

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

**Bulharská účast v Krymské válce ve vztahu k
bulharskému národnímu hnutí a vzpomínkové kultuře v
letech 1856 až 1877**

The Bulgarian participation during the Crimean War in
relation to Bulgarian National Revival and Commemorative
culture from 1856 to 1877

Bc. Mikuláš Zima

Poděkování:

Chtěl bych poděkovat vedoucímu mé práce panu Prof. PhDr. Františku Stellnerovi za poskytnuté praktické rady a připomínky k mé práci, dohled nad mou prací a všechny poskytnuté informace, které mi pomohly při sestavování jednotlivých částí mé práce.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Bulharská účast v Krymské válce ve vztahu k bulharskému národnímu hnutí a vzpomínkové kultuře v letech 1856 až 1877“ vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu“.

V Praze dne 8. května 2024

Bc.Mikuláš Zima

Abstrakt:

Diplomová práce zkoumá průběh krymské války z pohledu bulharských dobrovolníků, kteří se konfliktu účastnili na straně ruského impéria s cílem osvobodit svou zemi spod osmanské nadvlády. Sleduje, jak se formovaly bulharské oddíly, jaký vliv na jejich organizaci měly vlády Ruské říše a Srbského knížectví a jak probíhalo jejich bojové nasazení. Klíčovou otázkou práce je míra zapojení ruské a srbské vlády do organizace těchto jednotek a vztahy mezi jejich vládními představiteli a bulharskými vlastenci. Práce také sleduje životní cestu několika klíčových osobností bulharského národního obrození na pozadí válečných událostí a budování bulharských jednotek v emigraci. Dostupné prameny zahrnují současné a dobové monografie, biografie, denní a periodický tisk a disertační práce.

Klíčová slova: krymská válka, rusko-turecká válka, Ruská říše, Osmanská říše, Srbské knížectví, podunajská knížectví, protiturecké povstání, bulharské národní obrození, bulharští dobrovolníci, bulharská legie.

Abstract:

The thesis examines the course of the Crimean War from the perspective of Bulgarian volunteers who took part in the conflict on the side of the Russian Empire in order to liberate their country from Ottoman rule. It traces how the Bulgarian troops were formed, what influence the governments of the Russian Empire and the Principality of Serbia had on their organisation, and how their combat deployment took place. A key issue of the work is the degree of involvement of the Russian and Serbian governments in the organization of these troops and the relations between their government officials and the Bulgarian patriots. The thesis also traces the life paths of several key figures of the Bulgarian national revival against the background of the war events and the building of Bulgarian troops in exile. Available sources include contemporary and contemporaneous monographs, biographies, daily and periodical newspapers, and dissertations.

Keywords: the Crimean War, the Russo-Turkish War, the Russian Empire, the Ottoman Empire, the Principality of Serbia, the Danube Principalities, the anti-Turkish uprising, the Bulgarian national revival, the Bulgarian volunteers, the Bulgarian Legion.

Obsah

Úvod.....	6
1. Krymská válka 1853 až 1856	14
1.1 Pozadí a průběh válečného konfliktu	14
1.2 Formování protitureckého odboje bulharského národa	20
1.3 Zapojení bulharských vlastenců do válečných akcí	24
2. Bulharský národně osvobozenecský proces v letech 1856 až 1876	33
2.1 Organizace bulharských dobrovolníků v letech 1856 až 1866	34
2.1.1 První Bulharská legie	34
2.1.2 Počátky Bulharské ctnostné společnosti	39
2.1.3 Bulhaři pod různými zástavami	43
2.2 Organizace bulharských dobrovolníků v letech 1866 až 1876	46
2.2.1 Druhá Bulharská legie	46
2.2.2 Bulharští dobrovolníci ve vztahu k cizím mocnostem	52
3. Osobnosti Bulharského národně osvobozenecského hnutí.....	57
3.1 Povstání „Djady Nikoly“.....	57
3.2 Georgi Stojkov Rakovski	60
3.3 Ivan Seliminski	69
Závěr.....	74

Úvod

Tématem mojí práce je zkoumání účasti bulharských dobrovolníků v krymské válce a v následném období sahajícím až do roku 1877. V časovém rozmezí let 1853 až 1877, mezi počátečními lety dvou velkých rusko-tureckých konfliktů, budu sledovat, jak se Bulhaři zapojili do ozbrojeného boje za národní osvobození své země. Do výše zmíněného časového rozmezí spadá několik historických fenoménů bulharských dějin včetně založení revoluční organizace „ctnostná společnost“ nebo vznik dvou bulharských legií v emigraci v průběhu 60. let 19. století. Právě vznik bulharských legií představuje zásadní impulz, který mě, coby zájemce o válečnou historii, podnítl k tomu, abych se pokusil představit proces, v rámci kterého se po prohrané válce s Osmanskou říší Bulhaři opětovně zapojili do protitureckého zápasu, jako příslušníci samostatných ozbrojených dobrovolnických jednotek s vlastním velením. S tím souvisí jedna méně prozkoumaná oblast vývoje vzájemných vztahů mezi bulharskými revolucionáři a vládními a vojenskými elitami Ruské říše a Srbského knížectví, které přispívaly ke vzniku nezávislého bulharského státu. V tomto případě bude hlavní pozornost věnována jednak spolupráci, jak na poli válečném, tak diplomatickém, tak i míře závislosti bulharských dobrovolníků na ruských a srbských úřadech. Jakým způsobem se Bulhaři zapojili do krymské války na straně Ruska? Jakou roli sehráli Bulhaři v geopolitických a válečných plánech ruské vlády? Za jakých okolností se bulharskou otázkou zabývali srbští vládní představitelé? Má práce si klade za cíl osvětlit vojenskou a politickou podporu bulharským revolucionářům od slovanských mocností a sledovat, k jakým výsledkům tato podpora dospěla na pozadí geopolitické transformace balkánského regionu v průběhu dvaceti let od konce krymské války. Z toho důvodu bude čtenáři představena série historických publikací, odborných článků i disertační práce z 20. století s přesahem do dnešních dnů z několika významných kulturních, památních a vzdělávacích institucí Bulharské republiky, Srbské republiky a Ruské Federace. Součástí práce bude kromě historie politického přístupu zmiňovaných zemí k bulharské otázce ve druhé polovině 19. století také biografie několika významných osobností, které se zapojili do organizace bulharských dobrovolníků za války i později při sestavování bulharských legií. Jak vznik a výcvik bulharských legií probíhal? Kdy došlo k jejich válečnému nasazení? Jaký význam dosáhly legie u srbského nebo ruského politického a vojenského velení? A proč došlo k jejich rozpuštění? Na tyto otázky se pokusím odpovědět při prezentaci práce, která je věnována nejenom bulharskému dobrovolníkovi a odboji, ale celé slovanské válečné historii.

Metodologie práce

V průběhu psaní práce jsem se opíral o množství odborných monografií z 20. století, respektive od 30. let až do dnešního data, které se věnovaly tématům bulharského národního obrození a ozbrojeného boje bulharských revolucionářů. V rámci celého národně-osvobozovacího procesu představovala první bulharská legie oblíbené téma odborných publikací bulharských historiků a dalších pracovníků vědeckých a vzdělávacích institucí. Konkrétně se jednalo o Univerzitní knihovnu Sv. Klimenta Ochridského a Bulharskou národní knihovnu Sv. Konstantina a Metoděje v Sofii, kde jsem měl možnost delší dobu pracovat a studovat dostupné prameny po dobu mého zahraničního studia na sofijské univerzitě. Vedle bádání v hlavním městě Bulharské republiky jsem také využil možnost navštívit pobočky Bulharského státního archivu ve městech Silistra, Sliven, Ruse a Kotel, tedy ve městech, které výrazně poznamenala krymská válka a aktivita bulharských dobrovolníků. Směrodatným v průběhu mého výzkumu byl také fakt, že tři ze zmiňovaných obcí byly rodnými městy tří osobností, kterým jsem v práci věnoval samostatnou kapitulu pro jejich zapojení do krymského konfliktu a vliv na poválečné revoluční události. Cílem bylo na jejich příkladu přiblížit čtenáři situaci bulharského odboje v Osmanské říši, a především v okolních státech, které za určitých podmínek hostily na svém území ozbrojené bulharské jednotky. Odrazovým můstkem k méně známým tématům, jenž má moje práce blíže osvětlit a představit čtenáři, byla osobnost spisovatele, revolucionáře a národního buditele Georgi Stojkov Rakovského, rodáka z Kotelu, který proslul nejenom svým zapojením do krymské války, ale také coby hlavní budovatel bulharské legie v srbské emigraci. S ním jsem se během studia bulharských historických monografií a odborných novinových článků na univerzitě, v knihovnách a v archivech dostal k obecné otázce bulharského ozbrojeného boje, který se právě pod jeho vlivem projevil už v krymské válce a poté v poválečném období při spoluúčasti se srbskou vládou, která na svém území umožnila vznik řádné bulharské jednotky – První bulharské legie. Georgi Rakovski dnes bezesporu patří k nejsledovanějším osobnostem bulharského národního obrození, kterého biografie byly pro splnění účelu mé práce do značné míry zásadní a s jeho životem sledujeme prakticky i celý zmiňovaný časový úsek. Častým případem při formování práce byla skutečnost, že k dispozici byly často spíše biografie jiných důležitých postav novodobé bulharské historie, jakými byly Christo Botev, Vasil Levski nebo Ljuben Karavelov.

Význam zmiňovaných revolučních představitelů jsem svou prací neměl v úmyslu zastiňovat. Při výzkumu tak rozsáhlého časového úseku sehráli všichni popsaní účastníci bulharského národního obrození v mé práci svou roli, podobně jako řada dalších národních buditelů a politických a kulturních činitelů bulharského národa, které budu v práci zmiňovat. V případě osobností jako byl Vasil Levski nebo Christo Botev se však jedná o velmi populární osobnosti novodobých bulharských dějin, kterým se ze strany bulharských historiků dostalo velké pozornosti a má práce nemá prostor a možnost, aby mohla čtenáři poskytnout nějaké nové informace o jejich životě a působení. Cílem mé práce totiž není prezentovat čtenáři životy slavných představitelů bulharského národního obrození, pokud jejich činnost zásadním způsobem nepoznamenala krymská válka nebo s ní nebyli přímo svázáni. Rozhodující je také jejich napojení na organizaci bulharských legií a celkově ozbrojenou stranu bulharského národního hnutí, v čem například revolucionář a národní hrdina Vasil Levski rozhodně nezaostává. Práce ale osvětluje především méně známé osobnosti, kterým se ze strany bulharské a světové historiografie nedostalo takové pozornosti, jaká by jim příslušela. Z toho důvodu se dalšími aktéry práce stal lékař a národní buditel Ivan Seliminski z obce Sliven, který se například zasloužil o organizaci bulharských dobrovolnických oddílů již v průběhu války a Nikola Filipovski, známý pod svou přezdívkou „Djado Nikola“, tedy „Tatíček“ nebo „Stařešina Nikola“, který se přímo zapojil do válečných akcí na dunajské frontě a v závěru války zorganizoval dokonce vlastní rebelii, která ho nakonec stála život. Osudy bulharských obrozenců však představují pouze navzájem neprovázané epizody, které se odehrávají na pozadí hlavního tématu mé práce, kterým je primárně chronologický vývoj budování ozbrojených jednotek bulharského odboje od dobrovolníků v krymské válce v ruských službách přes bulharské legionáře v Srbsku až po rebely z dubnového povstání roku 1876. Při komplikacích při shromažďování zdrojů k osobnostem bulharského odboje za krymské války a povstáních ze sledovaného období, včetně vystoupení bulharských legionářů, jsem během zahraničního studia využil konzultace s profesorem doktorem Plamenem Mitevem z historické fakulty sofijské univerzity, který mi poskytl nové zdroje k Ivanu Seliminskému, druhé bulharské legii a k vojenským akcím bulharských dobrovolníků na pozadí ruského tažení na Balkáně či srbsko-osmanského sporu v 60. letech.

Při výzkumu bulharské otázky za krymské války jsem v práci využil především odborné články a publikace pracovníků památných, vědeckých a kulturních institucí Ruské Federace, které mi dopomohly přiblížit vztah ruské vlády k bulharským dobrovolníkům, kteří se války zúčastnili na jejich straně. Za situace, kdy jsem nebyl schopen studovat ruské zdroje přímo na půdě institucí Ruské Federace, jsem udržoval na dálku stálý kontakt s pracovníky Lomonosovy Moskevské státní univerzity, Ruského státního archivu, Ruské národní knihovny a Ruského státního vojensko-historického archivu. Zatímco ruští historici se ve svých dílech zaměřují téměř výhradně na hodnocení přínosu bulharských dobrovolníků ruskému válečnému úsilí a pozici bulharské otázky v ruských geopolitických plánech, u srbských zdrojů jsem se již mohl naplno zaměřit na poválečnou situaci dobrovolníků při vzniku a působení bulharských legií. Během šedesátých let 19. století se na půdě Srbského knížectví a pod ochranou srbských vládních a vojenských kruhů soustředily, v čele s osobnostmi jako byl Vasil Levski nebo Georgi Rakovski, samostatné bulharské jednotky. Tyto dobrovolnické oddíly srbská vláda také aktivně využívala i ve svých protitureckých plánech při osvobozování dalších balkánských teritorií. Já jsem si vzal za cíl nahlédnout blíže do vztahu mezi Srby a Bulhary a podívat se na problematiku závislosti legionářů na srbské vládě, na míru jejich podřízení a zapojení legionářů do srbských ozbrojených sil a na možnosti jejich uplatnění v srbských geopolitických plánech. Pro tyto účely jsem v průběhu zahraničního studia podnikl i pracovní cestu do Bělehradu, kde jsem navázal kontakt s profesorem historického ústavu filozofické fakulty Bělehradské univerzity doktorem Danko Leovcem, který se specializuje na oblast vojenské historie Srbského knížectví a království v průběhu 19. a 20. století. Jeho zásluhou byl vyřešen ožehavý problém nemožnosti uplatnit zdroje ze Srbského vojenského archivu, což bylo kompenzováno ziskem seznamu zdrojů ze Srbského státního archivu a Srbské národní knihovny, věnované směřování srbské politiky vůči ostatním balkánským národům a srbsko-ruským vztahům v protitureckém zápase, které jsem připravil ve spolupráci s panem profesorem Leovcem. V poslední fázi práce jsem postoupil k historii vzniku a působení druhé bulharské legie, ke které poskytly bulharské instituce několik odborných článků, ale hlavní zásluha náleží panu profesoru Mitevovy ze sofijské univerzity. Zpřístupněné informace dávají znát, že má čtenář možnost seznámit se s několika různými postoji k bulharské otázce z bulharské, srbské i ruské strany a může nahlédnout do širokého rozpětí historie bulharského národního odboje. Zdali můžeme mluvit o názorové jednotě či vzájemné averzi autorů přednesených děl, je další z klíčových otázek, na kterou se pokusím najít odpověď.

Struktura práce

Na začátku práce představím základní údaje o předešlé ke krymské válce a o jejím průběhu na dunajské frontě, tedy přednostně v samotném Bulharsku. Zaměřím se především na nejdůležitější operace ruské armády a na zapojení Bulharů, kteří žili v té době v exilu v podunajských knížectvích Valašsko a Moldavsko, obsazených na počátku války ruskou armádou. Samozřejmě budu pojednávat také o bulharských národních obrozencích působících v hlavním městě Osmanské říše Cařihradukons a hlavním tématem bude jejich komunikace s ruskou tajnou službou, armádou a vládou. Po celou první kapitolu práce však budu přednostně sledovat několik úseků bojiště podél řeky Dunaj, kde bulharští dobrovolníci spolu s ruskou armádou vstoupili na vlastní území a zahájili jedny z prvních vojenských střetů války. Zde se také poprvé dotknu otázky zapojení Rakovského a Seliminského do válečných událostí, před samostatnou kapitolou, kde budu pojednávat hlavně o jejich poválečné činnosti. Výklad válečných událostí bude směřovat do roku 1854, kdy byli Rusové z důvodu zapojení západních spojenců Osmanské říše, tedy Velké Británie a Francie, nuceni vyklidit obsazená území na balkánském bojišti a přejít na krymskou frontu. S odchodem ruské armády zároveň skončilo i vojenské nasazení bulharských dobrovolníků, kteří se opětovně uchýlili do emigrace. Zvláštní kapitolou však budou i Bulhaři, kteří se navzdory rozpuštění vlastních jednotek a zhroucení dunajské fronty rozhodli pokračovat v boji jako řadoví vojáci ruské armády na krymské frontě. S pařížskou mírovou smlouvou a koncem války v roce 1856 přechází práce do druhé kapitoly, ve které se budu věnovat postavení bulharské revoluční inteligence na území Valašského knížectví, Srbského knížectví a Ruské říše a na jejich vztah s místními úřady. Výklad čtenáře postupně zavede až do 60. let 19. století, v průběhu, kterých došlo ke vzniku první a druhé bulharské legie, které se organizovaly a působily na území Srbska, pod ochranou a vedením srbské armády a vlády. V této fázi práce představují ojedinělá válečná vystoupení Bulharů spíše okrajovou část výkladu, ve kterém přiblížím především transformace bulharských vlasteneckých spolků, stran a společností v různých zemích. S ohledem na časové možnosti a vytyčené cíle práce nepatří do mého zorného pole detailní záběr vzájemných vztahů mezi Bulhary a valašskou vládou. Přestože rumunská města patřila mezi nejdůležitější centra bulharské emigrace, druhá kapitola prezentuje téměř výhradně postoj slovanských zemí. V 70. letech již sleduji přípravu na další rusko-tureckou válku z roku 1877, které předcházelo bulharské Dubnové povstání roku 1876. Touto událostí práce v podstatě končí a do válečných akcí Bulharů v následujících letech již nezasahuji.

V prípade prvej kapitoly venovanej účasti Bulharů v krymskej válce jsem měl možnost pracovať s väčším množstvom odborných publikácií a článkov z ruských knižníc a archívov. Medzi základné práce, se ktorými jsem pracoval patrili publikácie ruskej historičky Eleny Vladimirovny Belovej, učiteľky histórie a spoločenských vied na Státní rozpočtové vzdelávacej inštitúcii v Moskve (Gosudarstvennoe bjudžetnoe obrazovatel'noe učrežďenie). V dostupných prácach sa venuje rôznym fenoménom ruskej vojenskej histórie, zahŕňajúcej celé obdobie vývoja ruskej impérie. Z obdobia krymskej vojny nám poskytuje monografiu *Bolgarskij vopros v Krymskuju vojnu (1853-1856)*, pojednávajúcu o celkovom zasazení Bulharů do vojenských udalostí, o ich pozícii v ruskej armáde a životných podmienkach v Osmanskej ríši.¹ Z historických periodík, ktoré boli zprístupnené z Ruského štátneho archívu a Ruskej štátnej knižnice stojí za zmienku jej článok *Formirovanie volonterskich otrjadov iz žitelej Balkan i Pridunajskich knjažestv vo vremja Krymskoj vojny*, ktorý opätovne pojednáva o formovaní bulharských dobrovoľníckych oddielů v ruských službách.² Viac o diplomatických vzťahoch a vzájomnej politickej a vojenskej podpore Bulharů a Ruskej ríše pojednáva v publikácii *O prošlom vo imja grjadušego: tradicii rossijsko-bolgarskogo boevogo sodružestva* od dvojice historikov Zolotareva a Barbasova.³ K ďalším významným autorom z ruskej prostredia, ke ktorým jsem dospel, mohu zmieniť ešte historičky Iskru Vasiljevnu Čurkinu a Marinu Michajlovnu Frolovu, ktoré sa zamerávajú viac na rebeliu slovanského obyvateľstva na Balkáne a na činnosť ruských diplomatických zástupcov v Osmanskej ríši. Nezostávať však iba u ruských autorů a v práci budu mať možnosť vychádzať tiež z prác nedávno zesnulého bulharského historika Stefana Dojnova, ktorý nám poskytl celú radu prác odborných monografií a článkov o činnosti Bulharů v emigrácii a rusko-tureckých vojnách. Námi sledovanou etapou týchto konfliktů s prihľadnutím k bulharskej otázke prezentoval v diele *Blgarite i Rusko-turskite vojni 1774-1856*.⁴

¹ BELOVA, Elena Vladimirovna, *Bolgarskij vopros v Krymskuju vojnu (1853-1856)*, Blgarite v Severnomo Pričernomorie, Izsledvanija i materialy, Tom 10, Sofija, 1968.

² BELOVA, Elena Vladimirovna, *Formirovanie volonterskich otrjadov iz žitelej Balkan i Pridunajskich knjažestv vo vremja Krymskoj vojny*, Novyj Istoričeskij vestnik, 2007.

³ BARBASOV, A. P., ZOLOTAREV, V. A., *O prošlom vo imja grjadušego: tradicii rossijsko-bolgarskogo boevogo sodružestva*, Mysl, Moskva, 1990

⁴ DOJNOV, Stefan, *Blgarite i Rusko-turskite vojni 1774-1856*, Državno izdatelstvo „Narodna prosveta“, Sofija, 1987.

S koncem krymské války se ve druhé kapitole přesunu k osudu bulharských veteránů, kteří pokračovali v protitureckém zápase v exilu. Mezi popřední centra bulharské politické emigrace patřilo valašské hlavní město Bukurešť a další města spojených podunajských knížectví. Rozsah mé práce mi však umožnil zohlednit situaci místních revolučních elit pouze okrajově a za pomoci spíše populárně naučných děl a zmínek v pracích bulharských a srbských historiků, kteří se zaměřili na téma bulharských revolucionářů v zahraničí. Jelikož je první bulharská legie základním kamenem mé práce, soustředím se primárně na srbskou a bulharskou odbornou literaturu. Samostatnou prací věnovanou bulharským legiím v Srbském knížectví je například publikace bulharského spisovatele Stefana Dičeva *Prvata Blgarska legija* z roku 1960.⁵ Většina dalších prací se legiím věnuje coby součástí širšího výkladu o vojenských akcích Bulharů v celém 19. století. Takovou prací je i dílo tentokrát srbského historika Vladimira Stojančeviče *Srbi i Bugari 1804-1878* ze Srbského státního archivu. Dílo pojednává o celkovém vztahu mezi oběma jihoslovanskými národy od vzniku samostatného srbského státu až po obnovení bulharské nezávislosti a na doporučení profesora Danka Leovce jsem knihu zařadil mezi primární zdroje pojednávající o společné vojenské historii Srbského knížectví a bulharského odboje.⁶ Mezi srbskými zdroji jsem však považoval za důležité opírat se také o práce věnované celkové srbské zahraniční politice ve vztahu k Rusku a dalším evropským mocnostem, ve kterých figurovala také bulharská otázka. Jak jsem se již výše zmínil o druhé bulharské legii pojednávají primární odborné novinové články dobových periodik od převážně bulharských autorů. Asi nejdůležitějším zdrojem byl článek významného bulharského historika novějších dějin Petra Čolova *Za sstava na Vtorata blgarska legija v Belgrad (1867-1868)*, kde se nám dostává kompletního popisu procesu vzniku a podoby formace legie, včetně počtu a jmen zastoupených dobrovolníků.⁷ Početná a kvalitní díla o rusko-turecké válce z let 1877 až 1878 sice již do osnovy mé práce nepatří, ale s tím spojené události dubnového povstání tvoří jakýsi symbolický závěr druhé kapitoly, která měla být jakousi prezentací celých válečných dějin Bulharska mezi dvěma rusko-tureckými válkami.

⁵ DIČEV, Stefan, *Prvata Blgarska legija*, Izdatelstvo na nacionalnija svet na otečestvenija front, Biblioteka Geroična letopis, 1960.

⁶ STOJANČEVIĆ, Vladimir, *Srbi i Bugari, 1804-1878*, Prometej, Novi Sad, 1995.

⁷ ČOLOV, Petr, *Za sstava na Vtorata blgarska legija v Belgrad (1867-1868)*, Istoričeski pregled, Blgarska akademija na naukite, Naučnoteoretično pisanije instituta po istorija pri BAN, 1991.

V poslední třetí kapitole práce již vybočují z předchozího modelu chronologického postupu při výkladu událostí na Balkáně a zaměřují se pouze na životní osudy tří různých postav bulharského odboje. U každé ze zmiňovaných osobností byla při výzkumu podstatná jiná situace, co se týče dostupnosti a obsahu nalezených děl. V případě Seliminského nemůžu mluvit a takovém rozsahu pramenů, jaký můžeme sledovat u Rakovského, přičemž je často vyzvedávána spíše jeho role významného lékaře, filozofa a vědce než národního buditele. Z Bulharské akademie věd, od historika Michaila Arnaudova se však podařilo získat Seliminského biografii *Seliminski – život – delo – idei 1799-1867*, kde se autor netypickým způsobem přiklání k hlavnímu hrdinovy, coby revolučnímu vůdci a organizátorovi bulharských dobrovolnických jednotek.⁸ Jednoznačně největší rozsah pramenů můžeme najít o Georgi Rakovském, který je právem označován za jednoho z hlavních aktérů bulharského národního hnutí. Ze zařazených titulů jsou k dispozici Rakovského biografie od bulharského historika Veselina Trajkova *Georgi Stojkov Rakovski – Biografija* z Bulharské akademie věd a *Georgi Stojkov Rakovski, Dokumentalen letopis 1821-1867* z nakladatelství Dr. Petr Beron.⁹ Ve spolupráci s Trajkovem se na dalších životopisných dílech Rakovského podíleli také historici Kiril Topalov a Svetla Gjurova.¹⁰ Jiná je situace u nejméně známé osobnosti našeho výkladu a to je kapitán bulharských povstaleckých „čet“ v průběhu krymské války Nikola Filipovski. Jeho životní příběh je v dílech bulharských autorů zmíněn pouze okrajově a o pracích zahraničních autorů věnovaných jeho povstání z roku 1856 nelze vůbec mluvit. Základním pramenem proto zůstává práce historiků Georgi Dimitrova a Draganovové pod názvem *110 godini ot vstanieto na Kapitan Djado Nikola 1856-1966*, které bylo vydáno ke 110. výročí od vypuknutí povstání Nikoly Filipovského, těsně po ukončení krymského konfliktu.¹¹ V průběhu práce bude mít čtenář možnost seznámit se s dalšími prameny, které mu věřím pomůžou objasnit všechny důležité aspekty bulharské problematiky v rámci dlouhého časového období, které nabízí rozsáhlé možnosti pro bližší pochopení procesu vzniku samostatného Bulharska, který stále zakrývá řada nejasností.

⁸ ARNAUDOV, Michail, *Seliminski, život – delo – idei 1799-1867*, Blgarska akademija na naukite, Pridvorna pečatnica, Sofija, 1938.

⁹ TRAJKOV, Veselin, *Georgi Stojkov Rakovski – Biografija*, Blgarska Akademija na naukite, Sofija, 1874. TRAJKOV, Veselin, *Georgi Stojkov Rakovski, Dokumentalen letopis 1821-1867*, Prvo izdanje, Državno izdatelstvo „Dr. Petr Beron“, Sofija, 1990.

¹⁰ TRAJKOV, Veselin, TOPALOV, Kiril, GJUROVA, Svetla, *Georgi Stojkov Rakovski, Sčinenija v četiri toma*, Blgarski pisatel, Sofija, 1988.

¹¹ DIMITROV, G., DRAGANOVA, T., *110 godini ot vstanieto na Kapitan Djado Nikola 1856-1966*, Veliko Tarnovo, 1966.

1. Krymská válka 1853 až 1856

1.1 Pozadí a průběh válečného konfliktu

Po poslední rusko-turecké válce z let 1828 až 1829 můžeme v případě rusko-tureckých vztahů do poloviny 19. století hovořit o relativní zahraničněpolitické spolupráci obou zemí. Ruský car Mikuláš I. (1825-1855) již nadále neprosazoval vůči Osmanské říši expanzionistickou politiku a naopak přistoupil k politice zachování její územní celistvosti pro upevnění hranic vlastního impéria ustanovených po předchozích mírových dohodách. Ve stejné době, s ohledem na vnitropolitickou situaci říše, usilovali o vzájemně vstřícnou politiku také osmanský sultán Mahmut II. (1808-1839) a jeho nástupce Abdülmecid I. (1839-1861). To bylo motivováno také snahou zajistit si bezpečnost severních hranic při narůstající hrozbě Egypta. Tento stav trval až do roku 1853, kdy vypukl konflikt ohledně ochrany křesťanských svatých míst na Blízkém východě. Ruská vláda zároveň po celé období relativní spolupráce využívala čas k rozšíření svého vlivu v jihoslovanských zemích prostřednictvím konzulátů a nových obchodních center. Ruský historik Alexandr Stojanov ve své knize, zaměřené na vývoj rusko-tureckých válek dokládá, že v rámci obchodních a zastupitelských center Ruska na území Osmanské říše docházelo k prohlubování myšlenek panslavismu. To se projevovalo kulturně-politickou spoluprací ruských obchodních a zastupitelských kruhů s představiteli pravoslavných komunit Srbů či Bulharů. Hlavní role v tomto procesu připadla bulharským emigrantským intelektuálním skupinám ve Valašsku, Srbsku i Cařihradu, které se podílely na zakládání společných kulturních sdružení a fundací. To napomohlo financování rozsáhlého vzdělávacího programu pro jihoslovanské studenty na ruských univerzitách, kde z nich měla vzejít nová proruský orientovaná inteligence budoucích samostatných balkánských zemí.¹² Všechny tyto kroky byly provedeny na pozadí tanzimatských reforem, které zahrnovaly i změny v postavení nábožensky různorodého obyvatelstva země. Osmanská vláda plánovala rozsáhlou centralizaci, která měla dopomoci lepší kontrole nad náboženskými centry a organizacemi, čímž se mělo zabránit případným nepokojům.¹³

¹² STOJANOV, Aleksandr, *Rusko-turskite vojni 1569–1878 g.*, Ciela, 2018, str. 399-400.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *From Hostility to Cooperation? Austria, Russia and the Danubian Principalities 1829–40*, z orig. *The Slavonic and East European Review*, Vol. 89, No. 4, the Modern Humanities Research Association and University College, School of Slavonic and East European Studies, London, 2011, 630-661.

¹³ NEUMANN, Christoph K., KREISER, Klaus, *Dějiny Turecka*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2010, str. 152-164.

Tato politika se výrazně projevila při sporu řeckého cařihradského patriarchátu s bulharskými církevními kruhy. Osmanská říše totiž výrazně podporovala vedoucí postavení řeckého duchovenstva v hlavním městě na úkor autonomních církevních organizací jihoslovanských národů včetně Bulharů. Podle Alexandra Stojanova právě tohle představovalo jeden ze základních impulzů k pozdějšímu protitureckému vystoupení bulharského národa s podporou ruské vlády.¹⁴ Kromě vnitrostátní politiky osmanské vlády však ke konci mírového soužití obou říší přispěly také klíčové změny v zahraniční politice osmanského impéria vůči ostatním evropským mocnostem. V roce 1838 totiž osmanská vláda uzavřela s Velkou Británií dohodu o volném obchodu, která britským obchodníkům udělila značné výhody a osvobodila dovoz britského zboží od cel a daní. Jak podotýká americký sociolog, historik a ekonom Immanuel Maurice Wallerstein tyto změny předznamenávaly postupný kolaps tureckého průmyslu, jelikož země začala být stále více ekonomicky a politicky závislá na Velké Británii, která postupně získávala větší kontrolu nad jejím hospodářstvím.¹⁵ Tyto a další obchodní dohody Osmanské říše s evropskými velmocemi měly zásadní vliv na přeměně vzájemných vztahů mezi britským a ruským impériem. Obě velmoci spolu původně výrazně spolupracovaly v průběhu napoleonských válek, podílely se na společném poválečném uspořádání Evropy a později se dokonce společně postavily na stranu řeckých povstalců v průběhu poslední rusko-turecké války z let 1828 až 1829. Situace se začala výrazně měnit s postupným pronikáním ruského vlivu do balkánského prostoru a na Kavkaz a s narůstajícím oslabováním tendence ruské vlády zachovávat do budoucna celistvost Osmanské říše. V zájmu ochrany svých hospodářských zájmů v oblasti přistoupila britská vláda naopak k politice zachovávání územní celistvosti Osmanské říše a stavění překážek šíření ruského vlivu do jihoslovanských a černomořských regionů. Kromě toho se stala pro britskou vládu klíčová otázka šíření ruského vlivu v strategicky a hospodářsky klíčových regionech Kavkazu a Střední Asie, pokud by pod ruským vlivem došlo k územnímu roztržení Osmanské říše. Tzv. „Velká hra“, jak ji nazval britský novinář a historik Peter Hopkirk, tak znamenala zásadní obrat v zahraničním směřování Velké Británie vůči Rusku.¹⁶

¹⁴ STOJANOV, Aleksandr, *Rusko-turskite vojni 1569–1878 g.*, Ciela, 2018, str. 399-400.

¹⁵ WALLERSTEIN, Immanuel, Maurice, *The Modern World System III, The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840s*, San Diego, 1989, str. 176—177, 151.

¹⁶ HOPKIRK, Peter, *The Great Game, On secret service in High Asia*, John Murray, London, 2006, str.9-69.

Po vypuknutí války a ruském vítězství nad Osmanskou říší v námořní bitvě u Sinopu, dne 30. listopadu 1853, dosáhla krize v britském vládním kabinetu premiéra George Hamiltona Gordona hraběte z Aberdeenu vrcholu. V prosinci 1853 obdržel ruský velvyslanec v Británii varování prvního lorda britské admirality o adekvátní reakci Británie na ruské kroky ve válce s Osmanskou říší a ministr zahraničí George Villiers lord Clarendon nabádal premiéra k okamžitému vystoupení proti Rusku. V tom se britská společnost i vládnoucí kruhy ztotožňovaly s francouzským císařem Napoleon III. (1852-1870), který v koalici s Británií vystoupil v závěru roku 1853 proti ruským silám v Černém moři.¹⁷ V průběhu krymské války se výše zmíněné geopolitické plány Velké Británie namířené proti Rusku dále formulovaly pod vlivem Aberdeenova nástupce na postu ministerského předsedy Henriho Johna Templa lorda Palmerstona. Ten informoval lorda Johna Russela, rovněž bývalého premiéra, o plánech na územní okleštění Ruské říše po skončení války v prospěch Osmanské a Rakouské říše nebo také Švédského království. Nejdůležitější byla otázka budoucí přináležitosti balkánských a kavkazských regionů.¹⁸ Nastoupení vlády prezidenta Ludvíka Napoleona Bonaparta roku 1848, představovalo další důležitou událost při transformaci postoje osmanské vlády vůči Rusku. Po roce 1852, už jako císař, zahajuje Napoleon výbojnou zahraniční politiku rovněž namířenou proti šíření ruského vlivu v Evropě.¹⁹ To se projevovalo především na zmiňované otázce ochrany svatých míst v Palestině. V rámci smlouvy z Küçük Kaynarca, kterou byla ukončena rusko-turecká válka z let 1768 až 1774, bylo ruským carům potvrzeno právo ochrany všech křesťanů na území Osmanské říše. V prosinci 1852 však bylo toto desetiletí nezlomné právo narušeno jednostranným vypovězením ze strany osmanského sultána Abdülmecida I., který přiřkl právo kontroly nad svatými místy katolickému duchovenstvu z Francie.²⁰ Poté došlo k diplomatické roztržce s Osmanskou říší a vystoupení ruského kancléře hraběte Karla Vasilieviče Nesselrodeho, který zákrok osmanské vlády odsoudil. Následně začalo docházet i ke koncentraci ozbrojených sil Ruského impéria na hranici s autonomními podunajskými knížectvími Osmanské říše Valašskem a Moldavskem.²¹

¹⁷ KRÁLÍČEK, Václav, *Velký švindl – Krymská válka 1853-1855*, Nakladatelství EPOCH, 2015, str. 13-100.

¹⁸ TALBERG, Nikolaj, *Imperator Nikolaj I. v svete istoričeskoj pravdy*, Olma-Press, 2000, str. 9.

¹⁹ STOJANOV, Aleksandr, *Rusko-turskite vojni 1569–1878 g.*, Ciela, 2018, str. 400-401.

²⁰ KOZELSKY, Mara, *The Crimean War 1853-1856*, Slavica Publishers, 2012.

²¹ ROYLE, Trevor, *Crimea – The Great Crimean War, 1854-1856*, St. Martin's Press, 2022.

Mezi primární cíle ruského tažení proti Osmanské říši patřilo zajištění jižních hranic Ruského impéria v oblasti Černomoří, s čím souvisela i snaha o ustanovení ruské kontroly nad hospodářsky a strategicky klíčovými úžinami Bospor a Dardanely. Mikuláš I. se v souladu s dále popisovanými geopolitickými plány ruské vlády a představami některých bulharských vlasteneckých kruhů rovněž označoval za velkého ochránce pravoslavných křesťanů. Proto plánoval pokračovat v tradiční ruské kampani za osvobození pravoslavných slovanských národů. V rámci tohoto záměru došlo na počátku války k obsazení podunajských knížectví Valašsko a Moldavsko, čímž se prohloubil ruský vliv v jihoslovanských regionech a byl vyvinut silný tlak na osmanskou vládu, která nehodlala přistoupit na ruské podmínky.²² Německý historik Winfried Baumgart však ve své práci předpokládá, že konečným cílem cara Mikuláše, po zahájení válečného konfliktu, bylo kompletně rozbít území Osmanské říše.²³ V dalším díle, tentokrát ruského diplomata Konstantina Nikolajeviče Leontieva, v souvislosti s tehdy probíhajícím protitureckým povstáním v Černé Hoře, je opět vyzvedána především snaha ruského cara pomoci pravoslavnému slovanskému obyvatelstvu na Balkáně.²⁴ V listopadu 1852 totiž vypukl ozbrojený konflikt mezi nedávno zřízeným samostatným Černohorským knížectvím a Osmanskou říší, která zahájila konflikt proti černohorské vládě jako trestnou výpravu za černohorskou podporu hercegovinským povstalcům. Konflikt byl brzy ukončen zásahem Ruska a Rakouska v únoru 1853. Černá Hora dosáhla s ruskou podporou rychlého vítězství a navzdory materiálnímu oslabení došlo zároveň k morálnímu posílení země, která v následujících letech upevnila své nezávislé postavení.²⁵ Tento zásah ruské vlády do dění v osmanské zájmové sféře ve prospěch pravoslavných křesťanů a slovanských národů však představoval určitý předstupěň krymské války. Vedl totiž k rychlému zhoršení vzájemných vztahů s Osmanskou říší, což dospělo vrcholu na jaře 1853.²⁶

²² ZAJONČKOVSKIJ, Andrej Medardovič, *Vostočnaja vojna 1853-1856*, Polygon, Sankt-Petěrburg, 2002, str. 647-675.

²³ BAUMGART, Winfried, *The Crimean War, 1853-1856*, Arnold and Oxford University Press, Londýn a New York, 1999, str. 25—26.

²⁴ LEONTIEV, Konstantin Nikolajevič, *Plody nacional'nych dviženij na pravoslavnom vostoce*, Archivní kopie žurnálu Graždanin z 27. ledna 2022 na Wayback Machine, Citizen, 1888-1889.

²⁵ ŠÍSTEK, František, *Dějiny Černé Hory*, Nakladatelství lidové noviny, Praha, 2017, str. 197-202.

²⁶ KRÁLÍČEK, Václav, *Velký švindl: Krymská válka 1853-1855*, Nakladatelství Epoque, 2015, str. 61-100.

Dne 3. května 1853, po sérii diplomatických misí ruského generál-poručíka knížete Alexandra Sergejeviče Menšikova u vysoké porty, tedy centrální vlády Osmanského impéria v Cařihradu, vydal sultán Abdülmecid I. ferman výnos stvrzující navrácení určitých privilegií pravoslavnému duchovenstvu při ochraně svatých míst křesťanů v Palestině. Tato dohoda ovšem neměla podobu mezinárodní smlouvy a její závaznost byla do značné míry problematická. Sultán navíc pod tlakem většiny svých ministrů i britského velvyslance a prostředníka při jednání s ruskou stranou lorda Stratforda odmítl přijmout návrh knížete Menšikova na upravení fermanu na mezinárodní smlouvu zahrnující zajištění plných práv pravoslavným kněžím a věřícím v Osmanské říši a povolení Ruska je nadále ochraňovat. Ruské požadavky na ochranu pravoslavných křesťanů byly nakonec odmítnuty a ruský zmocněnec kníže Menšikov opustil Cařihrad. Místní ruské velvyslanectví bylo vyklizeno a situace se začala rychle zhoršovat. Poslední pokus o dosažení uspokojivé dohody podnikl ruský kancléř Karl Vasiljevič Nesselrode, který v osobním dopise varoval osmanského ministra zahraničí Resida Pašu před možností obsazení Valašského a Moldavského knížectví v případě, že nebudou souhlasit s ruskými požadavky. V dochovaném přehledu, tzv. směrnici cara Mikuláše pro další postup ruské diplomacie, představuje historik Andrej Nikolajevič Petrov kromě hrozby obsazení a vyhlášení nezávislosti Moldavska a Valašska také ruský požadavek na nezávislost Srbska a zapojení Rakouska do války na ruské straně v případě nevyhovění požadavkům osmanskou stranou. Ruský zájem o srbskou otázku, spojenou s problematickým postojem Rakouska k Rusku, představuje další potenciálně důležité téma pro výzkum otázky ruského postoje k balkánským národům a plánům ruské vlády na geopolitickou transformaci tohoto regionu. Pro nás je však nejzásadnější, že se při výkladu směrnice Petrov nezmiňoval o žádných dodatcích týkajících se bulharského teritoria nebo změny postavení bulharského národa v rámci říše po skončení války. Každopádně tento další pokus o vymožení požadavků dopadl pro ruskou vládu opět neúspěšně. V té samé době navíc osmanská strana řešila možnost zpřístupnění úžin Bospor a Dardanely pro spojenecké loďstvo Velké Británie a Francie. Situace se vyhrotila dne 2. července 1853, kdy ruská vojska pod vedením knížete Michaila Dimitrijeviče Gorčakova, překročili hraniční řeku Prut a rychle ovládli obě podunajská knížectví Valašsko a Moldavsko.²⁷

²⁷ PETROV, Andrej Nikolajevič, *Vojna Rossii s Turciej, Dunajskaja kampanija, 1853 a 1854 (ve 2 svazcích)*, SPb, Sankt-Petěrburg, 1890.

BELOVA, Elena Vladimirovna, *Nacionalno-osvoboditel'naja borba balkanskich narodov i Krymskaja vojna*, Moskovskij Pedagogičeskij Gosudarstvennyj universitet, Moskva, 2016.

Po rychlém záboru podunajských knížectví následovala v říjnu 1853 první skutečná srážka u osmanské pevnosti Isaccea v dnešní Dobrudži, kde došlo k poškození lodí ruské dunajské flotily. Navzdory prvotnímu úspěchu při vylodění na levém břehu Dunaje a porážce ruské armády u valašského města Oltenica, nařídil vrchní velitel tureckých sil Omar Paša Latas ústup na druhý břeh řeky. Později nashromáždil rozsáhlé síly u pevnosti Vidin, odkud zaútočil na Kalafat a způsobil tak zmatek na pravém křídle ruské invazní armády. Následně došlo k protiútoky generál-majora Karla Alexandroviče Belgarda, po kterém musely turecké jednotky opět ustoupit zpátky do Kalafatu. V následujících dnech se turecké armády opakovaně pokoušely překročit řeku na levý břeh, ale u bulharských měst Ruse, Svištov a Nikopol byly pokaždé odraženy. Během jara následujícího roku 1854 překročila ruská armáda v oblasti podunajských měst Braila, Galati a Izmajil řeku na pravý břeh a zabrala pevnosti Mačin, Tulcea a Isaccea. Kníže Gorčakov se následně ale nepřesunul do Silistry, kterou bylo v té době poměrně snadné dobýt, jelikož její opevnění nebylo ještě zcela dokončeno. Poté však došlo ke zpomalení postupu ruské armády v důsledku rozkazů knížete a polního maršála hraběte Ivana Fjodoroviče Paskeviče-Erivanského, který měl v té době relativně neomezené pravomoci. Byl také značně opatrný a další postup zastavil z obav o soustředění velkých sil osmanské armády za Dunajem, které budou navíc posílené o spojenecké oddíly Britů a Francouzů. S ohledem na protirusky zaměřenou formální neutralitu Rakouské říše se na tomto směru maršál rovněž obával nepřátelského vystoupení.²⁸ Navzdory obsazení bulharského přístavního města Silistra na Dunaji byla její pevnost koncem června 1854 ruskou armádou vyklizena. V srpnu téhož roku obsadila vojska Omera Paši Latase při následném protiútoky Bukurešť a další města a oblasti Moldavska a Valašska. Po vyjádření souhlasu ze strany zástupců protiruské koalice následně obě knížectví zajistily po odchodu Turků armády stále formálně neutrálního Rakouska. V té době se již do války na turecké straně aktivně zapojily expediční síly Velké Británie a Francie, kterých flotily ostřelovaly ruská přístavní města v severním Černomoří.²⁹ V červnu 1854 spojená britsko-francouzská vojska podnikla vylodění u města Varna a pokračovala směrem na Dobrudžu. Nedostatečné úspěchy Ruska na dunajské frontě a na moři tak postupně přenesly centrum válečného dění na poloostrov Krym.³⁰

²⁸ PETROV, Andrej Nikolajevič, *Vojna Rossii s Turciej, Dunajskaja kampanija, 1853 a 1854 (ve 2 svazcích)*, SPb, Sankt-Petěrburg, 1890.

²⁹ TIMM, V. F., BERG, Nikolaj Vasiljevič, *Russkij chudožestvennij listok n. 19*, Sankt-Petěrburg, 1856.

³⁰ KRÁLÍČEK, Václav, *Velký švindl: Krymská válka 1853-1855*, Nakladatelství EPOCH, 2015, str. 155-172.

1.2 Formování protitureckého odboje bulharského národa

V předchozí části práce jsme měli možnost nahlédnout do určitých zájmových oblastí ruské zahraniční politiky, která se v polovině 19. století vyznačovala silící tendencí k ochraně pravoslavných Slovanů a posilování víry v panslavistické myšlenky. Krymská válka měla být prvním ze série rusko-tureckých válek, ve kterých se měly naplno realizovat ruské plány na osvobození pravoslavných křesťanů. Tehdy se také začaly naplno projevovat proruské postoje řeckých a bulharských politických představitelů. Ruská politická scéna si kladla za cíl vytvoření bulharské státnosti pod ruskou patronací. Car Mikuláš v dopisu vrchnímu veliteli Paskevičovi taktéž zdůrazňoval, že v případě turecké neústupnosti po ruském záboru Valašska a Moldavska, bude Rusko v následujícím roce pokračovat osvobozováním území Srbského a Bulharského knížectví spod osmanského vlivu nebo přímé kontroly. Na formování vhodné informační základny při prosazování ruských zájmů u pravoslavných věřících Osmanské říše se podílela především bulharská diaspora v Cařihradu a dalších městech, kde bulharská elita tajně spolupracovala s ruskými vládními a vojenskými představiteli. V srpnu 1853 se na ruské vládní kruhy obrátili také zástupci bulharské buržoazie a bojarů. Mezi zastoupenými osobnostmi byli například Evlogij Georgiev nebo archimandrita Maxim Rajkovič, kteří doplnili své podpisy k prohlášení ruskému caru Mikuláši. Mezi podepsanými zástupci bulharské elity se nacházelo také jméno doktora Ivana Seliminského, o jehož účasti ve válce si řekneme v následujících kapitolách. Pro organizaci osvobozovacích akcí, kterých se Seliminski zúčastnil, bylo roku 1853 zformováno tzv. Tajné společenství, kde důležitá role připadla také další významné osobnosti Georgi Stojkov Rakovskému. Detaily o činnosti této organizace však historici téměř nezaznamenávají. Ruská historička Irina Makarovová poznamenává, že na setkání s ruským diplomatem Muchinem v létě 1853 se emisar tajného společenství Ivan Bacov zavázal, že pomůže rozšířit řady bulharských dobrovolníků, které poté poskytne ruskému velení. Ve svém jubilejním sborníku zdůrazňuje Makarovová také význam organizace dobrovolných oddílů z místních Jihoslovanů pro ruskou armádu, kde se však ve výsledku projevila značná pasivita pravoslavného obyvatelstva na bulharském pobřeží.³¹

³¹ MAKAROVA, Irina Feliksovna, *Bolgary na puti k osvoboždeniju (is istorii odnoj provokacii)*, *V interview Balkan: jubilejnjij sbornik v čest' Iriny Stepanovny Dostjan*, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, Moskva, 2010.

V dalším jubilejním sborníku, ze sbírky Národní veřejné knihovny Michaila Jevgrafoviče Saltykova-Ščedrina, máme k dispozici sérii historických dokumentů sledujících vývoj diplomatických vztahů mezi bulharskými revolucionáři a ruskou vládou z období krymské války, které byly zveřejněny ke stému výročí vzniku samostatného Bulharska. Zahrnují podrobný chronologický přehled průběhu války od 20. června 1853 do 10. července 1854 včetně nejdůležitějších událostí z bojů na bulharském úseku dunajské fronty. Důležitým článkem pro pochopení pozice Bulharska ve východní otázce je dílo Michaila Petroviče Pogodina, vydané ke 7. prosinci 1853, ve kterém jsou jihoslovanští revolucionáři oceňováni coby věrní spojenci Ruska. K ustanovení prozápadních politických stran jihoslovanských národů nepřátelských Rusku se však zde přistupuje silně negativně. V zápisu bulharského národního obrozence Nikolaje Christoforoviče Palauzova máme již informace o zprávě veliteli třetího pěšího pluku hraběti Dmitriji Erofejeviči Osten-Sakenovi a poslednímu ruskému ministru války knížeti Vasiliji Andrejeviči Dolgorukovovi ze dne 20. ledna 1854. Obsahuje krátký popis postavení Bulharska v průběhu první poloviny 19. století, přičemž se zde vyzdvihuje nutnost posílení pozice místních ruských emisarů. To zahrnuje také představení bulharských asistentů u ruských emisarů a důstojníků vedoucích bulharské dobrovolníky do protitureckých kampaní. Dokumenty nás rovněž odkazují k Vídeňským rozhovorům o východní otázce, kde byl v průběhu diplomatických rozhovorů mezi bojujícími stranami odsouzen ruskými představiteli postoj Britů a Francouzů vůči ruské pomoci slovanským národům v Osmanské říši. Dokladem této pomoci je další dochovaný list adresovaný ruskému cestovateli a učenici Egonu Petroviči Kovalevskému z března 1854. Připomíná ochotu cara Mikuláše a následníka trůnu Alexandra Nikolajeviče pomoci jihoslovanským národům bez narušení jejich historického území. V dokumentu vydavatele Alexeje Dimitrijeviče Stupina je dále uveden dopis z listopadu 1854 adresovaný jistému Ustjanovovi, zachycující podrobnou charakteristiku postavení Bulharů v krymské válce doplněnou výzvou Rusům o pomoc v jejich boji s Turky. Za zmínku stojí také zaznamenané rozhovory představitelů Ruska a Osmanské říše o budoucím státoporném postavení slovanských národů na Balkáně, které proběhly ještě mezi 11. lednem a 21. dubnem 1853.³²

³² Kolektiv Gosudarstvennoj publičnoj biblioteki im. „M. E. Saltykova-Ščedrina“, *Opisanie dokumentalnych istočnikov po istorii rusko-bolgarskich sviazej za 1850e-1870e gody, Jubilejno izdanie po slučaj 100-godišninata ot osvoboždenieto na Blgarija*, Sofija, 1978.

NIKITIN, Sergej Alexandrovič, *Russkoe obščestvo i voprosy Balkanskoj politiki Rossii 1853-1856 gg.*, Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, Institut Slavjanovedenija, Moskva, 1938, str. 162-183.

Původ výše zmíněné ruské pomoci jihoslovanským národům, především stoupencům pravoslavné víry, můžeme vysledovat již v období raného středověku. Od osmanského záboru území pravoslavného Bulharska, Srbska a Řecka sílilo mezi představiteli těchto národů stále větší proruské cítění a Rusko bylo vnímáno jako potenciální sjednotitel a ochránce pravoslavného křesťanství. Po celé 18. a 19. století, kdy probíhaly rusko-turecké války, se tento vstřícný vztah a vzájemné kontakty mezi náboženskými a politickými zástupci Ruské říše a pravoslavných křesťanů na Balkáně dále prohlubovaly. Ve větší či menší míře vyvíjela ruská strana v důsledku válečných událostí stále větší nátlak na osmanskou vládu ohledně zlepšení postavení pravoslavného obyvatelstva, kterému byla poskytována pomoc legálními i nelegálními cestami. Hlasem tohoto směru ruské politiky byl nám již známý významný ruský slavjanofil Michail Petrovič Pogodin. Kromě filozofických traktátů posílal zprávy také oficiálním kruhům carské vlády, které vyzýval k prohloubení pomoci a podpory slovanským národům na Balkáně jak v Osmanské říši, tak i v rakouském impériu. Na popřední místo stavěl právě bulharský národ, který vyzvedal pro jeho historickou úlohu v šíření slovanské víry a písma. Zdůrazňoval přitom nám již známý církevní spor bulharské církve s cařihradským patriarchátem, když popisoval dvojí jho Turků a Řeků, pod kterým Bulhaři údajně žili. Podobný přístup zastával Pogodin i vůči Srbům, které rovněž považoval za jednorodý národ společné víry s ruským národem. Rusové měli podle něj představitelům obou jihoslovanských národů poskytnout možnost účasti na ruských vzdělávacích a kulturních institucích. To, jak již víme, napomáhalo šíření proruského ducha a postoje jihoslovanské inteligence. Velká část ruské intelektuální a politické elity také Jihoslovany za spojence a přátele jednoznačně považovala a Pogodin propagoval jejich význam jakožto věrných spojenců Ruska.³³ To bylo posilováno také s ohledem na strategický význam Balkánu v zahraniční politice Ruské říše. V období před začátkem války byla jednou z hlavních aspirací potřeba ochrany státu na jižní hranici a řešení otázky týkající se černomořských úžin. To sice představovalo důležitý impuls pro budování kontaktů na Balkánském poloostrově také pro další evropské mocnosti, včetně Británie a Francie, ale pouze Rusko dokázalo na základě společných kulturních a duchovních vazeb a víře ve slovanskou vzájemnost, dosáhnout u představitelů srbského či bulharského národa určitého úspěchu.³⁴

³³ ČURKINA, Iskra Vasiljevna, *K voprosu ob organizacii vosstanija Slavjan vo vremja Krymskoj vojny 1853–1856 gg.*, Kiber Leninka, 2014, str. 47–63.

³⁴ VAKULOVA, T. V., BELOUSOVA, A. I., *Pričiny i posledstvija učastija Bolgar v russko-tureckich vojnach XIX. veka, Paradigmy istorii i obščestvennogo razvitija*, Sevastopol'skij gosudarstvennyj universitet, Sevastopol, 2020, str. 10–17.

V období před vypuknutím krymské války dosáhla vzájemná koordinace slovanských národů v Osmanské říši a ruské vlády vrcholného stádia, když v souvislosti s rozpadající se mocenskou a ekonomickou základnou osmanského impéria, narůstala i tendence bulharských revolucionářů vyvolat s finanční a politickou podporou Ruska nepokoje na citlivém úseku osmanských hranic na Dunaji a s pomocí Ruska dosáhnout úplné nezávislosti. Tendence pro zahájení ozbrojeného odporu proti osmanské vládě se začaly projevovat již s poslední rusko-tureckou válkou z let 1828 až 1829. V té době projevíli Bulhaři, žijící v diaspoře na území Valašska a Moldavska, samostatnou iniciativu a požádali ruské úřady o možnost budovat pod ruskou ochranou na území Valašska tzv. Bulharskou zemskou armádu. Ačkoliv při formování této dobrovolnické organizace došlo k určitým omezením a komplikacím, projevilo bulharské obyvatelstvo velké nadšení pro ruský postup na Balkáně a vrchní velení ruské armády dokládalo nadšené bulharské dobrovolníky do ruských jednotek. Konečná Drinopolská mírová smlouva ze 14. září 1829 však změny v postavení bulharského etnika nepřinesla. Nicméně Rusové prosadili zásady ochrany místního pravoslavného obyvatelstva před represemi a umožnili amnestii s možností volného odchodu z osmanského území pro všechny bulharské dobrovolníky, kteří se účastnili války na straně Ruska. Následující meziválečné období bylo pro bulharské obyvatelstvo významné pouze v souvislosti s vydáním hatišerifu z Gülhane, tedy výnosu sultána Abdülmecida I. z roku 1839, který upravoval vztahy mezi muslimským a nemuslimským obyvatelstvem říše. S tím souvisela sultánova podpora katolického duchovenstva v Jeruzalémě a plánované šíření katolické víry. Tyto reformační kroky posilující katolický vliv na úkor pravoslaví se však nesetkaly s pochopením u náboženských a politických představitelů Bulharů či Srbů. V létě roku 1850 se nakonec se stížností obrátila přímo do Petrohradu delegace více než tisíce Bulharů z Rumélie, Bulharska a Makedonie. To přispělo k budoucí eskalaci napětí s Osmanskou říší.³⁵ Následné válečné události pak velká část ruské společnosti, především slavjanofilů, přivítala se značným nadšením a pocitem zadostiučinění vůči spřáteleným politickým a intelektuálním kruhům bulharského národa. Jejich přijímané myšlenky panslavismu napomáhal i fakt, že se proti Rusku spojily s Turky i západní mocnosti.³⁶

³⁵ VAKULOVA, T. V., BELOUSOVA, A. I., *Příčiny i posledstviya učastija Bolgar v russko-tureckich vojnach XIX. veka*, Sevastopolskij gosudarstvennyj universitet, Sevastopol', 2020, str. 10–12.

³⁶ ČURKINA, Iskra Vasiljevna, *K voprosu ob organizacii vosstanija Slavjan vo vremja Krymskoj vojny 1853–1856 gg.*, Kiber Leninka, 2014, str. 47–63.

1.3 Zapojení bulharských vlastenců do válečných akcí

V prosinci 1853, po sérii diplomatických jednání, navazování kontaktů, budování společných kulturně-politických sdružení a formování myšlenky bulharského národně-osvobozenického programu, vypracoval ruský hlavní štáb v Bukurešti plán pro organizaci bulharských dobrovolnických oddílů. V podstatě byl zformulován oficiální „Řád pro vytvoření praporu dobrovolníků v Dunajských knížectvích“, který zahrnoval vytvoření dobrovolnického praporu o celkové síle čtyř rot. Úkolem dobrovolníků bylo držet stráž a posádkovou službu v osadách osvobozených ruskými jednotkami na dunajské frontě. Za nepřátelskými liniemi se rovněž měli zapojit do přímých bojových akcí. Historička Iskra Vasiljevna Čurkina, vedoucí pracovnice Oddělení moderní historie slovanských národů jihovýchodní Evropy Slovanského institutu Ruské akademie věd zdůrazňuje, že podle „programu ruského hlavního štábu měl každý bulharský, srbský či řecký dobrovolník dostat zbraně, střelný prach, proviant a peníze, vyplácené měsíčně“. Georgi Rakovski, který byl jedním z popředních velitelů oddílů, dále vypracoval plán bulharského ozbrojeného povstání, jehož centrem mělo být Veliko Tarnovo a Gabrovo, kde by se rebelové spojili s postupující ruskou armádou. Rakovski taktéž vyslal svého spolupracovníka Pavla Gromadova do Epiru, Thesálie a Makedonie s cílem dosáhnout patřičné dohody o spolupráci s řeckými povstanci. Člen tajné společnosti Gatsov dále vycestoval v prosinci 1853 do Srbska, aby podmínky realizace plánu o zapojení dobrovolnických oddílů prokonzultoval s ruským konzulem v Bělehradě Muchinem a poté i s poradcem ruské ambasády ve Vídni Felixem Petrovičem Fontonem. V průběhu své diplomatické mise navštívil v Bukurešti i polního maršála, knížete Paskeviče, který Bulharům doporučil připravit se na válečné akce, avšak v souladu s pokyny své vlády. Z dalších dochovaných zpráv ruského velení vyplývá, že Bulhaři „netrpělivě čekali přechodu ruských jednotek přes Dunaj a byli připraveni na signál, aby se chopili zbraní“. Dále bylo hlášeno, že „se ruská vojska setkají s dobrovolníky, pro které již byly připraveny zbraně“. Ruskou výzvu k ozbrojené akci a příslib válečného materiálu vyslechli i zástupci západobulharských obcí, kteří přislíbili, že zorganizují vlastní oddíl v síle kolem 3000 dobrovolníků, kteří se zapojí do akce hned, jakmile se ruským jednotkám podaří překročit Dunaj.³⁷

³⁷ ČURKINA, Iskra Vasiljevna, *Rossija, slavjanofily i zarubežnye slavjane, Očerki istorii*, Indrik, Moskva, 2020, str. 41-48.

Kromě Tajného společenství se z bulharských vlasteneckých organizací do náboru dobrovolníků zapojil také Bulharský ústřední revoluční výbor v Bukurešti, významném sídle bulharské emigrace, a Oděská bulharská správní rada, která byla zformována 2. února 1854. Měsíc předtím, dne 1. ledna 1854, začala oficiální registrace dobrovolníků. Nám již známý Nikolaj Palauzov, jeden ze zakladatelů oděské správní rady, s nadšením popisoval, že „přicházející bulharští vlastenci jsou skvělí a početní. Mnozí se ve vlasteneckém zápalu vzdávají i svého povolání či obchodu a mnoho otců a dětí se hlásí do armády jako dobrovolníci. Nadšení je velké“. Rozsáhlá náborová akce však probíhala také v modernizující se osmanské armádě. Na začátku roku 1854 zorganizoval polský politický emigrant a důstojník v tureckých službách Michal Czajkowski, známý pod svým tureckým jménem Mehmed Sadyk Paša, oddíly polských i jihoslovanských dobrovolníků, kteří měli pomáhat turecké armádě v obraně dunajské fronty. Navzdory svým plánům na přenesení války na území Ukrajiny, se však Sadyk Paša zapojil se svým kozáckým oddílem do bojů pouze na balkánském bojišti. Rozličné postoje, při sporu ruských a tureckých představitelů, můžeme sledovat také u bulharských obyvatel Osmanské říše. Iskra Čurkina nás například informuje o zvláštní situaci, kdy Bulhaři působili v osmanských službách jako diverzanti, vykonávající tajně rozkazy ze Sankt-Petěrburgu. O revoluční a válečné činnosti Georgi Rakovského si sice řekneme v dalších částech práce, ovšem stojí za zmínku, že to byl právě on, kdo z pověření ruské vlády řídil v týlu turecké armády diverzní akce bulharských dobrovolníků, kteří narušovali pohyb nepřítele a usnadňovali zachycení ruských vojsk na určitých úsecích dunajské fronty. Rakovski byl po složení přísahy vyslán se svým oddílem k vrchnímu veliteli tureckých jednotek Mehmed Pašovi, který ho jmenoval hlavním překladatelem. Z této pozice získal Rakovski vhodnou příležitost k přípravě půdy pro přicházející ruskou armádu, která měla v oblasti Vidinu překročit Dunaj. Při setkání s ruským oddílem však měli Bulhaři v neúspěšné srážce utrpět ztráty pěti až šesti mužů. Georgi Rakovski měl být po neúspěšné akci odhalen, zatčen a odeslán do vězení v Šumenu, kde měl být zastřelen, ale nakonec byl poslán do Istanbulu, odkud se mu podařilo uniknout. Když se ruským jednotkám konečně podařilo překročit Dunaj, vyrazil Rakovski s hrstkou mužů ruské armádě naproti. Do cílové Silistry však dorazili až 19. července 1854, kdy již Rusové město při strategickém ústupu vyklidili. Poté Rakovski svůj oddíl rozpustil a přestěhoval se do Bukurešti. K jeho další činnosti v průběhu války a pobytu v zahraničí se vrátíme v následujících kapitolách.³⁸

³⁸ ČURKINA, Iskra Vasiljevna, *Rossija, slavjanofily i zarubežnye slavjane, Očerki istorii*, Indrik, Moskva, 2020, str. 41-48.

Přímá účast bulharských dobrovolníků, jako i představitelů Srbů, Řeků, Moldavanů a dalších balkánských národů, na vojenských akcích na straně Ruska, však neprobíhalo zcela bez komplikací. Generál polní maršál kníže Paskevič, vrchní velitel ruské armády v obsazených podunajských knížectvích a na dunajské frontě, informoval cara Mikuláše o hrozbě velkých ztrát při konfrontaci v bulharském regionu. Z toho důvodu navrhl zapojení velkého množství dobrovolnických jednotek z představitelů jihoslovanských národů na Balkáně, včetně Bulharů a Srbů, ze kterých by bylo možné sestavit dobrovolnické vojsko v síle kolem 20 tisíc mužů. Polní maršál také naplánoval vyčlenění potřebného množství zbraní a střelného prachu pro vyzbrojení této nové armády. To však představovalo určitou překážku pro ruské vládní představitele, kteří se obávali přistoupit k rozsáhlému náboru dobrovolníků z území Osmanské říše, ze strachu z nekontrolovatelného národně-osvobozenického balkánského povstání. Ruská vláda tedy k formování dobrovolnických oddílů přistupovala značně obezřetně. Navzdory tomu však zájem ruských vojenských a diplomatických zástupců na formování dobrovolnických oddílů z představitelů balkánských národů Osmanské říše narůstal. To umožnila i činnost tehdy se aktivizujících obchodně-podnikatelských kruhů bulharské buržoazie, přecházejících od kulturně-vzdělávací činnosti k politické. V září 1853 přibýly do hlavního stanu ruské armády v Bukurešti delegace obyvatel ze severozápadního Bulharska, požadující zahájení vojenských akcí na bulharském teritoriu. Pro tento účel delegace sama přislíbila vyzbrojení tří tisíců dobrovolníků. Koncem listopadu 1853 pak byly oficiálně vystaveny „Podmínky pro zformování batalionu dobrovolníků v Podunajských knížectvích“. Přesto ještě skutečně nedošlo k formování oddílů dobrovolníků z balkánských zemí. Následkem toho začala řada Bulharů se samostatnou organizací vlastních ozbrojených jednotek. Jedním z jejich velitelů byl již zmiňovaný Rakovského přítel Gromadov, který se aktivně podílel na přípravě ozbrojeného povstání v celém Bulharsku. Podobně aktivní byli také vůdci bulharské politické emigrace v Oděse a Kišiněvě, kteří dohlíželi na aktivní zapojení kolem dvou tisíc bulharských obyvatel z Valašska a Moldavska v rámci zformovaných oddílů. Jejich okamžité zapojení do válečných akcí prosazoval s ohledem na válečné plány i ruský car.³⁹

³⁹ BELOVA, Elena Vladimirovna, *Formirovanie volonterskih otrjadov iz žitelej Balkan i Pridunajskich knjažestv vo vremja Krymskoj vojny*, Novyj Istoričeskij vestnik, 2007, str. 19-20.

STOJANOV, Ivan, *Istorija na Blgarskoto vrazhdane, Borbite na blgarskija narod sreštu osmanskoto vladičestvo prez 50-60-te godini na XIX. vek*, Izdatelstvo „Abagar“, Veliko Tarnovo, 1999.

Pokud se vrátíme zpátky k souhrnu dokumentací k rusko-bulharským vztahům z doby 50. až 70. let 19. století, představuje nám slavjanofil Nikolaj Palauzov dochovaný list ruskému arcibiskupovi Innokentijovi z počátečního období války. Základní informace z tohoto dopisu se týkaly podrobností o přepravě ruských vojsk přes Dunaj, přičemž se ve stejné době rozebíraly také možnosti pro zformování oddílu bulharských dobrovolníků. V souvislosti s tím je zde předkládán návrh o organizaci bulharské kanceláře či komitétu u ruského hlavního stanu ve Valašsku.⁴⁰ Palauzov rovněž patřil mezi popřední členy bulharského vojensko-politického vedení u ruské armády, kteří měli tuto organizaci řídit a připravit podmínky pro nábor nových rekrutů. Během válečné kampaně na Dunaji sloužil Palauzov také jako hlavní spojka mezi ruskými vládními úřady a zástupci bulharských revolučních organizací na osmanských teritoriích. U vrchního velitele ruské dunajské armády působil také jako hlavní expert na bulharskou problematiku. Na pozvání velitele armády knížete Gorčakova přijel Palauzov do hlavního štábu jihoruských sil v Bukurešti. Tam se sešel se svým bratrancem rovněž národním obrozencem a historikem Spiridonem Nikolajevičem Palauzovem, který v té době působil jako úředník na ruském ministerstvu školství. Jejich společná činnost na počátku válečných akcí na Dunaji souvisela primárně s prosazením myšlenky o tzv. „vnitřní“ neboli „malé válce“. Mělo se jednat o akci ze strany bulharských dobrovolníků, kteří by rozběhli rozsáhlou propagandistickou kampaň na podporu bulharského hnutí a přilákali by nové zájemce z podunajských oblastí Bulharska k účasti na celonárodním povstání. Podle bratrů Palauzovů a dalších členů vlasteneckých organizací se mělo jednat o vzpouru masivního charakteru, která by následně přešla k neregulérní partizánské válce uvnitř Osmanské říše. Konečně, v souvislosti se značným vnitřním oslabením osmanské kontroly nad balkánskými regiony říše, měla být znemožněna také koordinace a aktivní působení tureckých armád na Dunaji ve prospěch ruských válečných plánů. Výsledky však byly nakonec relativně nedostačující.⁴¹

⁴⁰ Kolektiv Gosudarstvennoj publičnoj biblioteki im. „M. E. Saltykova-Ščedrina“, *Opisanie dokumentalnych istočnikov po istorii rusko-bolgarskich sviazej za 1850e-1870e gody, Jubilejno izdanie po slučaj 100-godišninata ot osvoboždenieto na Blgarija*, Sofija, 1978.

⁴¹ VAKULOVA, T. V., BELOUSOVA, A. I., *Pričiny i posledstvija učastija Bolgar v rusko-tureckich vojnach XIX. veka*, Sevastopol'skij gosudarstvennyj universitet, Sevastopol, 2020, str. 13.

ULUNJAN, Arťom A., prevod POPOVA, Nina, *Ruskijat periodičen pečat po vremeto na Krimskata vojna 1853-1856 g. Za Blgarija i blgarite*, s. 22-54, Istoričeski pregled, godina petdeseta i petdeseta i prva, Blgarska Akademija na Naukite, 1994-1995.

Při prezentaci návrhu polního maršála Paskeviče caru Mikuláši o zformování oddílů dobrovolníků ze slovanských národů Osmanské říše zdůrazňuje, již citovaná ruská historička Elena Vladimirovna Belova, že maršál prokazoval neobvykle velký zájem pro organizaci dobrovolnických jednotek. Zvláštní důraz přitom kladl na potřebu přilákat do oddílů co nejvíc křesťanů, narušit vnitřní stabilitu říše a dopomoci v šíření ruské osvobozenecké myšlenky mezi pravoslavné obyvatele Balkánu. Po analýze předchozích rusko-tureckých válek dospěl rovněž k závěru, že ruští velitelé nikdy dříve naverbovali požadovaný počet neruských dobrovolníků, přestože byly za tím účelem vynaloženy velké částky peněz. Nepřesvědčivé výsledky měly být spojeny se špatnou zásobovací situací na jižních hranicích Ruska a neúčinnou personální politikou, která se projevovala nesprávným výběrem a výcvikem začátečníků. Přesto Paskevič dospěl k závěru, že je možné vytvořit celkem dva sbory o celkovém počtu 40 nebo dokonce 50 tisíc dobrovolníků. Jeho plány došly realizace koncem listopadu 1853. Po úspěšném náboru bylo dosaženo i určitých záruk pro vytvoření praporu dobrovolníků v podunajských knížectvích. Přesto se s uplatněním dobrovolnických bulharských oddílů stále příliš nepočítalo. Nepřesvědčivý přístup ruských vojenských a vládních kruhů k realizaci slíbeného projektu byl dalším impulzem pro vůdčí představitele bulharské emigrace pro převzetí iniciativy a samostatné zajištění oddílů. V Besarábii se do jejich formování zapojil také náš doktor medicíny a chirurgie Ivan Seliminski. Ten v této fázi války přijímal dobrovolníky podle instrukcí knížete Gorčakova a celkově měl zajistit nábor 400 dobrovolníků. Nakonec se mu během měsíce podařilo vyzbrojit asi dva tisíce mužů z Moldavska a Valašska. Mnoho dobrovolníků se nechalo naverbovat pod vlivem vlasteneckých pohnutek a řada politických emigrantů dokonce utvářela oddíly na vlastní náklady. Mezi tyto organizátory patřil na území Rusy kontrolovaného Valašska také Grigorij Zabalkanskij, který na vlastní náklady vytvořil celý jeden jízdní prapor. Dalšímu vlastenci, Kirijaku Pencovičovi Arakovskému původem z makedonského Rajkova žijícímu trvale v Oděse, se podařilo vyzbrojit jízdní četou o síle 75 dobrovolníků. Na příkaz náčelníka štábu generálního adjutanta Pavla Evstafieviče Kotzebua se tato četa následně stala součástí praporu plukovníka Zabalkanského, pod velením Arakovského v hodnosti kapitána.⁴²

⁴² BELOVA, Elena Vladimirovna, *Bolgarskij vopros v Krymskuju vojnu (1853-1856), Blgarite v Severnoto Pričernomorie*, Izsledvanija i material, Tom 10, Sofija, 1968, str. 56-58.

Příležitost těchto oddílů zapojit se do skutečných válečných akcí se naskytla v zimě na přelomu let 1853 a 1854. Tehdy nejvyšší velení ruské armády s konečnou platností prosadilo myšlenku o přechodu na pravý břeh Dunaje. Polní maršál Paskevič poháněn pocitem rychlého vítězství navrhl zahájit ofenzivu ve druhé polovině února a překročit Dunaj na dolním toku. Podle jeho propočtů potřebovaly ruské jednotky pro takovou akci dva až tři dny. V plánu bylo obsadit v průběhu čtyř až pěti dní pevnost Isaccea, do tří dnů obsadit pevnost Mačin a do pěti dní pevnost Girsovo. Ruská armáda se tak mohla mezi 15. a 20. březnem přiblížit až k Silistře, kterou Paskevič plánoval dobýt za tři týdny. Postup polního maršála byl ovlivňován jeho dostatečnou údernou silou až 85 tisíc mužů, kteří nakonec oblehli pevnost Silistra. Pro Paskeviče se stalo zapojení bulharských dobrovolnických oddílů naprosto zásadním a pod jeho dohledem se účastnili celé této kampaně. Na jaře 1854 usiloval Paskevič o překročení Dunaje s cílem zajistit nezávislost Srbska i Bulharska s tím, že se Jihoslované společně s ruskými jednotkami zúčastní osvobozovacích bojů. Využití dobrovolnických oddílů souviselo s plány samotného cara Mikuláše, který se k dobrovolníkům na území Srbska a Bulharska obrátil s tvrzením, že Rusko nebude usilovat o žádné územní zisky na půdě evropské části Osmanské říše. Kampaň měla být završena obnovením suverenity pravoslavných slovanských zemí, které by navazovaly na tradice zaniklých středověkých říší.⁴³ Dne 4. dubna 1854 vydal Palauzov v Oděse ruskému vojenskému velení tzv. „Zápisky o Bulharsku“, které obsahovaly jeho zjištění ohledně postoje bulharského obyvatelstva v Turky ovládaných regionech k válce. Na základě svého výzkumu dospěl Palauzov k přesvědčení, že tisíce Bulharů jsou připraveni zapojit se do boje za osvobození své země v koordinaci s ruskými jednotkami. Účast pravoslavného obyvatelstva Osmanské říše na straně ruské armády tak plně odpovídala plánům ruského velení. Na základě těchto zpráv rozeslali agenti ruské velení v dubnu téhož roku po celém území Bulharska Paskevičův vzkaz „bulharským bratrům ve víře“, aby se zapojili do bojů v rámci zformovaných dobrovolnických oddílů. Podle odhadů bylo k boji připraveno nejméně 70 tisíc Jihoslovánů. O další nábor dobrovolníků na obsazených územích Bulharska se v následujících dnech zasloužil účastník rusko-turecké války v letech 1828 až 1829 Cani Kaliandži.⁴⁴

⁴³ BELOVA, Elena Vladimirovna, *Bolgarskij vopros v Krymskuju vojnu (1853-1856), Blgarite v Severnoto Pričernomorie*, Izsledvanija i material, Tom 10, Sofija, 1968, str. 59-60.

⁴⁴ BELOVA, Elena Vladimirovna, *Nacionalno-osvoboditelnaja borba balkanskich narodov i Krymskaja vojna*, Moskovskij Pedagogičeskij Gosudarstvennyj universitet, Moskva, 2016, str. 60-63.

Když se v červnu 1854 začaly ruské jednotky stahovat zpátky na levý břeh Dunaje, opustilo spolu s nimi bulharské území více než 6 tisíc lidí, kteří se obávali represálií ze strany osmanských úřadů. Celkem tak Bulharsko opustilo s ruskou armádou asi 900 rodin. Princ Gorčakov sehnal pro uprchlíky téměř 6 tisíc stříbrných rublů na zajištění potravin, 1 500 rublů na krmivo pro koně a dalších 2 tisíce rublů pro chudé. Ruští důstojníci shromáždili pro Bulhary kolem 400 zlatých. Aktuální státní rada Ozerov, stejně tak bratři Palauzovové a Kaljandži byli pověřeni starat se o tyto nové osadníky a doprovodit je na území Besarábie. V konečném stádiu se podařilo založit kolem 62 bulharských kolonií na jižním teritoriu Ruska. Od 1. června přestali dobrovolníci odvedení z dunajské fronty přijímat plat a 23. června 1854 rozhodl car Mikuláš I. o rozpuštění dobrovolnických oddílů a odzbrojení valašské a moldavské armády. Ruští velitelé dostali rozkaz neodvádět dobrovolníky z dunajských knížectví, ale rozpustit jejich oddíly na místě. Koncem června začal proces rušení praporů vytvořených v dunajských knížectvích. V rámci prvního praporu se jednalo o 651 rekrutů, ve druhém praporu již 684 osob. Objevily se však také případy svévolného opuštění vojenských jednotek, když Bulhaři moldavské a valašské armády, přidělení k plukům 15. pěší divize a druhé brigádě 14. pěší divize, rezignovali na službu z vlastní vůle. Většina dobrovolníků z prvního srbsko-bulharského praporu, tedy 294 lidí, a druhého praporu, celkem 604 Srbů a Bulharů, bylo rozpuštěno z vládního rozhodnutí. Munice, zbraně a nábojnice byly odeslány do pevnosti Izmajil. Dne 1. srpna se pod dohledem generálního adjutanta Alexandra Nikolajeviče Liderse nacházelo 348 Bulharů a Valachů. V desáté pěchotní divizi sloužilo 133 Bulharů. Jedna rota moldavsko-valašských dobrovolníků byla v průběhu rozsáhlých organizačních změn převelena k Aleksopolskému egerskému pluku, v jehož osmé rotě sloužilo 86 pěšáků z Valašska a Moldavska. Do Ukrajinského egerského pluku dále přestoupilo 12 důstojníků a 112 řadových vojáků z dunajské fronty a Azovskému pěšímu pluku bylo zasláno 124 dobrovolníků. Nové složení dobrovolníků na národnostním a sociálním základě v pluku bylo vcelku heterogenní. Praporčík Panfilij Malamarčuk, poddůstojníci Stefan Kovačev a Ivan Stojanov pocházeli z řad bulharské šlechty, zatímco praporčíci Srb Georgij Jelič a Bulhaři Pavel Gromadov a Živko Stojanov pocházeli z kupecké třídy.⁴⁵

⁴⁵ BELOVA, Elena Vladimirovna, *Nacionalno-osvoboditelnaja borba balkanskich narodov i Krymskaja vojna*, Moskovskij Pedagogičeskij Gosudarstvennyj universitet, Moskva, 2016, str. 63.

BARBASOV, Anatolij Petrovič, ZOLOTAREV, Vladimir Antonovič, *O prošlom vo imja grjadušego: tradicii rossijsko-bolgarskogo boevogo sodružestva*, Mysl, Moskva, 1990.

Otázka ohledně společného vystoupení bulharské dobrovolnické armády byla po těchto reorganizacích stažena z programu jednání. Do konce června až začátku července 1854 nezůstalo v řadách ruské armády již více než 2500 bulharských a 1800 řeckých dobrovolníků, kteří i přes zpáteční přechod Rusů přes Dunaj zůstali v aktivní službě. Začátkem července 1854 generál a ruský ministr války Vasilij Andrejevič Dolgorukov přesvědčil cara o rozpuštění dobrovolnických jednotek. Z politických důvodů však ministr války rovněž navrhl umožnit těm, kteří si přáli zůstat v armádě, znovu vstoupit do služby. Měli být však zařazeni do řádných jednotek ruské armády, a ne do samostatných dobrovolnických oddílů. Ministr sám ve svém postoji k plánovaně demilitarizovaným bulharským a řeckým dobrovolníkům poznamenal, že rozpuštění proti jejich vůli by přineslo nerentabilní výsledky. S ohledem na zhoršující se vztahy s Rakouskem však nakonec k rozpuštění oddílů došlo a demobilizováni dobrovolníci byli následně převeleni k hranicím rakouského Sedmihradska, kde mohli být uplatněni po případném zapojení Rakouska do války na straně Osmanské říše a jeho spojenců. S novým statutem dobrovolnických oddílů nakonec car vyslovil souhlas.⁴⁶ Navzdory probíhající demobilizaci nebo přemísťování dobrovolníků z rozpuštěných oddílů se opětovně projevila samostatná iniciativa bulharských revolucionářů pro další pokračování ve válce. Když Rusko přišlo o iniciativu na balkánském bojišti a centrum bojů se přeneslo na Krym, projeвили někteří dobrovolníci ochotu pokračovat v boji na straně Ruska i na této nové frontě. Dne 25. září 1854 se tak do štábu gubernátora Novoruské a Besarabské gubernie generál-poručíkovi Nikolaji Nikolajeviči Annenkovovi v Oděse dostavili bulharští dobrovolníci s prosbou o převoz do Sevastopolu. Generál-poručík Liders pak 22. října 1854 odeslal raport knížeti Gorčakovovi o podobném přání 740 řeckých dobrovolníků, aby se znovu mohli zapojit do bojových akcí. Vrchní velení i car Mikuláš měli možnost opětovně využít Řeky a Bulhary na novém bojišti, a tak byly nové dobrovolnické oddíly svěřeny pod dohled knížete Menšikova, který pak vydal rozkaz zformovat v Oděse nebo Izmajili batalion řeckých dobrovolníků i zainteresovaných bulharských a srbských rekrutů, kteří tehdy sloužili v Novoruské gubernii. Mezinárodní batalion dobrovolníků tak obsadil pevnost Izmajil. Avšak zatímco Bulhaři a Srbové povětšinou setrvali na pozicích v Izmajili, velká část Řeků a někteří Srbové dokázali zformovat také vlastní „Řeckou legii“.⁴⁶

⁴⁶ BELOVA, Elena Vladimirovna, *Nacionalno-osvoboditel'naja borba balkanskich narodov i Krymskaja vojna*, Moskovskij Pedagogičeskij Gosudarstvennyj universitet, Moskva, 2016, str. 63.

BELOVA, Elena Vladimirovna, *Formirovanie volonterskih otrjadov iz žitelej Balkan i Pridunajskich knjažestv vo vremja Krymskoj vojny*, Novyj Istoričeskij vestnik, 2007, str. 24

Ze Srbů a Bulharů, kteří zůstali umístěni v Izmajili, byly zformovány celkem tři roty. Velitel druhé roty Konstantin Satira z praporu Zabalkanského však byl 2. června 1854 odvolán a dalších devět měsíců žil jako dobrovolník bez platu. V březnu 1855 podal žádost o opětovné přijetí do bulharského oddílu, přičemž jeho žádost byla přijata. Velitelé rot Stojanov a Gromadov předložili 27. března velení novou petici s žádostí o převelení jednotky na Krym. Poté co se žádost dostala ke knížeti Gorčakovovi, od února 1855 nástupci Menšikova na postu vrchního velitele, dospěl ruský hlavní štáb k závěru, že dobrovolníci musí být opětovně přiřazeni na dunajskou frontu. Ruské velení totiž plánovalo přesunout hlavní tíhu bojů opětovně na balkánské bojiště, v důsledku čehož předal novoruský a besarabský generální guvernér Annenkov dne 20. dubna ministroví války memorandum s návrhem přilákat dobrovolníky do služby v dunajské kozácké armádě. Dne 26. května 1855 tak byl zahájen nábor dobrovolníků do nové dunajské kozácké armády, v níž byli nastupující do služby povinni sloužit minimálně 6 let. Gorčakov v polovině prosince předložil ministru války Nikolaji Onufrieviči Suchozanetovi „Předpisy o legii císaře Mikuláše I.“ z 24. prosince 1855, které však již schválil nový car Alexandr II.. Od té chvíle nesl řecký prapor jméno cara Mikuláše. V té době však již byla válka prakticky ztracena. Besarabští Bulhaři vyslali delegaci caru Alexandrovi, v jejímž složení se nacházel také Ivan Seliminski, Kaljandži, Popovič a Zabalkanskij a žádali panovníka, jménem bulharského lidu, aby nezapomněl na bulharskou otázku během následujících mírových jednání. V jejich rámci bylo Rusku zakázáno mít na Černém moři námořní základny, arzenály i stálé námořnictvo. Podle dohody měli také poddaní, kteří byli shledáni vinnými z jakéhokoli pokračování nepřátelských akcí proti nepříteli obdržet amnestii.⁴⁷ Otázce bulharské národa se však Pařížská mírová smlouva z 25. února 1856 vůbec nevěnovala a jakékoliv snahy o změnu postavení Bulharů v Osmanské říši, prosazované jak ze strany zástupců ruského impéria, tak bulharských vlasteneckých organizací, nakonec realizovány nebyly. Navzdory tomu se v podstatě již od ukončení války rozběhla série nových diplomatických jednání a náborových kampaní, které měly veterány války i nové rekruty opětovně zapojit do služby, tentokrát u bulharských legií.⁴⁸

⁴⁷ BELOVA, Elena Vladimirovna, *Nacionalno-osvoboditelnaja borba balkanskich narodov i Krymskaja vojna*, Moskovskij Pedagogičeskij Gosudarstvennyj universitet, Moskva, 2016, str. 65.

⁴⁸ VAKULOVA, T. V., BELOUSOVA, A. I., *Pričiny i posledstvija učastija Bolgar v russko-tureckich vojnach XIX. veka*, Sevastopolskij gosudarstvennyj universitet, Sevastopol', 2020, str. 13.

2. Bulharský národně-osvobozenecký proces v letech 1856 až 1876

Roku 1856, po skončení krymské války a rozpuštění bulharských dobrovolnických oddílů, nastala nová etapa ve vývoji bulharského národně-osvobozeneckého hnutí. V průběhu následujících dvaceti let se bulharské revoluční organizace opětovně pokoušely získat podporu pro svůj revoluční program u okolních států, které by mohly poskytnout materiální a finanční podporu a zázemí pro zformování nových dobrovolnických oddílů. Ruské impérium, tradiční spojenec a opora bulharských revolucionářů v průběhu války, se po pařížském mírovém kongresu nedokázalo v balkánském prostoru výrazně angažovat a poskytovat bulharskému revolučnímu hnutí dostatečnou pomoc. Přesto pokračovalo budování vzájemných kontaktů a posilování panslavistických myšlenek mezi představiteli bulharského odboje a ruské vládní a intelektuální elity.⁴⁹ Tomu napomáhala také významná bulharská emigrace v ruské Oděse, která se po válce stala jedním z významných center bulharského kulturního a revolučního života.⁵⁰ Dalším důležitým centrem se stala rumunská metropole Bukurešť a další valašská města, kde se podobně jako za války shromažďovaly a organizovaly bulharské revoluční skupiny. Bulharské emigranty však výrazně podporoval především srbský kníže Michal Obrenović III. (1839-1842, 1860-1868), který se zastával myšlenky sjednocení všech Jihoslovanů v jedné říši. Bělehrad dokonce převzal roli hlavní bašty organizovaného protitureckého odboje, kde byla zformována první i druhá bulharská legie. Srbsko tedy v podstatě nahradilo ruské impérium v pozici popřední slovanské mocnosti podporující bulharské národně-osvobozenecské hnutí. Období mezi ukončením krymského konfliktu a začátkem nové rusko-turecké války roku 1877 bylo do určité míry vyplněno pokusy srbské vlády o prosazení ozbrojeného zásahu na bulharském teritoriu za použití bulharských dobrovolnických oddílů podporovaných srbskou armádou.⁵¹ Jak ale tyto snahy skončily a jaké byly meze zahraniční pomoci a nasazení bulharských dobrovolníků?

⁴⁹ NIKITIN, Sergej Alexandrovič, *Russkoe obšestvo i voprosy Balkanskoj politiki Rossii 1853-1856 gg.*, Izdatelstvo Akademiji nauk SSSR, Institut Slavjanovedenija, Moskva, 1938, str. 189-204.

⁵⁰ DOJNOV, Stefan, *Blgarite v Ukrajna i Moldova prez Vzraždaneto (1751-1878)*, Akademično izdatelstvo „Marin Drino“, Sofija, 2005, str. 124-125.

⁵¹ GENOV, Georgi Petrov, *Političeska i diplomatičeska istorija na Blgarija, Blgarija sled Krimskata vojna*, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2008, str. 10-20.

2.1 Organizace bulharských dobrovolníků v letech 1856-1866

2.1.1 První Bulharská legie

Pařížský mírový kongres značně omezoval suverenitu autonomního Srbského knížectví, jehož vládce byl stále formálně podřízen sultánovi a hostil v zemi rovněž posádky v šesti tureckých pevnostech, z nichž jedna se nacházela přímo v Bělehradě. Roku 1860 však získal pro plánovaný boj s Turky spojence v Řecku i Černé Hoře, zatímco Valašsko navázalo se svým sousedem pouze přátelské vztahy. Tak vznikly pro knížete Michala vhodné podmínky pro realizaci plánu na osvobození a sjednocení jihoslovanských teritorií. Knížetem propagovanou myšlenku panslavismu sdílel také Georgi Rakovski, který v poválečném období významně přispíval k oživení tradice dobrovolnických oddílů z dob války. Tyto jednotky se však měly tentokrát organizovat v Bělehradě, ze kterého plánoval učinit centrum všech bulharských revolučních stran a skupin. Roku 1862 se tak pod vedením Rakovského začali v Bělehradě shromažďovat dobrovolníci pro první bulharskou legii, která byla tvořena bulharskými emigranty, členy revoluční mládeže a především válečnými veterány z krymské války. Do jednotky se zapojili i známé osobnosti jako Vasil Drumev, Vasil Levski, Panajot Chitov, Stefan Karadža nebo Il'jo Maleševski, přezdívaný Il'jo Vojvoda. Jiní revolucionáři jako Chadži Stavri Kojnov ze Slivenu a Nikolov Paskalev z Jambolu byli vysláni na pomoc podobně organizovaným hnutím v bulharském Gabrovu a Tarnovu, kde měli působit v týlu osmanské správy. Do svátku svatého Petra a Pavla neboli petrovdenu, měly být koordinované vojenské oddíly připraveny na celonárodní povstání vedené Rakovského legionáři. Spouštěcím signálem mělo být vyhlášení nového válečného konfliktu, tentokrát mezi Srbskem a Osmanskou říší. Východní historické hlavní město Bulharska Veliko Tarnovo a blízký Sliven, byly vybrány za hlavní centra tohoto povstání, protože v západním Bulharsku pro to nebyly vhodné podmínky. To však mohlo mít fatální následky pro bulharské legie, které by byly v západním Bulharsku nekryté a čelily by tvrdému náporu, jelikož organizované pomocné čety by se nacházely jenom na východě. Spoléhat se na hromadné vystoupení Bulharů, v koordinaci se srbskou armádou, bylo rovněž velmi problematické.⁵²

⁵² GENOV, Georgi Petrov, *Politická i diplomatická historie na Blgarija, Blgarija sled Krimskata vojna*, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2008, str. 19-22.

RAJČEVSKI, Stojan, *Dlg i čest – Georgi Stojkov Rakovski*, Zacharij Stojanov, Sofija, 2018, str. 68-74.

Z díla bulharského profesora Georgi Petrova Genova vyplývá, že naděje bulharských revolucionářů se opíraly primárně o možnost vypuknutí válečného konfliktu mezi Srbskem a Osmanskou říší. Považovali jej za nevyhnutný z hlediska dosavadního vývoje vzájemných vztahů obou zemí a za zásadní pro úspěšnou realizaci povstání. Podobně jako za krymské války se totiž spoléhali na to, že budou bulharské oddíly za těchto podmínek znovu zapojeny do válečných akcí, tentokrát u srbské armády, se kterou by poté mohly snadno postupovat na bulharské území. Kníže Michal Obrenović však vzhledem k poměru sil, neschopnosti Ruska zapojit se do balkánských záležitostí a pod tlakem západních velmocí, nakonec od možnosti vyvolání ozbrojeného konfliktu ustoupil. Navzdory tomu došlo mezi 3. a 4. červnem roku 1862 k prvním vážným střetům mezi nově vzniklými oddíly bulharské legie a osmanskou armádou. V té době totiž nečekaně vypukl konflikt mezi tureckou posádkou bělehradské pevnosti a srbskou armádou, kde se bulharští dobrovolníci, podporující srbské oddíly, zúčastnili útoku na pevnost. Po tomto incidentu však k očekávané válce nedošlo v důsledku zásahu západních velmocí, které ujednaly v září 1862 přijatelný kompromis pro obě nepřátelené strany. Turecké posádky měly být zrušeny všude mimo měst Bělehrad, Šabac, Smederevo a Kladovo, přičemž z ostatních oblastí Srbska odešly veškeré turecké oddíly.⁵³ V té době však došlo také k podepsání mírové smlouvy v Rijeci Crnojevića, kterou byl ukončen krátký válečný konflikt mezi Černohorským knížectvím a Osmanskou říší, kvůli podpoře hercegovinských vzbouřenců proti turecké nadvládě.⁵⁴ Porážka Srbska a Černé Hory nad západní diplomacií i osmanskou vojenskou mocí roku 1862 znamenala krach plánu na povstání a osvobození Bulharska pouze za vojenské pomoci Srbska. Události roku 1862 však především poukázaly na nepřipravenost bulharských čet vést organizované povstání, srbské armády k regulární válce nebo Ruska k podpoře balkánských Slovanů. Všichni, včetně Rakovského, se navíc přesvědčili, že Osmanská říše není vnitřně slabá, zkorumpovaná nebo rozdělená. Po prvním vojenském vystoupení Rakovského legionářů tak byla víra v osvobození prostřednictvím Srbska vážně pošramocena a vedoucí představitelé legie raději uprchli do Rumunska, zatímco někteří dobrovolníci zůstávali v Bělehradě a jiní dokonce pronikli z vlastní iniciativy na bulharské území.⁵⁵

⁵³ GENOV, Georgi Petrov, *Političeska i diplomatičeska istorija na Blgarija, Blgarija sled Krimskata vojna*, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2008, str. 19-23.

⁵⁴ BERIĆ, Dušan M., *Ustanak u Hercegovini 1852-1862*, SANU, Beograd, 1994.

⁵⁵ PELIKÁN, Jan, RYCHLÍK, Jan, VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej a spol., *Dějiny Srbska*, Nakladatelství lidové noviny, Praha, 2005, str. 177-194.

V době, kdy se legionáři v Bělehradě neúspěšně zapojili do potyčky s tureckou posádkou, docházelo k protitureckým vystoupením i v samotném Bulharsku. Rakovski začal v Bělehradě organizovat svoji ozbrojenou jednotku v čase, kdy jiný bulharský národní buditel Pandeli Kisimov navazoval kontakty s účastníky vzpoury vedené jistým Christaki Chadžinikolovem. Do tohoto hnutí se zapojili převážně velmi mladí lidé hnaní svým entuziasmem. Georgi Rakovski se o povstání rovněž zajímal a vyslal k povstalcům svého velitele vojvodu Chadži Stavriho. Rakovski tak jednal na žádost Chadžinikolových tarnovských a gabrovských povstalců, kterým, dle slov samotného Chadžinikolova, poslal hlavního vůdce, organizátora a vojvodu, tedy velitelež pro tzv. „tarnovské povstání“. O zaslání žádosti z povstaleckého Gabrova do Bělehradu se postarali povstalci Nikolov a Ivan Grudov. Shromažďování a nábor dobrovolníků řídil Chadži Stavri ze svého hlavního stanu ve Velikom Tarnovu. Deník bulharského revolučního komitétu „Narodnost“ dále pomáhal spolu s dalšími periodiky a dobře rozvedenou poštovní službou se šířením povědomí o tomto povstání. Přesto byla tarnovská vzpoura organizována značně uspěchaně a improvizovaně. Taktéž Kisimov jí označil za neseriózní a nedomyšlenou. K jejímu propuknutí nakonec vůbec nedošlo a Stavri byl spolu s Nikolovem donucen uprchnout ze shromáždění dobrovolníků v Leskovci do Burgasu a po moři do rumunského Galace. Krach srbské pomoci jak u bulharských legionářů, tak u tarnovského povstání dovedl Rakovského i Stavriho do nového rumunského exilu, kde Bulhaři zůstávali pouze neorganizovanou emigrantskou masou. Zde se Rakovskému podařilo shromáždit několik bojeschopných bulharských četníků, kteří se při svém formování inspirovali historickým hajduckým hnutím. Rakovski nadále pokračoval v aktivním náboru dobrovolníků do dalších bulharských čet a později byl v Rumunsku založen i Tajný bulharský centrální komitét (TBCK). Situace se pro bulharské revolucionáře dále zkomplikovala detronizací knížete Alexandra Iona Cuzu. Roku 1866 tak mělo dojít k rozkladu unie Valašského a Moldavského knížectví, které spojovala pouze osoba knížete. Na dalším osudu těchto zemí se světové mocnosti nemohly dlouhou dobu shodnout. Pro zachování politické stability v obou knížectvích navíc hrozilo, že jejich území bude opětovně vojensky obsazeno Turky a bulharské oddíly budou muset ukončit svou činnost.⁵⁶

⁵⁶ GENOV, Georgi Petrov, *Politická i diplomatická historie na Blgarija, Blgarija sled Krimská vojna*, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2008, str. 12-27.

TRAJKOV, Veselin, *Georgi Stojkov Rakovski – Biografija*, Blgarska Akademija na naukite, Sofija, 1874, str. 261-327.

Rakovski byl před založením komitétu nejvyšší autoritou legionářů. Pro údajné neshody s představiteli bulharského odboje a diplomatický zásah Rumunů, byl Rakovski donucen k exilu, tentokrát do ruské Oděsy. Ještě předtím byla odmítnuta jeho žádost srbskému knížeti o obnovení spolupráce. To potvrzují zprávy jeho blízkých spolupracovníků Panajota Chitova, bratrance Nikoly Balkanského, u kterého po útěku do Oděsy v zimě 1866 až 1867 přebýval a Vasila Chadžistojanova Berona, revolucionáře z Kotelu, ke kterému se Rakovski taktéž uchýlil. Za zmínku stojí, že ještě před odjezdem z Valašska, ho podle dochované verze členů komitétu Rumuni požádali o pomoc v boji za zachování unie Valašského a Moldavského knížectví, přičemž spolupráci odmítl a uprchl do Ruska. Bližší náhled do jeho politické činnosti se nám naskytne v poslední části práce. Ve sledovaném období stojí za zmínku, že po jeho dalším exilu se rumunské orgány obrátily na Ivana Kasabova a Atamana Andrejeva, kteří převzali iniciativu místo něj a založili nový komitét bez jeho účasti. Pod jejich vedením se měli zformovat nové oddíly, které však nesměly podnikat vlastní protiturecké akce a měly být přímo zařazeny do rumunské armády pod rumunské velení. Bulhaři tak museli bez ohledu na názory Rakovského a zájmy Bulharů či Srbů bojovat proti jakýmkoliv případným nepřátelům rumunského státu, přičemž rumunská vláda postrádala zájem zahajovat válku s Turky kvůli bulharské otázce. Vyřešení krize rumunských knížectví nástupem nového všeobecně uznaného společného knížete Karla I., dne 10. května 1866, navíc zažehnal obavy Osmanů z protitureckých aktivit a opětovně vedl k ukončení činnosti bulharského komitétu v zemi. Organizaci Ivana Kasabova byla později připsána zodpovědnost za nepokoje spojené se vstupem prvních bulharských čet Panajota Chitova a Filipa Toťju do Bulharska roku 1867. Členové rumunského komitétu se navíc dostali do ideologického sporu s organizací „Eforiát“, vytvořenou Rakovským v Oděse. Zatímco eforiát se v následujícím období spoléhal na ruskou podporu, členové původního komitétu zastávali pod vlivem rumunské vlády opačný postoj. Proruská strana se také stala terčem tureckých úřadů pro odmítání kompromisního návrhu unie autonomního Bulharska s Osmanskou říší, který rumunští emigranti schvalovali. S revolučním hnutím v Oděse však v Rumunsku navázali kontakt i někteří Kisimovovi spolubojovníci, kteří tak dostali prostor vydávat v zemi svůj politický věstník.⁵⁷

⁵⁷ GENOV, Georgi Petrov, *Politická i diplomatická historie na Blgarsko, Blgarsko sled Krimskata vojna*, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2008, str. 27-44.

TRAJKOV, Veselin, *Georgi Stojkov Rakovski, Dokumentalno letopis 1821-1867*, Prvo izdanje, Državno izdatelstvo „Dr. Petr Beron“, Sofija, 1990, str. 261-327.

V Oděse působící bulharští emigranti navázali také přímý kontakt s bulharskými kolonisty na území Moldavska, jejichž komunita představovala důležitý most mezi Ruskem a balkánskými zeměmi. Podle názoru Nikolaje Palauzova představovala bulharská komunita v besarabské oblasti ruského impéria dokonce klíčový prvek pro posílení ruského vlivu ve východoevropských a balkánských regionech. Bulharští kolonisté pod vedením Palauzova a Ivanova dokonce vypracovali sérii žádostí na adresu ruského cara Alexandra a ruské vlády, které souvisely se zajištěním privilegií a kreditu pro kolonisty v Oděse. Rusko se tímto způsobem podílelo na posilování bulharské revoluční základny, přičemž obnovovalo v poválečném období svůj ztracený vliv na Balkáně.⁵⁸ Zmiňovaná organizace eforiát s pobočkou v Oděse a Bukurešti byla rovněž napojena na ruské úřady. Její původ lze vystopovat až do období krymské války, kdy se měla rovněž podílet na organizaci bulharských dobrovolníků. Zároveň se jednalo o nejstarší bulharské politické sdružení na půdě rumunských podunajských knížectví, které předcházelo i založení knižního spolku v Braile a centrálního komitétu v Bukurešti. Porážka Ruska a stažení jeho armád roku 1856 výrazně narušilo plány organizace, která přišla o svou hlavní politickou a vojenskou záštitu. Se ztrátou postavení, moci a vlivu Ruska na území podunajských knížectví po pařížském mírovém kongresu, tak došlo k hromadnému exilu členů eforiátu. Pod vedením bratří Christa a Evlogi Georgieva se organizace po válce opětovně přetransformovala a získala statut komitétu, přičemž ve svém programu ponechala zakotvené silně proruský orientované postoje. Po vyřešení rumunské nástupnické krize roku 1866, se mladé odvětví organizace dostalo také pod vliv Rumunů, zatímco starší křídlo se výrazně zaktivizovalo a navázalo nové styky, tentokrát se srbskou vládou. Se srbským knížetem Michalem sdíleli vůdci eforiátu jeho plán na jihoslovanskou federaci a se zástupci Srbska a Ruska udržovali členové organizace v Bukurešti čilé diplomatické styky. Po vzoru nedávno založeného Rakousko-Uherska dokonce vznikaly při vzájemných rozhovorech podobné geopolitické plány na vytvoření srbsko-bulharského soustátí, spojeného osobou jednoho panovníka, kterým by byl srbský kníže.⁵⁹

⁵⁸ DOJNOV, Stefan, *Blgarite v Ukrajna i Moldova prez Vzraždaneto (1751-1878)*, Akademično izdatelstvo „Marin Drino“, Sofija, 2005, str. 249-250.

⁵⁹ GEROV, Georgi Petrov, *Političeska i diplomatičeska istorija na Blgarija, Blgarija sled Krimskata vojna*, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2008, str. 44-47.

2.1.2 Počátky Bulharské ctnostné společnosti

Zájmy Srbského knížectví a dalších balkánských zemí, spolu s pokračujícím úpadkem Osmanské říše, získávalo bulharskému ozbrojenému a církevní hnutí stále větší sympatie. Výjimkou nebyli ani západní ochránci celistvosti Osmanské říše a principů pařížské mírové smlouvy. Pro svou dosavadní politiku však byly vlády Velké Británie a Francie hodnoceny bulharskou společností značně negativně, zatímco postup Ruska Bulhaři v zásadě přijímali. Při znovudobývání ztraceného mocenského vlivu ruského impéria na Balkáně sehráli zvláště významnou roli ruští konzulové v balkánských zemích. Bulharský historik a bývalý rektor sofijské univerzity Dimitr Kosev se při výzkumu materiálů sovětského historika a slavisty profesora Sergeje Alexandroviče Nikitina zabývá diplomatickou aktivitou mocností z krymské války a popisuje změnu orientace ruské zahraniční politiky za vlády cara Alexandra. Ta se primárně vyznačovala snahou nezapojovat se do žádných riskantních kampaní na Balkánském poloostrově před vyřešením vnitrostátních reforem Ruské říše. Car Alexandr také hledal společný dialog s Francií, jejíž dosavadní protiruské zaměření bylo výrazně omezováno změnou politického kurzu císaře Napoleona vůči Británii. Opatrnou politiku postupného sblížení zastával primárně ruský ministr zahraničních věcí Alexandr Michailovič Gorčakov, který napomáhal budování sítí proruský orientovaných stran a skupin na celém balkánském území Osmanské říše. Prorusky orientované bylo také křídlo bulharského revolučního komitétu známé jako křídlo „radikálů“, kteří požadovali úplnou samostatnost bulharského státu. Proti nim vystupovalo se známým plánem bulharsko-turecké unie křídlo „stařešinů“. Politické a ideologické spory mezi těmito dvěma frakcemi probíhaly i v samotném Bulharsku a v Bělehradě. Ten se po válce stal, společně s rumunskou Bukureští, nejdůležitějším centrem bulharské emigrace, kde byla dokonce zřízena tiskárna a knihovna komitétu. Ještě v posledním roce války se zaktivizovali také představitelé početné bulharské kolonie v Cařihradu požadující zřízení samostatné národní církve nezávislé na cařihradském patriarchátu. Tyto snahy vyvrcholily dne 3. dubna 1860 rozsáhlou demonstrací na podporu bulharské eparchie.⁶⁰

⁶⁰ KOSEV, Dimitr, *Rusija, Francija i Blgarskoto osvoboditelno dviženie 1860-1869*, Izdatelstvo na Blgarskata akademija na naukite – Institut po istorija, Sofija, 1978.

Vedle podpory komitétu a bulharských církevních kruhů, byla v průběhu 60. let budována po celé Osmanské říši také rozsáhlá síť ruských diplomatických zastupitelstev a představitelé tajných služeb se usídlovali v politických centrech balkánských zemí. Bulharští revolucionáři Nikolaj Palauzov a Najden Gerov, kteří byli v kontaktu s ruskou tajnou službou, měli připravit půdu pro vznik samostatného Bulharska a zajistit mu celosvětovou politickou podporu. Profesor Nikitin to shrnuje v tajném ruském plánu „Gorčakov-Alexandr II.“, který zahrnoval formulaci ruské blízkovýchodní politiky ve vztahu k vzájemně opozičním národním hnutím i k otázce pozdějšího vzniku proruského balkánského svazu v letech 1867 až 1868. Ruskému plánu na převzetí iniciativy ve východní otázce napomáhala i neschopnost Osmanské říše vypořádat se s hrožícími revolucemi vhodnou celostátní reformou, která by přinesla rozklad mnohonárodnostní feudálně-despotické říše. Znalosti o situaci Osmanské říše Rusko využívalo v nové prozápadní politice, při které ruské politické elity vyvíjely tlak na tureckou vládu i ze strany západních zemí. Zároveň stále usilovalo o udržení vlivu u porobených národů říše, které si západní země mohly naklonit vhodnou reformou politického systému osmanského impéria podle západního vzoru. Pro soulad ruské zahraniční politiky a bulharského národního hnutí byli důležitými aktéry diplomatictí zástupci obou stran. K nejznámějším patřili ruští konzulové v Bitole Michail Alexandrovič Chitrovo a Nikolaj Fjodorovič Jakubovski. Znamý bulharský spisovatel a lingvista Najden Gerov sloužil coby vicekonzul v Plovdivu. Z této pozice ho zástupci asijského departmentu ruské vlády pro řešení blízkovýchodních záležitostí pověřili dne 21. května 1860 úkolem shromáždit všechny informace o násilí a protivenství turecké vlády vůči křesťanskému obyvatelstvu. Ruský vyslanec v Cařihradu Alexej Lobanov-Rostovskij pověřil dne 29. prosince 1860 podobným úkolem všechny konzuly v Osmanské říši. Spolupráce však vázla na neshodě Gerova a ruské diplomacie na poválečném řešení bulharské církevní otázky. Přes nevraživý přístup řeckých církevních kruhů vůči bulharským duchovním se totiž Rusko, v duchu jednoty pravoslavných křesťanů, nadále zastávalo privilegií patriarchátu.⁶¹

⁶¹ KOSEV, Dimitr, *Rusija, Francija i Blgarskoto osvoboditelno dviženie 1860-1869*, Izdatelstvo na Blgarskata akademija na naukite – Institut po istorija, Sofija, 1978.

ILIEVA, Iliana, *190 godini ot roždenieto na golemija blgarski knižovnik i prosvetitel Najden Gerov*, Duma, 2013.

S koncem války dne 26. července 1856 však došlo k zásadní změně, když ruské ministerstvo zahraničních věcí pověřilo Stupina, generálního konzula Ruské říše v Odrinu, úkolem usmířit bulharskou a řeckou stranu. Najden Gerov při té příležitosti vyzvedal význam vzniku autonomní bulharské církve pro úspěch celonárodního osvobození. Zároveň se snažil vše nasměrovat tak, aby neohrozil ruské zájmy na Balkáně. V duchu svého rusofilství také zastával myšlenku osvobození Bulharska s ruskou pomocí a prosazování proruské politiky nezávislého bulharského státu. Tvrzení asijského departmentu o intrikách Gerova vůči ruskému zástupci Nikolaji Petroviči Ignat'jevovy jsou tedy příkladem chybného výkladu. Ignat'jev totiž nařídil vyslat ozbrojené čtyři do Bulharska navzdory přání své vlády, co poté dával na zodpovědnost Gerovovi. Ten pak byl osočován z příliš samostatné politiky a měl s delegací bulharské ctnostné společnosti přijet do Ruska vše objasnit. S Ignat'jevem se Gerov dostal do sporu i pro řešení církevní otázky, kde se Gerovovo odmítání rozhovorů s patriarchátem stalo nežádoucím, přičemž ruský plán na usmíření řecké a bulharské strany považoval za neuskutečnitelný. Podobné roztržky uvnitř bulharského revolučního tábora narušovaly i jakékoliv snahy o vojenské nasazení nově organizovaných bulharských dobrovolnických oddílů. V této fázi transformace bulharské politické reprezentace sehrávala zásadní roli zmiňovaná ctnostná společnost.⁶² Při zkoumání historického vývoje ctnostné společnosti jsem se primárně opíral o autoreferát k disertační práci bulharského studenta moderních dějin Vladimira Peeva Dimitrova z roku 2009. Ve své práci zdůrazňuje provázanost organizace s oděskou správní radou, se kterou se významně podílely na politické emancipaci Bulharů na obou stranách řeky Dunaj. Ctnostnou společnost taktéž prezentuje jako velmi proruskou orientovanou organizaci, která věřila v národní osvobození s pomocí ruské armády. Předchůdcem ctnostné společnosti byla vlastenecká politická organizace Epitropie se sídlem v Bukurešti a Centrální bulharská opatrovnická organizace, o kterých psali například Alexandr Burmov, Petar Koledarov, Gluškov, Plamen Mitev, Iliev a další. Obě ideově předcházely ctnostné společnosti a ústředním tématem jejich činnosti se staly otázky spojené s bulharskou politickou organizací ve Valašsku v průběhu krymské války.⁶³

⁶² KOSEV, Dimitr, *Rusija, Francija i Blgarskoto osvoboditelno dviženie 1860-1869*, Izdatelstvo na Blgarskata akademija na naukite – Institut po istorija, Sofija, 1978.

⁶³ DIMITROV, Vladimir Peev, *Szdavane i političeska dejnost na Dobrodetelnata družina do 1878 g.*, Avtoreferat na disertacija za prisždane na obrazovatelna i naučna stepen „doktor“, Specializiran Naučen svet po nova i naj-nova istorija pri Visšata atestacionna komisija, Sofija, 2009.

Vladimir Peev Dimitrov se při zdrojích týkajících se vzniku společnosti po roce 1862 a prvních let její existence zaměřuje v první řadě na materiály poskytnuté sovětským historikem Grigorijem Jakimovem. Tyto informace ale nejsou dostatečně podrobné a rozsáhlejší zjištění poskytuje pouze bulharská historička Krumka Šarova, která se věnovala politické činnosti společnosti v letech 1867 až 1869. Rovněž nám v oblasti vojenské činnosti a politické a finanční podpory bulharských dobrovolníků poskytuje pravděpodobně nejrozsáhlejší práci o druhé bulharské legii. Důležité je také sledování rozhovorů představitelů ctnostné společnosti se srbskou vládou o zřízení srbsko-bulharského soustátí. Tyto rozhovory totiž potvrzují vážný zájem srbské vlády pro řešení bulharské problematiky a přetransformování územního uspořádání Osmanské říše na Balkáně. Ruský historik Gluškov již více obrací pozornost na činnost bulharských „stařešinů“ v Bukurešti, především na delegaci Christa Georgieva a Georgi Šopova v Petrohradě koncem roku 1867, přičemž Georgiev zastával v té době vedoucí postavení ve ctnostné společnosti. Právě z citovaných děl od Gluškova získáváme více informací o procesu transformace epitropie a opatrovnické společnosti v jednotnou ctnostnou společnost roku 1862, jako i na činnost členů společnosti v dunajských knížectvích v průběhu války. Autor nás tím vrací zpátky do období krymské války, kdy se členové společnosti zaktivizovali odesláním dopisu caru Mikuláši dne 17. srpna 1853, ve věci ustanovení bulharské státní a církevní autonomie, po vzoru Rumunů nebo Srbů v Osmanské říši. Hlavní slovo v tomto procesu měli právě členové epitropie v jednotlivých centrech bulharské emigrace jako byly Galac, Braile, Bukurešť či Oděsa. Pro nás je nejpodstatnějším faktem, že zodpovědnými osobami epitropie pro koordinaci těchto jednotlivých center bulharské emigrace, ustanovenými primárně pro nábor a přípravu dobrovolníků, byli právě Chadži Ruset a Ivan Seliminski. Pod jejich dohledem nábor probíhal až do půle března 1854, kdy se po ruských akcích na Dunaji konečně zapojili do válečných akcí. V téže době se epitropie přetransformovala v sedmičlennou opatrovnickou společnost, ve které byly ustanoveny nové úkoly. K těm patřila pomoc dobrovolníkům při válečných akcích, sbírání špionážních informací pro ruské velení a prozatímní správa bulharských území obsazených ruskou armádou. To se podařilo pouze částečně s ohledem na narůstající ruské porážky. Začátek stahování ruských vojsk z Valašska a Moldavska začátkem července 1854 změnilo celé směřování společnosti.⁶⁴

⁶⁴ DIMITROV, Vladimir Peev, *Szdavane i političeska dejnost na Dobrodetelnata družina do 1878 g.*, Avtoreferat na disertacija za prisždane na obrazovatelna i naučna stepen „doktor“, Specializiran Naučen svet po nova i naj-nova istorija pri Visšata atestacionna komisija, Sofija, 2009.

2.1.3 Bulhaři pod různými zástavami

Navzdory porážce a oslabení Ruska na mezinárodní scéně a udržení celistvosti Osmanské říše se ruské úřady v bulharských zemích prakticky nepřestaly angažovat ani po stažení svých vojsk z balkánských regionů. Jak jsme již měli možnost nahlédnout v předchozí části práce, ruská vláda nepřestávala využívat bulharský revoluční zápal a ruská idea všeslovanské jednoty došla v poválečném období do nové fáze vývoje. Ta spočívala v soupeření tří různých politických koncepcí o dalším přístupu Ruska k balkánské otázce, zvláště k otázce samostatnosti Bulharska, mezi které se rozdělili představitelé ruské politické elity. První koncepce navazovala na tradiční doktrínu ruských carů, která počítala s úplným osamostatněním jihoslovanských zemí pod ruskou patronací a se sjednocením slovanských zemí. Příslušníci reakční části ruské aristokracie však razili koncepci nezasahování do balkánských záležitostí s ohledem na hrozbu postupného rozkladu impéria, jaký se rýsoval u Osmanské říše. Třetí koncepci zastávali představitelé ruských liberálů, kteří usilovali o posílení pozic ruské obchodně-podnikatelské buržoazní elity. Nehodlali se zapojovat do nových konfliktů se západními velmocemi a volili značně rezervovaný postoj vůči východní otázce. Zastáncem opatrného přístupu vůči řešení východní problematiky byl také kancléř Gorčakov, který s ohledem na vnitřní poměry a přetrvávající mezinárodní izolaci Ruska zastával spíše vyčkávací strategii. Hlavním důvodem byla dlouhodobá hrozba zásahu bývalé krymské koalice Velké Británie, Francie, Rakouska, Osmanské říše a Sardinie, která Ruskou říši v rámci geopolitické strategie výrazně omezovala.⁶⁵ V průběhu 50. a 60. let tedy Rusko neohrožovalo stabilitu Osmanské říše a obě země udržovaly v zásadě korektní vztahy. Vznikly tedy podmínky pro zmiňovaná diplomatická zastoupení Ruské říše, která se podílela na prohlubování vztahů s jihoslovanskými křesťanskými a vlasteneckými komunitami včetně Bulharů. Koncem roku 1856, okamžitě po ukončení války, byl prvně zřízen vícekonzulát v Plovdivu. Na jaře 1857 byl dále ustanoven ruský konzulát ve Vidinu. V únoru 1860 byl zřízen konzulát ve Varně a v srpnu 1862 také v Tarnově.⁶⁶

⁶⁵ Kolektiv, *Blgarskoto vzraždane i Rusija, 100 godini ot osvoboždenieto na Blgarija*, Nauka i izkustvo, Sofija, 1981, str. 14-30.

⁶⁶ FROLOVA, Marina Michajlovna, *K voprosu o dejatel'nosti diplomatičeskich predstaviteľstv Rossii v bolgarskich zemljach Osmanskoj imperii i ich dejatel'nost' v period s 1856 po 1866 gg., Rusija i blgarskoto nacionalno-osvoboditelno dviženije 1856-1876*, Archiv vnešnej politiki Rossijskoj imperii, Moskva, 2008, str. 173-192.

Vzrůstající aktivitu a přítomnost ruských diplomatů v balkánských provinciích Osmanské říše však ruská historička Marina Michailovna Frolová vysvětluje také hrozícím oddálením zdejších jihoslovanských komunit Rusku, jak varoval i ruský diplomatický zástupce v Bělehradu. Za účelem oddálení tohoto vývoje se v tureckém Adrianopoli angažovali například zástupci Stupin a Zolotarev, ve Varně pak Alexandr Viktorovič Račinskij a ve Vidinu Sokolov a Bajkov. Ruská diplomacie sice prostřednictvím svých vyslanců a agentů usilovala o spolupráci s místním obyvatelstvem, ale taktéž vyzývala na udržování mírových a koherentních vztahů s Turky. Frolová se v tomto směru koncentruje zvláště na vztahy mezi patriarchátem a církevními organizacemi v Řecku a Bulharsku a na nám již známý problém postavení národních slovanských církví v Osmanské říši. Při výzkumu poválečných poměrů jihoslovanského obyvatelstva tak překvapivě dokládá, zvláště u mladé generace bulharského obyvatelstva, určité ochlazení vztahů obyvatel vůči Rusku po skončení války. V případě starší generace však můžeme nadále sledovat nárůst víry v osvobození a obrození země pod ruskou záštitou. Bulharsko-řecká společnost v Adrianopoli dokonce za tím účelem zorganizovala povstání již roku 1859.⁶⁷ Tato a podobná vystoupení místního obyvatelstva po skončení války se pro Rusko staly zásadními pro obnovení ztracené prestiže a vlivu na Balkáně. Výzvu k osvobození křesťanských slovanských národů na Balkáně vyzvedl již během války ministr zahraničí Nesselrode a rovněž car Mikuláš. V červnu 1855 pak nový ministr zahraničí Gorčakov odeslal list diplomatovi Andreji Dmitrieviči Bludovovi o řešení dvou problémů východní otázky, tedy o politickém osvobození a náboženských privilegiích jihoslovanských národů. Bulharské obchodní a buržoazní špičky na základě jejich zjištění tedy skutečně počítaly s vypuknutím války a s osvobozením země Ruskem. Tajné Společenství, vytvořené a organizované Rakovským, tehdy připravovalo bulharské dobrovolníky na ruské straně k vojenským akcím. Obnovení a rozvinutí orgánů národního sebeurčení a nezávislé státní správy slovanských národů na Balkáně se tak stalo hlavním bodem programu vlády Ruského impéria roku 1855.⁶⁸

⁶⁷ FROLOVA, Marina Michailovna, *K voprosu o dejatel'nosti diplomatičeskich predstaviteľstv Rossii v bolgarskich zemljach Osmanskoj imperii i ich dejatel'nost' v period s 1856 po 1866 gg., Rusija i blgarskoto nacionalno-osvoboditelno dviženije 1856-1876*, Archiv vnešnej politiki Rossijskoj imperii, Moskva, 2008, str. 364-370.

⁶⁸ ŠATOCHINA, E. M., *Balkanskata politika na Rusija i Blgarskoto nacionalno-osvoboditelno dviženije prez prvite godini sled Krimskata vojna*, Blgarskoto vzražđane i Rusija, 100 godini ot osvoboždenieto na Blgarija, Nauka i izkustvo, Sofija, 1981, s. 363.

Postoj srbské strany k této otázce dostatečně osvětluje doložený list vidinského válího Saliho Paši ze 14. září 1854 srbskému knížeti Alexandru Karadžordževići, týkající se uprchlých bulharských aktivistů a jejich rodin do Srbska, jejichž vydání požadoval. Na nový rok 1855 obdržel kníže list také od představitelů slavenobulharské církve Dimitrina Gešova a Dimitriho Dobroviće, kteří mu děkovali za podporu a pomoc ve sporu s Turky. Podobné dopisy máme k dispozici rovněž z poválečného období, kdy velký vezír dne 26. února 1857 znovu varoval knížete ohledně bulharských běženců z Vidinu.⁶⁹ Tyto zprávy, spolu s nevírou knížete Miloše Obrenoviće v dlouhodobý statut srbské autonomie, vedly ke snaze o úplné osvobození. Po zhoršení vzájemných vztahů a bombardování Bělehradu roku 1862 přišla dne 7. listopadu do Cařihradu správa o ruském parníku Rabotnik, který měl údajně místo olova ve francouzském vlastnictví převážet z Ruska přes Moldavsko do Srbska a Bulharska zbraně. Zbraně měly podle Turků sloužit obráncům Bělehradu, ale ve skutečnosti se to týkalo již dřívější dohody s Francií o nákupu pušek kvůli snaze srbské vlády o vyzbrojení nové armády. Dílo Jovana Ristiće obsahuje také bohatý výklad o zahraničněpolitickém vývoji autonomního Srbska, ovšem kromě pár incidentů mezi Osmanskou říší, Ruskem a Srbskem neobsahuje žádné informace o organizaci bulharských dobrovolníků. Vyplývá z ní však, že Ljuben Karavelov cestoval napříč Ruskem a střední Evropou do Srbska, kde se mu dostalo vyjádření podpory a pomoci od skupiny Svetozara Miletice a Vladimira Jovanoviće. Poté dorazil do Bělehradu coby dopisovatel ruských novin, kde posiloval pozici Srbska jako klíčového hráče při osvobozování balkánských národů. Liberálové a omladinci, tedy revoluční mládež, v čele s Ljubem Karavelovem například vytýkali srbskému knížeti, že nevyužil příležitost a po bombardování Bělehradu nevyhlásil válku Turkům. Poté, co vyšla najevo pravda o Karavelově tajné přípravě bulharských čet pro přechod hranice do Bulharska a vyvolání povstání bez vědomí srbské vlády, byl z Bělehradu vyhnán a našel útočiště v Novém Sadu. Jeho vydavatelská činnost se stala nepřijatelnou kvůli údajnému zasahování do vnitřních poměrů Srbska. Zabití knížete Michala dne 10. června 1868 poté vedlo k další vlně útoků srbských konzervativců, kteří Karavelova obviňovali ze špionáže pro Rusko. Samotný Karavelov svaloval vinu za atentát snahám knížete a jeho ministrů o zavedení absolutismu.⁷⁰

⁶⁹ DŽAMBAZOVSKI, Kliment, *Gradža za Istoriju Bugarskog naroda iz Arhiva Srbije, Knjiga I (1820-1856)*, Balkanologički institut Sanu i Državni arhiv Srbije, Beograd, 1987.

⁷⁰ RISTIĆ, Jovan, *Spoljšnji odnošaji Srbije, novijega vremena, druga knjiga 1860-1868*, Kraljevska štamparija Srbije, Beograd, 1887.

2.2 Organizace bulharských dobrovolníků 1866-1877

2.2.1 Druhá bulharská legie

V předchozích částech práce jsme již mohli sledovat historii vzniku a vývoje první bulharské legie, coby klíčového prvku pro geopolitické plány srbského knížete Michala Obrenoviće. Za podobným účelem vznikla o pět let později na podzim 1867 také druhá legie, která měla zahájit ze srbského území nové povstání v bulharském regionu. Během několika měsíců do ní vstoupilo kolem 200 dobrovolníků, kteří byli cvičeni a organizováni důstojníky Bělehradské dělostřelecké školy.⁷¹ Členy legie bylo například i 28 členů z první legie. Podle informací Georgi Rakovského pocházelo například ze Svištova 22 členů, kteří se začlenili do tajného revolučního komitétu v Bělehradu. Roku 1867 se zapojili i četníci Panajota Chitova nebo Filipa Toťju. O charakteru naverbovaných rekrutů podává zajímavé svědectví jeden současník, který označil legii za „shluk emigrantů, povstalců a učenců“. Pro splnění svého účelu, coby týlová složka bulharského hnutí pro případné povstání nebo příští rusko-tureckou válku, bylo potřeba zařadit ji do srbské vojenské akademie pod srbské velení. Mezi významné účastníky jednotky patřili opět známé osobnosti jako Angel Kančev, Ljuben Karavelov nebo Chadži Dimitr. Historik Petr Čolov podotýká, že ze 150 až 200 zaregistrovaných dobrovolníků nesloužil v legii nikdo ze speciálního oddělení srbské armády v Kragujevaci. Další bulharský historik Georgi Ustagenčov také popisuje, že v průběhu roku 1867 mělo do bělehradské legie vstoupit kolem 1200 mužů, ale ve skutečnosti bylo zapsáno přibližně 800 dobrovolníků. Nejpravděpodobnější počty máme od Krumky Šarové a Christa Kršovského, kteří mluví o 170 až 200 členech. Pro financování legie byla podstatná role Christa Georgieva, se kterým v Bukurešti navázal kontakt Stefan Karadža. V předvečer vzniku tajné revoluční komitetské organizace, řízené veteránem z první legie Vasilem Levským, znamenal vznik nové ozbrojené složky pod jejich dohledem významnou vzpruhu pro celý bulharský odboj. To se projevilo na příkladu bulharské mládeže při pozvednutí jejího revolučního ducha. Jak se však mohla legie prezentovat v národně-osvobozeneckém zápase?⁷²

⁷¹ MANČEV, Krstju, *Istorija na balkanskite narodi, Prvijat balkanski sjuz*, Sofija, 2001, GENČEV, Nikolaj, *Blgarskoto vzražđane*, Izdatelska kšta „Ivan Vazov“, Sofija, 1995, *Enciklopedija „Blgarija“*, Izdatelstvo na Blgarskata akademija na naukite, Sofija, 1978, str. 755.

⁷² ČOLOV, Petr, *Za sstava na vtorata blgarska legija v Belgrad (1867-1868)*, Istoricheski pregled, Blgarska Akademija na Naukite, Sofija, 1991, str. 63-78.

Formování druhé bulharské legie neboli bulharské samostatné čety v letech 1867 až 1868, představuje pravděpodobně nejvýznamnější fázi bulharského národně-osvobozovacího zápasu před vypuknutím dubnového povstání roku 1876. Její působení znamenalo po neúspěšném prosazení první legie roku 1862 významný politický a vojenský impuls, jenž pohnul Bulhary k pozvednutí zbraní a k aktivnímu zapojení do protitureckého odboje. Historií vzniku a organizace druhé bulharské legie a jejího vlivu na bulharské protiturecké hnutí se zabývá primárně bulharský historik Petr Čolov z Bulharské akademie věd. Na základě jeho výzkumu a výzkumu několika citovaných bulharských historiků měla hlavní zásluhy na založení legie na podzim roku 1867 ruská vláda, která se postarala o materiální zabezpečení jednotky. Vyzbrojený oddíl bulharských dobrovolníků byl rovněž důsledkem politického porozumění mezi ctnostnou společností v Bukurešti a srbskou vládou. Legie se tak stala jakýmsi spojovacím článkem při vzájemné spolupráci vlád obou slovanských monarchií a bulharských revolucionářů v duchu panslavistické jednoty. Jak jsme se již zmínili, do legie se zapojilo mezi mnoha mladými nováčky také 28 veteránů z první legie. Nemálo bylo také bývalých členů Rakovským založených tajných komitétů, spojených s projektem budoucího bulharského povstání pod srbskou záštitou. V legii tak sloužila řada Rakovského dlouhodobých spolupracovníků a stoupenců knížete Michala Obrenoviće. Například jenom ze Svištova pocházelo 22 rekrutů a všichni byli členy městského tajného komitétu, na kterém se podílel Rakovski. Dalším zdrojem rekrutů byli revolučně naladěni migranti a četníci z čety Panajota Chitova a Filipa Tot'ju z roku 1867. Z pamětí legionářů, citovaných z díla Krumky Šarové „Bulharské osvoboditelské hnutí 1866-1876“ z roku 1971 vyplývá, že se jednalo o zajímavou směs bulharských emigrantů, odbojníků a učenců, která pozvedla revolučního ducha bulharského národa a spojila mnoho klíčových a navzájem prospěšných složek národního hnutí do jednotného celku. Bulharská legie se stala významnou nejenom pro opětovné zapojení Bulharů do řádných ozbrojených jednotek, jakožto jádro národního povstání v týlu Turků. Zásadním se stalo také zabezpečení dobře vyzbrojeného bulharského vojenského kádru pro vůdce budoucích podobně přínosných ozbrojených čet a oddílů. V souvislosti s tím potřebovala legie vlastní bulharskou vojenskou akademii, která by byla založena na srbském teritoriu. Bulhaři měli také podléhat srbskému vojenskému velení.⁷³

⁷³ ČOLOV, Petr, *Za sstava na Vtorata blgarska legija v Belgrad (1867-1868)*, Istoricheski pregled, Blgarska akademija na naukite, Naučnoteoretično pisanije instituta po istorija pri BAN, Sofija, 1991, str. 63-69.

Vztahy se srbským dvorem však nebyly zcela bezkonfliktní. Bulharští legionáři jenom obtížně přistupovali na požadavek na přísahu věrnosti srbskému knížeti a srbské vládě, což by z nich prakticky učinilo srbské poddané. Vše vyvrcholilo menším diplomatickým sporem a vypovězením poslušnosti ze strany legionářů, kteří nehodlali sloužit dále pod srbskou vládou, jak popisuje ve svých pamětech i jeden člen oddílu. Rozkol se srbským knížetem a vypuzení ze srbského území však bylo v rozporu s celým dosavadním směřováním bulharského revolučního hnutí. Konflikt významně poškozoval také srbské zájmy, protože bulharská legie představovala důležitý příspěvek mocenskému vlivu Srbska na bosenské a turecké regiony Osmanské říše, kde se měli Bulhaři uplatnit. Jejich statut coby vojenské jednotky srbské armády, která by působila na více úsecích Balkánu však legionáři odmítli přijmout. Konflikt mezi legionáři a srbskou vládou představuje zásadní téma Krumky Šarové, která ji sleduje ve svých dílech *Km istorijata na Vtorata blgarska legija v Belgrad (1867-1868)*, *Spomeni na Iv. G. Ch. Krtovski po dvete legii v Belgrad*, *Elenska zaštita*, *Zapiski na Christo N. Makedonski 1853-1877* nebo *Spomeni na Michail Grekov*. Další důležitou prací je studie *Blgarskata legija v Srbija, Prvata i Vtorata Blgarska legija v Srbija v 1862 i 1867 godina*, G. Ustigenčova, „*Novi svedenija za Vtorata blgarska legija v Belgrad*“ I. Koneva nebo „*Km istorijata na Vtorata blgarska legija*“ P. Kuzmenova. Ze vzpomínek členů legie se v bulharském historickém archivu a centrálním historickém archivu dále dochovaly například paměti Aleksi Popangelova ze Svištova, Grekova, Angela Kančeva, Ljubena Karavelova nebo Chadži Dimitra. Zatímco první bulharskou legii dnes máme tendenci hodnotit jako nejvýznamnější životní dílo Georgi Rakovského, v druhé legii vidíme hlavní přínos u politické a finanční pomoci celé ctnostné společnosti v Bukurešti a na straně zámožných bulharských vlastenců v emigraci ve Valašsku a v Rusku. Intelektuální elity však doplňovali i relativně nevzdělaní organizátoři jako Ilja Markov, který byl s jedním oddílem legionářů zařazen do služby v srbské armádě na stanovišti v Kragujevaci. Z celkem 1200 zaregistrovaných bulharských revolucionářů v Bělehradě, o kterých píše Ustagenčov, jich bylo roku 1867 kolem 800 zařazeno do legie. Podle jedné dochované zprávy vypukl po sestavení legie na setkání v Bukurešti konflikt mezi Stefanem Karadžou a Christo Georgievem o 700 zařazených legionářů, kteří byli bez materiálního zabezpečení ponecháni svému osudu.⁷⁴

⁷⁴ ČOLOV, Petr, *Za sstava na Vtorata blgarska legija v Belgrad (1867-1868)*, Istoricheski pregled, Blgarska akademija na naukite, Naučnoteoretično pisanije instituta po istorija pri BAN, Sofija, 1991, str. 63-77.
VELIKOV, Bogomil, *Vtorata blgarska legija i oformianeto na Levski kato profesionalen revoljucioner, 171 godini ot roždenieto na Apostola*, sedmičnik Az-Buki, Broj 29, Pamet, Sofija, 2008.

Pokud se vrátíme v Čolových dochovaných spisech o sestavě oddílu k 28 účastníkům z první legie, kteří představovali přibližně 17 % členů oddílu z roku 1862, tak 10 mužů pocházelo z čety Panajota Chitova z roku 1867 a 18 z čety Chadži Dimitra a Stefana Karadži z roku 1868. Členové obou čet se roku 1876 zúčastnili srbsko-turecké války. Z dalších čet se 13 členů později zapojilo také do osvobozené ruské války z let 1877 až 1878, kdy sloužili jako dobrovolníci u bulharských opolčenců, což byli bulharští dobrovolníci v ruské armádě. V průběhu této války bylo 19 bývalých legionářů oběšeno Turky. Noví mladí nadšenci v legii pocházeli ze všech koutů Bulharska. Zmíněných 22 dobrovolníků ze Svištova představovalo největší počet dobrovolníků v rámci jedné bulharské obce. Ze Slivenu dorazilo 9 mužů, z Kaloferu 7, z Gabrova, Ruse, Tarnova a Karlova 5, z Loveče 4, ze Sopotu 3 a další přišli z Lomu, Kotelu, Staré Zagory a dalších měst a vesnic celého Bulharska i ze srbského Niše. V legii sloužili muži mnoha profesí včetně více než 10 učitelů, obchodníků a telegrafistů. Po dobu své existence v letech 1867 až 1868 nemohla legie, podobně jako oddíl z roku 1862, efektivně pomoci při osvobozování bulharské země. Její existence však zanechala silný odkaz a ovlivnila mezinárodní diplomacii ve věci východní otázky. Taktéž si vydobyla důležité postavení pro zapojení dalšího bývalého člena první legie, „apoštola svobody“ bulharského národa Vasil Levského, který v té době usiloval kromě osvobození od Turků taktéž o nahrazení starých feudálních sociálně-ekonomických vztahů novým politickým systémem, posilujícím moderní a samostatný bulharský národ. Feudální systém Osmanské říše se v 60. letech 19. století ocitl ve vážné krizi a Levski se stal ideologem a organizátorem národně-osvobozené hnutí. Bulharská inteligence z řad učitelů a mnichů seznamuje s procesem národně-osvobozené zápasu bulharskou mládež. Mnozí se pak podobně jako Levski zapojují do první legie, jako například diákon Vasil Ivanov Kunčev. Formování druhé legie začalo v průběhu září 1867, kdy se vztahy srbské a osmanské vlády začaly opětovně zhoršovat a Srbsko se připravovalo na novou válku. To bylo v Bělehradě podporováno stále působícím křídlem stařšinů ze ctnostné společnosti. Ve spolupráci se srbskou vládou, oděskou bulharskou důvěrnickou organizací a ruskými diplomaty dosáhla společnost konečné organizace bulharského učiliště v Bělehradě, kde se začali připravovat budoucí vůdci bulharské legie. O zajištění životních nákladů učiliště se postarala ruská vláda.⁷⁵

⁷⁵ ČOLOV, Petr, *Za sstava na Vtorata blgarska legija v Belgrad (1867-1868)*, Istoricheski pregled, Blgarska akademija na naukite, Naučnoteoretično pisanije instituta po istorija pri BAN, Sofija, 1991, str. 77-78.

VELIKOV, Bogomil, *Vtorata blgarska legija i oformianeto na Levski kato profesionalen revoljucioner, 171 godini ot roždenieto na Apostola*, sedmičnik Az-Buki, Broj 29, Pamet, Sofija, 2008.

Krátce před založením učiliště vstoupil Levski s četami Panajota Chitova do Srbska a začal s nábořem velitelů jednotky z řad mladých bulharských emigrantů z Bulharska i Rumunska.⁷⁶ Instruktory legionářů se však nakonec stali vybraní srbsští důstojníci, působící na Bělehradské dělostřelecké škole, kteří je učili základům moderní války. Mezi zářím 1867 a lednem 1868 bylo s různou intenzitou naverbováno do legie zmiňovaných 200 mužů, včetně Vasil Levského, který vstoupil dne 9. září 1867, Ivana Kršovského, Maxima Grekova, Blgarova, Christa Benkovského, vojvody Filipa Toťju a bratrů Pantelejovových. Materiálně významně přispěl Panajot Chitov, jeho bratr Christo Kunčev, který se do ozbrojeného oddílu nepřidal ze zdravotních důvodů, jakož i jejich přátelé Christo Ivanov a bratři Georgi a Maxim Grekovovi. Dobrovolníci v legiích, kteří byli různého vzdělání, často doplňovali nejenom vojenské ale i základní a vyšší vzdělání teprve na srbských institucích v průběhu výcviku. Očekávaná válka Srbska s Osmanskou říší měla vypuknout v době, kdy se říše angažovala v povstání na ostrově Kréta. Osmanská říše tak za této situace nechtěla zhoršit své vztahy se Srbskem a srbský premiér Jovan Ristić si přál totéž. V důsledku toho se srbská vlast stala Bulharům opět nepohodlnou a podobně jako v případě incidentu z roku 1862 byli opět nuceni omezit své působení na půdě knížectví. Navzdory snahám ruské diplomacie byli legionáři pod tlakem srbské vlády postupně rozpuštěni a vypuzeni ze země. Pod silicím vlivem Rakousko-Uherska v oblasti a diplomatickým nátlakem Francie, Velké Británie a samotné Osmanské říše, srbská vláda rezignovala na svůj revoluční plán o vyvolání povstání v Bulharsku a podpoře legionářů. Legie v Srbsku působila až do 1. května 1868. Po jejím rozpuštění se oddělené skupiny revolucionářů přesunuly, podobně jako v minulých letech, do Rumunska, kde vytvořily nové ozbrojené čety. Vojenský výcvik u srbské armády však představoval významný mezník pro čety Chadži Dimitra či Štefana Karadži. Nezávislá část srbské vlády totiž považovala legii nadále za součást svých ozbrojených sil, které se podílely na společném osvobození Srbska a Bulharska spod osmanského vlivu. Zkušenosti s bulharskou legií, spolupráce se srbskou vládou i neúspěch bulharských čet dává historikům tendenci přeceňovat způsob, jakým se vedl bulharský osvobozenecký zápas. V písmu Najdenu Gerozovi z 1. února 1868 byla nepřímou naznačena například myšlenka pokračovat po demobilizaci v Srbsku a odchodu do Rumunska ve vlastním boji na bulharském území.⁷⁷

⁷⁶ ČOLOV, Petr, *Za sstava na Vtorata blgarska legija v Belgrad (1867-1868)*, Istoricheski pregled, Blgarska akademija na naukite, Naučnoteoretično pisanije instituta po istorija pri BAN, Sofija, 1991, str. 77-78.

⁷⁷ VELIKOV, Bogomil, *Vtorata blgarska legija i oformianeto na Levski kato profesionalen revoljucioner, 171 godini ot roždienieto na Apostola*, Sedmičnik Az-Buki, Broj 29, Pamet, Sofija, 2008.

Inciativy se na tomto poli chopil ihned po rozpuštění bulharské legie Vasil Levski, který přišel se záměrem vybudovat ve východním Srbsku vlastní bulharskou četú. Byl však zatčen srbskými úřady a po osvobození se přesunul do Rumunska, kde se zformoval nám již známý tajný centrální bulharský komitét se svolením rumunského knížete Alexandra Iona Cuzy. Ten byl podobně jako dříve Michal Obrenović nakloněn bulharskému revolučnímu hnutí a stejně jako v legii se i v sestavě komitétu nacházeli lidé různého společenského postavení, původu a vzdělání. Byli zde emigranti blízcí revolučním hnutím po celé Evropě, zastávající názory osobností jako byl Mazini, Garibaldi, Bakunin či Gercen. Podobným způsobem jako ve ctnostné společnosti se i v rámci nové bulharské emigrace v Rumunsku po rozpuštění legie oddělilo křídlo tzv. „mladých“ a „starých“. Stranu mladých tvořili převážně přívrženci ozbrojeného boje, kteří se zastávali názoru na pomoc od západních zemí při evolučním boji. Jednalo se tedy o prozápadně orientovanou stranu bulharského hnutí. Staří patřili převážně do řad bulharské buržoazie, která v období krymské války založila organizaci centrálního bulharského poručenství, nám známou pod označením eforiát, která se později podílela na jejím přetransformování ve ctnostnou společnost. Ti byli i nadále nakloněni myšlence, že země může být osvobozena pouze s ruskou pomocí. S jejich politickými představiteli byli navíc v kontaktu a aktivně spolupracovali. Když se v letech 1866 až 1867 v důsledku krétských událostí zостřil politický boj za osvobození bulharského národa, respektive balkánských národů, stála ctnostná společnost za vznikem bulharské legie. Po změně ruské politiky na Balkáně se proruská strana starých dostala do dualistické pozice a zastávala staronový plán na vznik „turecko-bulharského soustátí“. Všechny zmiňované skutečnosti, včetně opakované změny postoje srbské vlády k bulharské otázce a k vedení bulharských dobrovolnických oddílů, vedly Vasila Levského k názoru, že se srbská vláda pokouší nepřiměřeně využívat bulharskou revoluční emigraci k dosažení svých nacionalistických cílů. Po účasti ve dvou legiích tak po roce 1868 radikálně změnil strategii bulharského hnutí z hledání podpory v Srbsku a Rumunsku v organizaci vlastního ozbrojeného povstání na půdě Bulharska. Naše práce se však nehodlá detailně zabývat životní cestou Vasila Levského, ale okolnostmi, které lidem jako on umožnily stát se součástí bulharských revolučních sil. Proto je na místě přihlídnout zpátky k činnosti bulharské ctnostné společnosti, která byla v procesu národního osvobození nenahraditelná.⁷⁸

⁷⁸ VELIKOV, Bogomil, *Vtorata blgarska legija i oformianeto na Levski kato profesionalen revoljucioner*,

171 godini ot roždenieto na Apostola, sedmičnik Az-Buki, Broj 29, Pamet, Sofija, 2008.

2.2.2 Bulharští dobrovolníci ve vztahu k cizím mocnostem

V době, ve které sledujeme formování druhé bulharské legie, se do popředí začaly opětovně dostávat politické plány Georgi Rakovského, který mluvil o nutnosti zajištění práva bulharského národa na sebeurčení a prosazení velkobulharské ideje podle vzoru projektu nové „Srbské říše cara Dušana“, či řecké „Megali idei“. K jeho politickým úvahám tehdy patřilo také oživení starého plánu na obnovení bulharské státnosti unií se Srbskem, jehož kníže by byl zároveň bulharským carem. Významnou naději dávaly bulharskému hnutí v té době také velké změny na mezinárodně-politické scéně, jako byla porážka Rakouska v prusko-rakouské válce, formování balkánského svazu Řeckem a Srbskem za pomoci Ruska nebo neschopnost Osmanské říše provést rozsáhlé vnitrostátní reformy, jejíž krizi prohloubilo i známé povstání na Krétě z roku 1866 a státní převrat v Rumunsku v témže roce. V přelomovém roce 1866 vzniká v neklidné Bukurešti také tajný centrální komitét. Do nové fáze vývoje se v letech 1866-1868 totiž dostává i ctnostná společnost a Rakovski zakládá novou revoluční organizaci jménem „Vrchní národní bulharské tajné občanské vedení“. Následujícího roku 1867 zakládá Ljuben Karavelov v Bělehradu vlastní bulharský komitét a podobně jako Rakovski rozvíjí významnou revoluční činnost směrem k ozbrojenému povstání za pomoci Ruska, balkánských monarchií nebo v případě potřeby i vlastními silami. Taktéž se připravovalo formování ozbrojených čet pro nové četnické hnutí v Bulharsku. Důležité byly čtyři Chadži Dimitra a Stefana Karadžiho, jejichž akce vzbudila velký zájem jak osmanských úřadů, tak i diplomatických kruhů po celé Evropě i mimo ni. Ideje a programy Georgi Rakovského, jakož i Ljubena Karavelova a Vasil Levského posloužily jako ideový základ programu pozdějšího dubnového povstání z roku 1876. Zaměření naší práce nedává dostatek prostoru pro sledování vývoje povstání, ovšem stojí za zmínku, že navzdory jeho neúspěchu, nakonec vysloužilo bulharskému národu mezinárodní obdiv, stejně jako humanitární a politickou podporu od evropských velmocí. Můžeme ho tedy označit za jeden z klíčových zlomů v řešení východní otázky, který v konečném důsledku umožnil po dvaceti letech splnění plánu bulharské revoluční inteligence na vypuknutí nového konfliktu mezi Ruskem a Osmanskou říší, který by vedl k národnímu osvobození.⁷⁹

⁷⁹ Obštoblgarski komitet „Vasil Levski“, *Blgarsko vzraždane, Idei – Ličnosti – Sbitija*, Univerzitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, Sofija, 2004.

Ve vztahu mezi bulharskými legionáři a Ruskem se po roce 1866 začala situace taktéž výrazně zlepšovat. V důsledku významných geopolitických změn po transformaci Rakouské říše v Rakousko-Uhersko po prohrané prusko-rakouské válce a zániku druhého Francouzského císařství po prusko-francouzské válce roku 1870 přišlo Rusko o své dva významné konkurenty při řešení východní otázky a dlouhodobá koalice z období krymské války již neexistovala. Důležití ochránci osmanských zájmů na Balkánském poloostrově byli značně oslabeni a ruský car Alexandr II. tak mohl zahájit novou výbojnou politiku vůči tradičnímu nepříteli a napadnout systém zajišťovaný pařížskou mírovou smlouvou. Zároveň s tím se začala opětovně projevovat tradiční ruská tendence po rozšiřování vlivu na balkánské regiony a posilování vazeb se slovanskými zeměmi. O to usilovali rovněž bulharští političtí představitelé, kteří návrat Ruska na scénu při řešení východní otázky uvítali s nadšením. V souvislosti s těmito skutečnostmi si Moskevský panslavistický dobročinný komitét vzal za cíl organizovat nové vzdělávací projekty pro bulharskou mládež na ruských učilištích, finančně podporovat jihoslovanské chrámy, kláštery, knihovny a další historické a kulturní instituce a provázat ruské a jihoslovanské vědecké a kulturní organizace a spolky. Mezi bulharské emigrantské organizace, které navázaly kontakt s moskevským komitétem patřila například i oděská bulharská správní rada nebo ctnostná společnost. Ruská vláda se také navrátila ke tradiční politice podpory bulharské eparchie v procesu jejího osamostatňování od cařihradského pravoslavného patriarchátu a k podpoře srbské vlády v jejím sporu s Osmanskou říší v letech 1867 až 1868. Roku 1866 Rusové podporovali také protiturecké povstání na Krétě. V průběhu 70. let však byli podmínky a tendence ruské vlády pro zahájení nového konfliktu s Osmanskou říší nadále značně nevalné a nebylo pravděpodobné, že by mohl v dohledné době vypuknout. Přesto se bulharské intelektuální a politické špičky shodovaly v názoru, že pouze otevřená vojenská konfrontace přinese vhodné podmínky pro vznik samostatného bulharského státu. Roku 1875 se pro bulharské revoluční hnutí naskytla vhodná příležitost, když ruská vláda začala s přípravami na celonárodní povstání v Bulharsku.⁸⁰ Ještě před jeho vypuknutím však slavjanofilské skupiny organizovaly protesty a mýtiniky na podporu Bulharů, kde mimo jiné ostře kritizovaly vládu ruského impéria za nedostatečnou podporu revolucionářů po rozpuštění legie.⁸¹

^{80.} Kolektiv, *Blgarskoto vžraždane i Rusija, 100 godini ot osvoboždenieto na Blgarija*, Nauka i izkustvo, Sofija, 1981.

⁸¹ Obštoblgarski komitet „Vasil Levski“, *Blgarsko vžraždane, Idei – Ličnosti – Sbitija*, Univerzitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, Sofija, 2004.

Podobně jako za předchozích let se podunajská knížectví Valašsko a Moldavsko staly centry politické a vojenské činnosti bulharských revolucionářů a jejich novou vlastí až do vypuknutí rusko-turecké války roku 1877. V dunajském městě Braila se ustanovil revoluční komitét, organizovaný známými osobnostmi bulharského intelektuálního a obrozeneckého života jako byl Ljuben Karavelov nebo Vasil Levski. Právě v Braile později vypukne rok před dubnovým povstáním také méně proslulé starozagorské povstání z roku 1875.⁸² V Bukurešti byl dále ještě několik let před povstáním dne 14. ledna 1867 komitétem bulharských stařešinů zformován program o politických vztazích mezi Bulhary a Srby. Článek 1 programu například zohledňoval společné znaky dvou slovanských národů, které by mohly žít ve společném státě. Pro srbsko-bulharskou spolupráci vznikl dne 5. dubna 1867 také protokol srbsko-bulharského společného programu. V člancích tohoto programu se zakotvily budoucí plánované formy společných institucí, zákoníku, měny, svatého synodu nebo vlajky. Celý tento program byl předán srbskému diplomatickému zástupci v Bukurešti, který ho měl poté přednést srbskému ministerskému předsedovi Ilju Garašaninovy. Ten byl myšlenkou společného státu nadšen a přikázal jeho šíření mezi všechny srbské vládní instituce a členy aktuálně působících bulharských čet. Srbská vláda tak znovu vyjádřila svůj zájem podpořit všechny bulharské čety a vytvořit společný srbsko-bulharský stát s oficiálním státním národem „srbsko-bulharským“. Ale komitét se nehodlal v této věci příliš angažovat, ze strachu z nepochopení mezi bulharskými dobrovolníky a srbskou vládou, která si je plánovala podřídit. Tak byl v dubnu 1867 uzavřen se srbskou vládou pouze jeden formální protokol, který obhajoval národně-osvobozenecský boj Turky ujařmených národů a stanovoval jednotlivé body programu o vzniku, podobě a fungování srbsko-bulharského státu. Bez ohledu na propracovaný politický program, aktivní spolupráci a zájem o bulharskou otázku, byla podoba osvobozeného Bulharska u knížete Michala spíše druhořadou záležitostí. Navzdory přátelským vztahům a územním zárukám nebyli k bulharské otázce dostatečně vstřícní ani Rumuni, kteří tehdy dávali přednost řešení maďarského problému v Transylvánii. Spojence však revolucionáři získali u Rusů a Řeků.⁸³

⁸² Obštoblgarski komitet „Vasil Levski“, *Blgarsko vzraždane, Idei – Ličnosti – Sbitija*, Univerzitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, Sofija, 2004.

⁸³ GENOV, Georgi Petrov, *Političeska i diplomatičeska istorija na Blgarija, Blgarija sled Krimskata vojna*, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2008, str. 10-20.

Váhavost a nedostatečná ochota zúčastnit se kvůli řešení bulharské otázky konfliktu s Osmanskou říší, obrátily bulharské revoluční elity pozornost ke staronovému spojení Rusku. Ruská vláda totiž navzdory nevraživému přístupu západních mocností pohlížela na osvobození Bulharska stále jako na pevnou součást svého geopolitického programu. Vojenská připravenost a mezinárodní postavení však možnosti ruské vlády pro uskutečnění svých plánů značně omezovaly a mnozí čelní představitelé bulharského odboje dávali přednost možnosti osvobození země vlastními silami. Plánům na prosazení jihoslovanské jednoty nakonec uštědřil kritickou ránu atentát na Michala Obrenoviće.⁸⁴ Povstání na Krétě a probíhající tanzimatské reformy v Osmanské říši, pak program řešení východní otázky v Rusku znovu oživily. Závažnou se stala především otázka dalšího postavení balkánských národů. Ruský velvyslanec v Cařihradu Ignat'jev předestřel plán, který by zachoval územní celistvost Osmanské říše, za předpokladu reformy správy ovládaných území, včetně zajištění náboženských a kulturních práv jihoslovanských národů. Ve výsledku měla být říše jakousi východní obdobou Rakouska. Později Ignat'jev pod vlivem Gorčakova zdůrazňoval nutnost jednoty osvobozeneckých hnutí na Balkáně při budoucím rozdělování území osmanského impéria. Jeden z plánů ruské vlády a filozofických kruhů v asijském departmentu počítal s novým pozvednutím a posílením proruský orientovaného samostatného Srbska, coby základny a opory bulharského osvobozeneckého tažení. V plánech byla znovu oprášena i možnost vzniku srbsko-bulharského státu.⁸⁵ Od skončení krymské války se jednalo o nejdůležitější mezník ve vývoji společných vztahů Rusů a Bulharů. Proti vojenské moci Osmanské říše podporované západními mocnostmi totiž bulharské hnutí nebylo schopné po celá 60. a 70. léta řádně vystoupit s přímou a otevřenou vojenskou podporou Ruska. Mobilizace dostupných sil revolučního hnutí a pozvednutí bojového ducha povstalců v předvečer vypuknutí starozagorského a poté dubnového povstání však převrátilo dosavadní směřování ruské politické scény. Ozbrojený boj, kterého oběti by znovu upoutaly zájem světové veřejnosti, byl hlavním impulzem pro vojenské vystoupení vlastními silami, třebaže již nemůžeme mluvit o zapojení členů bulharských legií či podpoře srbské vlády při těchto událostech.⁸⁶

⁸⁴ GEROV, Georgi Petrov, *Politická i diplomatická historie na Bulharsku, Bulharsko sled Krimské války*, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2008, str. 47-55.

⁸⁵ ZUEVA, Nina Vladimirovna, *Ruské diplomaty na Balkáně za období na Osmanskou říši i řešení na Bulharsku v letech 1866-1867 g.*, str. 455-461.

⁸⁶ KOCEV, Konstantin, *Role Ruska v politické strategii na Aprílské vstání*, str. 9-11.

Jediná velmoc, která se tehdy postavila za Bulhary a usilovala o jejich osvobození bylo ruské impérium. Stávající zájem Ruska o oblast bosporských úžin a tlak velmocí však snižovaly ruské možnosti v povstalecké Bosně. Problematická byla také pozice Srbska, kterému kvůli hrozícímu konfliktu s Rakousko-Uherskou a Osmanskou říší současně nemohlo Rusko pomoci. V Británii a v celé západní Evropě však vlivem osmanské brutality v průběhu potlačení bosenského a dubnového povstání opadl zájem o turkofiliu a Bulharsko se naopak stalo vzorem pro ujařmené národy. Povstání dokonce znovu oživilo plány pro všeslovanskou jednotu. Ve své podpoře bulharské věci však Britové a Rusové dlouhodobě naráželi na vzájemné neshody.⁸⁷ Nakonec se však jejich zástupci v čele s lordem Salisburym a sirem Henry Elliotem za britskou stranu a známým Nikolajem Ignat'jevem za ruskou stranu, spolu se zástupci Německa, Francie, Rakousko-Uherska a Itálie, shodli na zahájení společné cařihradské konference na přelomu let 1876 a 1877. Pro Bulhary představovala tato událost další klíčový přelom, protože za souhlasu všech velmocí byly uznány hranice nového potenciálního autonomního Bulharska, kterému měly být zajištěny všechna práva spojená se řízením země a ochrany práv jeho obyvatel. Závěry cařihradské konference z 20. ledna 1877, stejně jako alternativního londýnského protokolu z března téhož roku, však osmanská vláda nakonec odmítla a byla zahájena nová rusko-turecká válka.⁸⁸ Tak jak jsme již měli možnost poukázat v průběhu předchozích částí práce, tento konflikt představoval v plánech bulharských obrozenců zásadní podmínku pro konečné dosažení národního osvobození země. Dubnové povstání k tomuto vývoji významně přispělo, ovšem předcházely mu komplikované politické diskuse, projekty a plány, které od konce krymské války spojovaly bulharské revoluční hnutí s představiteli vlády ruského impéria i srbského knížectví. Zapojení bulharských legionářů do geopolitických plánů těchto zemí, třebaže výsledky jejich snah o přímé vojenské nasazení a zahájení protitureckého povstání nebyly úspěšné, představovalo zásadní mezník v procesu národního osvobození. Legie totiž propojovaly zájmy zúčastněných stran v průběhu celých 60. let a získaly významnou podporu, což se projevilo i na výše zmíněných událostech. Pro pochopení celého tohoto procesu je však nutné nahlédnout blíže do života osobností, které se na revolučním boji mezi válkami a na formování legií podíleli.

⁸⁷ GANDEV, Christo, *Aprilskoto vstanije 1876 godina*, Izdatelstvo Nauka i izkustvo, Sofija, 1976, str. 178-182.

⁸⁸ SETON-WATSON, Robert William, *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question: A Study in Diplomacy and Party Politics*. New York, W.W. Norton & Co., 1972. str. 108.

3. Osobnosti bulharského národně osvobozenického hnutí

3.1 Povstání „Djady Nikoly“

Mezi nejdůležitější osobnosti bulharského revolučního hnutí v průběhu krymské války patřil kapitán bulharských povstaleckých čet, rodák ze Silistry, Nikola Filipovski neboli „Djado Nikola“. Ačkoliv závěr války přežil a zahynul až pár měsíců po podepsání mírové smlouvy, zůstává vedle organizátorů bulharských dobrovolnických jednotek Seliminského a Rakovského zcela svázán s válečnými událostmi, avšak coby povstalecký velitel. S ním máme k dispozici příklad bojovníka, který se aktivně zapojil do válečných akcí a vedl partyzánskou válku i za situace, kdy byla válka fakticky rozhodnuta a velmoci podepsaly mírovou smlouvu. O své první vystoupení se ale pokusil již roku 1843, když se zapojil do tzv. „třetího brailského buntu“, tedy vzpoury proti vládnoucímu valašskému knížeti George Bibescuovi. Svržení knížete a přenesení bojů na druhou stranu Dunaje se mu však nepodařilo a byl zatčen ještě před vypuknutím akce. Navzdory 15letému trestu byl roku 1848 amnestován.⁸⁹ O jeho další činnosti mezi krachem valašského povstání a koncem války nejsou dostupné bližší informace. Ještě před začátkem války a uzavřením hranic se však dostal přes Dunaj do Veliko Tarnova, kde byl v průběhu válečných akcí zaměstnán jako krejčí. Odtud později plánoval vlastní rebelii. Pro tu vznikly ve vítězné, ovšem vnitřně nestabilní, Osmanské říši vhodné podmínky a s koncem války vstoupila bulharská otázka znovu do popředí. Aktivitu a celistvost bulharského hnutí však narušovaly v etnicky převážně bulharských regionech roztržité skupiny tureckého, albánského i řeckého obyvatelstva s vlastním politickým programem a odlišným přístupem k vládnoucím Turkům. Zároveň byli v atmosféře vítězství západních velmocí nad Ruskem bulharští revolucionáři vystaveni jejich nevraživému přístupu. Povstání tak představovalo v zárodku neúspěšný pokus o ozbrojený odpor. Navzdory snahám o utajení byl Nikola podezírán místními tureckými úřady, které navíc podnikly trestnou výpravu proti obyvatelům města Leskovac, kteří ukrytého revolucionáře podporovali.⁹⁰ Jakým způsobem se Nikolovo povstání dostalo do povědomí bulharského národa a jaké aspekty umožnily jeho zahájení v atmosféře prohrané války?

⁸⁹ *Enciklopedia Blgarija*, Izdatelstvo na Blgarska akademija na naukite, Sofija, 1996, str. 201.

⁹⁰ GEROV, Georgi Petrov, *Političeska i diplomatičeska istorija na Blgarija, Blgarija sled Krimskata vojna*, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2002, str. 5-7.

Vzpomenuté tajné společenství připravující celonárodní povstání bylo v průběhu války neaktivnější v gabrovském kraji. Ten se také stal spolu s Vidinskem a Tarnovskem centrem revoluční činnosti této organizace, která koordinovala své kroky v souladu se vstupem ruských vojsk na bulharské území. Akce byla promyšlena v kruzích bulharské emigrace v podunajských knížectvích, která navázala spolupráci s hlavním ruským velením. Na realizaci povstání se aktivně podílel také Filipovski a jeho spolupracovníci. Plán tajného společenství počítal se všeobecným signálem Nikoly k vystoupení všech dobrovolníků v mnoha bulharských obcích, včetně Tarnova a Gabrova, kteří pozvednou zbraně a obsadí gabrovský a další strategické průchody v horách. Se svojí družinou měl Filipovski hory překonat a povzbudit obyvatelstvo k akci. S rozrůstáním povstání bylo potřebné pokrýt i oblast obcí Loveč, Pleven a dalších. Na přelomu let 1855 a 1856 se ale některé obchodnické kruhy doposud v hnutí aktivní začaly od povstání odvracet, zatímco elity a obyvatelstvo Gabrovska, Trjavny, Kotelu a vesnice Tiča bylo povstání nakloněné. Byly zde shromážděné pušky a střelný prach. Ve svých plánech měl Nikola podporu významných čorbadžiů, tedy plukovníků janičářských oddílů celého Gabrova a Trjavna, včetně Petra Paskaleva a Christa Cvrkaleva. V plánech Filipovského byl zapojen i igumen gabrovského kláštera Josif Sokolski, bulharský patriot, který se v klášteře setkal i s Rakovským, který tehdy působil jako tlumočník. Povstání bylo vyhlášeno 29. června 1856, přičemž hrozilo, že bude rychle prozrazeno a jeho přípravu mnozí účastníci podceňovali. Ačkoliv byl Filipovski osočován ze zbrklé akce a spolubojovníci mu vyslovili nedůvěru, s nepočetnou družinou se ještě přesunul blíže ke Staré Planině v naději, že naverbuje nové dobrovolníky v Gabrovsku a Trevnensku. Ke 31. červnu měl Filipovski, vystupující od té doby pod tradičním bulharským velitelským označením „vojvoda“, kolem 30 až 40 lidí, kteří se shromáždili v gabrovském klášteře. Zde podle jednoho zdroje získal Filipovski i velké množství zásob jídla. Zdroje jsou značně protichůdné, co se týče informací o náboru. Současník událostí Pandeli Kisimov ve svých pamětech dokládá, že k Filipovskému se připojilo na 400 dobrovolníků. Další autoři zase hovořili o náboru 300 až 350 lidí. Čísla můžou být i schválně zveličená, ale každopádně potvrzují nárůst účastníků hnutí.⁹¹

⁹¹ *Istorija na Gabrovo*, Izdatelstvo na Otečestvenija front, Biblioteka vv Istoričeski fond., Sofija, 1980, str. 106-131.

DIMITROV, Georgi, DRAGANOVA, T., *110 godini ot vstanieto na Kapitan Djado Nikola 1856-1966*, Veliko Tarnovo, 1966, str. 14-20.

Istorija na Gabrovo, Izdatelstvo na Otečestvenija front, Biblioteka vv Istoričeski fond., Sofija, 1980.

Nebezpečí však spočívalo v přístupu některých vojenských velitelů, čorbadžiů, kteří věřili, že Nikola byl pouze vyslán osmanskou vládou vysledovat nepřátele sultána, což značně zhoršovalo vyhlídky povstání. Někteří také mluvili o násilném náboru rolníků do Filipovského oddílu. Tureckým úřadům velmi napomáhal strach zběhlých čorbadžiů z hrozících represí. Někteří čorbadžiové dokonce uvědomili bratra gabrovského vojenského guvernéra o událostech a vyslali své představitele do sokolského kláštera přesvědčit vojvodu Filipovského sestoupit s družinou do Gabrova a sdělit své požadavky tureckým úřadům. Filipovski vyslal svého sekretáře s protestem sultánovi do Tarnova, ale ten byl brzy zadržen. Představitelé nespokojených čorbadžiů se poté postavili za vládu a snažili se Filipovského přesvědčit, aby složil zbraně. Koncem června roku 1856 Filipovski opustil Veliko Tarnovo a přesunul se do Trjavna, kde se seznámil s mnoha významnými národními buditeli včetně Pandeli Kisimova. Ten měl, podle společné práce historiků Dimitrova a Draganovové, vydaného ke sto desátému výročí Nikolova povstání, poskytnout finance od ruské vlády k nákupu zbraní pro povstalce. Georgi Petrov Genov však cituje rovněž blíže nepopsaného Velčova, který podotýkal, že navzdory materiální podpoře ze zahraničí, aktivnímu náboru dobrovolníků a strategii vedení ozbrojeného boje bylo povstání organizováno nedostatečně, což doložil faktem, že se rozpadlo již první den. Na shromaždiště v horách u leskovackého kláštera se například místo očekávaných 200 dobrovolníků objevilo pouze kolem 10 až 15 lidí. Z Eleny a Bebrova nikdo nedorazil a z těchto obcí přišli dokonce s výzvou k odložení povstání. Myšlenka a důvod k povstání navíc nebyly řádně objasněny. Formálně mělo usilovat o dodržení státních reforem na základě sultánem vydaného dekretu. Nikola rovněž zdůrazňoval, že povstání usiluje taktéž o zajištění práv pro bulharský národ vedle vládnoucího tureckého národa. Od ukončení války však mnozí odmítali marně dráždit turecké úřady a riskovat své životy ve špatně připraveném povstání. Sám Filipovski byl nakonec zabit jedním osmanským četníkem v kolibě blízko Trjavna dne 2. srpna 1856. Razie proti povstalcům po zastřelení Filipovského skončily až oběšením jeho spolubojovníků, kteří se dopustili vraždy na členovi turecké policie. Avšak dva nejvýznamnější Nikolovi spolupracovníci Kolesov, který byl určen za sekretáře povstaleckých čet, a Kesariev, byli nakonec osvobozeni. Množství dalších lidí bylo ušetřeno díky tomu, že Nikola nebyl dopaden živý a nevypovídal.⁹²

⁹² DIMITROV, Georgi, DRAGANOVA, T., *110 godini ot vstanieto na Kapitan Djado Nikola 1856-1966*, Veliko Tarnovo, 1966, str. 3-26.

GENOV, Georgi Petrov, *Političeska i diplomatičeska istorija na Blgarija, Blgarija sled Krimskata vojna*, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2002, str. 7-12.

3.2 Georgi Stojkov Rakovski

Vedoucí roli při plánování protitureckých aktivit v průběhu 50. a 60. let 19. století sehrál Georgi Stojkov Rakovski, který se stal známým jako významný vlastenecký spisovatel a národní buditel. Již během studií v Cařihradu se dozvěděl o rebelii v srbském Niši, ve které viděl naději a inspiraci i pro bulharský národ. K výraznému upevnění a rozvinutí svých revolučních myšlenek a činnosti dospěl v Cařihradu, kde z vůle otce Stojka Popoviće studoval od roku 1837 na řeckém učilišti v cařihradské čtvrti Kuručešme. Intelektuální a vzdělávací činnost v hlavním městě říše ale ukončily nečekané události ve formálně závislém Valašském knížectví, kde se již roku 1841 pod vedením srbského velitele Vladislava Tatiće zformovaly první bulharské oddíly. Rakovski se k nim přidal jako obyčejný dobrovolník, avšak po neúspěšné akci ve městě Braile se nakonec vrátil do Cařihradu jako vězeň. Za blíže nepopsaných okolností se Rakovski dostal na svobodu. Dne 1. března 1853, těsně před vypuknutím války, se setkal v Cařihradu ve věci ochrany svatých míst s tureckou stranou ruský zástupce Alexandr Sergejevič Menšikov. Představitelé zdejší bulharské kolonie se s ním chtěli také sejit a vyjádřit svá přání ohledně zajištění práv bulharského národa v rámci říše. Po prvním odmítnutí bulharští zástupci, včetně Rakovského jenž si získal místo v bulharské delegaci svým revolučním zápalem a intelektuálním rozhledem, konečně předložili knížeti Menšikovovi své návrhy, které zahrnovaly národní a církevní samostatnost a výhody pro bulharský jazyk a vzdělávací instituce. Bulharští zástupci také zaslali Menšikovovi list s výzvou, ve které mu sdělili své odhodlání bojovat za osvobození navzdory všem obětem. Dokument byl podepsán dne 1. května 1853 vrchními představiteli cařihradských Bulharů Moravenovem, Tpčileštovem a Kableškovem. Mezi potvrzenými podpisy představitelů bulharské obchodnické elity nechybělo ani Rakovského jméno. Výzva knížeti Menšikovovi, kterou tímto podpořil, se týkala především práva na užívání vlastního bulharského jazyka, sloužení mši a vzdělávání ve vlastním jazyce a s tím spojeného vzniku samostatné bulharské pravoslavné církve a učilišť nezávislých na cařihradském patriarchátu. Rok 1853 tedy představoval pravděpodobně nejzásadnější přelom v Rakovského životě, kdy se začal poprvé zviditelňovat jako politický činitel a angažoval se ve věci bulharské obrozené elity.⁹³

⁹³ RAJČEVSKI, Stojan, *Dlg i čest – Georgi Stojkov Rakovski*, „Zacharij Stojanov“, Sofija, 2018, str. 69-117.

TRAJKOV, Veselin, *Georgi Stojkov Rakovski, Dokumentalen letopis 1821-1867*, Prvo izdanje, Državno izdatelstvo „Dr. Petr Beron“, Sofija, 1990, str. 99-110.

Příchod knížete Menšikova do Cařihradu roku 1853, ve věci potvrzení práv Ruska na ochranu svatých míst na blízkém východě s omezením pravomocí katolických zemí, vyvolalo v Bulharsku velké morální pozvednutí. Stovky Bulharů se dobrovolně přihlásilo do ruské armády a velitel kníže Gorčakov mnohé z nich i vyznamenal. Rakovského rodák Ivan Kišelski například dostal pozlacenou šavli. Bulharské strádání a oběti v bojích na silistrijské frontě popsal v nepojmenovaném díle dokonce i významný ruský spisovatel a válečný veterán Lev Nikolaevič Tolstoj. Rakovski, plný vlasteneckého cítění, si přečetl tajnou proklamaci ruského polního maršála Paskeviče-Erevanského bulharským dobrovolníkům, ve které jim sděloval, že Rusko na Dunaji bojuje za jednorodou bratrskou záštitu před tureckou samovůlí. Rakovski, působící v Cařihradu, očekával pomoc ruské armády, ale akce polských a dalších katolických misionářů mu připadaly nebezpečné a nepřátelské ruským zájmům, a tedy i bulharským. Nebral v úvahu ani názory ideologa uniatství Dragana Cankova. Po celou válku se snažil udržovat spojení s ruskou armádou, což bylo velmi komplikované. Pro udržování spojení a podporu postupu ruské armády založil Rakovski spolu s několika přáteli organizaci tajného společenství, které si vzalo za cíl začlenit Bulhary do státní služby a zorganizovat povstání v týlu osmanské obrany. Bulhaři v turecké státní správě také mohli navazovat spojení s ruským velením. Sám Rakovski našel se svými jazykovými znalostmi uplatnění jako člen dervišské sekty Bektaši. O činnosti tajného společenství měl ruské vojenské představitele obeznamovat Rakovského zplnomocněnec Ivan Bacov ze Srbska. Rakovski však při navazování kontaktu s Rusy neuspěl a vrchní velitel Jumer Paša ho po odhalení chtěl postavit před šumenský soud pro špionáž. Pro sultánův ferman nakonec nebyl odsouzen k smrti, ale byl odvezen do Cařihradu. Okolnosti jeho útěku z vazby jsou dodnes nejasné a vyrojilo se kolem něj spoustu teorií. Z Cařihradu se mu však podařilo odejít 18. června 1854 a odtud putoval do rodného Kotelu. Později organizoval čety, čímž dále napomáhal ruské armádě. Náhlý ústup Rusů od Dunaje v témže roce snášel velmi těžce. V závěru války se schovával u přátel ve Svišťově, poté zamířil do emigrace v Bukurešti. Ve Svišťově ještě Rakovski očekával ruské vítězství, ale nakonec byl zklamán. V Bukurešti následně začal formovat svůj nový politický program.⁹⁴

⁹⁴ KONSTANTINOV, Georgi, preveo MANEVIĆ, Todor, *Vodži Bugarskog Narodnog pokreta: Rakovski – Karavelov – Levski*, Izdanje Balkanološkog instituta, Beograd, 1939, str. 39-46.

ARNAUDOV, Michail, *Iz istorijata na Kotel*, Izdatelstvo Printer Grafik, 1931.

TRAJKOV, Veselin, *Georgi Stojkov Rakovski – Biografija*, Blgarska Akademija na naukite, Sofija, 1974, str. 106-112.

Jak je již známo, s politickou činností Georgi Rakovského je spojen především vznik tajného společenství. Rakovského velkou zásluhou je zvláště jeho podíl na formování organizace, jakožto celobulharského centra národního hnutí, spojující všechny složky a skupiny bulharského revolučního boje. Střediskem koordinace vojenských jednotek a činitelů tajného společenství, kde bylo možné udržovat kontakt jak s velením ruské armády, tak s bulharskou emigrací v Srbsku a Valašsku, byl Vidin. Coby jejich představitel pronikal Rakovski do struktur turecké vlády a armády, kde navázal známosti také s osmanským ministrem vnitra Mustafou Rašidem Pašou. S dobrou znalostí tureckého jazyka se stal hlavním překladatelem turecké dunajské armády v průběhu války a získal dostatečný přehled o složení a taktice osmanské armády. Díky těmto výhodám dokázal rozšířit buňky tajného společenství až na bulharské území, přičemž měl právo Bulharsko kdykoliv opustit. Z tajného společenství pomáhal Rakovskému také Ivan Bacov, který se v Bělehradu setkal s generálním konzulem ruského impéria ve městě Kuchin. V Bělehradu bylo také naplánováno formování bulharských jednotek v rámci osmanské armády, vyzbrojované za spolupráce s osmanským ministrem Mehmedem Ali Pašou a pod dohledem Rakovského, který současně pravidelně udržoval kontakt s ruským velením. Ivan Bacov převzal roli reprezentanta tajného společenství v ruském táboře, a sprostředkovatele mezi ruským velením a Rakovskim pro společnou koordinaci ozbrojených sil. Ve spolupráci s ruským velením byl také stanoven plán sestavení určitého počtu vojáků v jednotkách bulharských dobrovolníků pod ruským nebo srbským velením. Plán na vytvoření oddílů, bojujících formálně na turecké straně, jenž by však prováděly diverzní akce v týlu a později přešly na ruskou stranu, však nakonec uskutečněn nebyl. Stalo se tak v důsledku zapojení Británie a Francie do konfliktu na straně Osmanské říše roku 1854. Po porážce ruských sil na Balkáně Rakovski rozpustil své oddíly a odjel za svou sestrou Nankou do Kotelu, kde zůstal skryt zrakům veřejnosti celé čtyři měsíce. Mezitím, jak již bylo zmíněno, pobýval také u přátel ve Svištově. Za stavu neustálého stěhování pokračoval v ústraní ve své literární tvorbě a propagoval národní cítění a revoluční zápas Bulharů. V této fázi života ještě stále věřil ve vítězství Ruska a ve svých dílech nadále vyzvedával jeho význam v dalším průběhu bulharského národně-osvobozenického zápasu.⁹⁵

⁹⁵ RAJČEVSKI, Stojan, *Dlg i čest – Georgi Stojkov Rakovski*, Izdatelstvo „Zacharij Stojanov“, Sofija, 2018, str. 69-117.

TRAJKOV, Veselin, TOPALOV, Kiril, GJUROVA, Svetla, *Georgi Stojkov Rakovski, Sčinenija v četiri toma*, Blgarski pisatel, Sofija, 1988, str. 19-22.

V době, kdy ještě tajné společenství řešilo nasazení bulharských dobrovolníků na balkánské frontě, působil Rakovski primárně ve městech Veliko Tarnovo, Gabrovo, Kalofer a Kazanlik, odkud plánoval společný postup s ruským velením při verbování a vojenském nasazení dobrovolníků za spoluúčasti s ruskou armádou. Oblastní správce Janez Paša však obvinil Rakovského ze špionáže a v Šumenu byl zatčen. Po osvobození se ho ujal jistý Mustafa Bej, který mu dokonce nabízel ruku své dcery za přestoupení k islámu. Rakovski se sice u něj zdržoval, ale jeho ochranu i návrhy odmítl a brzy se skupinou mladíků vytvořil nový bulharský oddíl a postupoval s ním do pohoří Stara Planina. Všichni mladíci pod Rakovského velením, včetně Mladena z Eleny, který byl vlajkonošem oddílu, byli loajální a souhlasili se zkoordinováním svých akcí s postupem ruské armády. Oddíl využíval noční útoky a postupoval přes Kataldžu na Lozengrad. Ze strategického hlediska však „vojvoda“, tedy velitel Rakovski zvolil ústup ke Kotelu, kde se dozvěděl o ruském postupu na jih. Oddíl vstoupil dne 15. července do Rakovského rodného města, kde se dobrovolníci nějakou dobu zdrželi. Zde je také 8. srpna 1854 zastihla zpráva o stažení ruských vojsk zpátky od Dunaje a z Valašska ke Krymu, kde došlo k bojům s Brity a Francouzi. V této situaci uvažoval Rakovski o rozpuštění čety ještě před blížící se zimou. Dobrovolníkům daroval oblečení, peníze, děkovné pozdravy a poslal je domů. Poté strávil následující dny až do konce roku 1854 v domě své sestry Nanky a jejího manžela Krstji Tarapanského. Jeho pochod z Cařihradu na Starou Planinu sice nedospěl k vytouženému cíli, ale Rakovski tím na sebe výrazně upozornil coby revoluční hybatel. Poté 25. prosince 1854 opustil Kotel a přes Silistru emigroval do Valašska, kde v emigraci zůstal už po zbytek života. Jako organizátor a vůdce bulharského národního hnutí v emigraci nadále očekával další vhodnou příležitost k vystoupení a sledoval tak post válečné události, včetně nám již známého neúspěšného povstání organizovaném Nikolou Filipovskim roku 1856. Oděská bulharská dobročinná společnost, na kterou byl Rakovski během pozdější literární a publicistické činnosti v ruské Oděse navázaný, měla v jeho příštích plánech sehrát klíčovou roli. Scházeli se v ní všechny důležité osobnosti, jež měli řešit taktické a operativní otázky národního hnutí. Kromě shromažďování informací o průchodech a tureckém vojsku, zajišťovali také kontakty s okolními sympatizujícími státy jako Řecko, Srbsko a Černá Hora, odkud přicházely písemné proklamace za nezávislost Bulharska. Proklamace hnutí putovala i ruské a francouzské vládě.⁹⁶

⁹⁶ RAJČEVSKI, Stojan, *Dlg i čest – Georgi Stojkov Rakovski*, Izdatelstvo „Zacharij Stojanov“, Sofija, 2018, str. 74.

Když se znovu vrátíme k Rakovského stěhování, tak po prvním pobytu ve Valašsku přesídlil v červnu 1856 do Bělehradu. Situování bulharských revolučních aktivit právě v Srbsku dávalo poznat, což již dříve Rakovski předpokládal, že se bulharské národní hnutí bude muset podřídit cizím zájmům. V té době byl srbským knížetem Alexandr Karadžordžević, proti kterému, coby loutce Osmanské říše, se postavil bývalý kníže Miloš Obrenović, jenž navázal kontakt s představitelem bulharských revolucionářů Ivanem Kulinem. Toho kníže přesvědčoval o vyvolání ozbrojeného povstání, které by v očích Turků pošpinilo vládnoucího Alexandra. Za pomoci srbského ministra vnitra Konstantina Nikolajeviče získali povstalci zbraně, ale sám Rakovski Kulinovo povstání v severozápadním Bulharsku zavrhoval pro nepřipravenost a špatné mezinárodní podmínky pro ozbrojené vystoupení, které by bylo zbytečné a skončilo by katastrofálně. Zkušenosti z války ho nutily ke střízlivému a zdrženlivému postoji při plánování ozbrojené akce. Po vyhnání z Valašska a odchodu z Bělehradu tak Rakovski pokračoval v cestě do moldavského Iasi a Galace a dále do ruské Kubeje, kam dorazil 7. března 1858. Následně navštívil Oděsu a pomáhal organizovat Bulhary v zahraničí kolem vlastních literárních děl, včetně deníku. V Oděse vypracoval také svůj první celistvý plán na osvobození Bulharska. Sledoval situaci ve vnitřně se bortící Osmanské říši a skrze své básně pozvedal revolučního ducha Bulharů a vyzýval k otevřenému boji. Počítal přitom s podporou svobodných balkánských zemí a s postupně se šířícím povstáním v dosud osmanských balkánských regionech osídlených Slovany. Celobalkánská jednota, která měla konečně vyhnat Turky z Evropy, byla Rakovským podmíněna vytvořením společných orgánů, koordinujících protiosmanské výpady Bulharů, Řeků, Srbů a Černohorců. Ve spojení se Srbskem a Valašskem počítal Rakovski s koordinovaným celobalkánským povstáním, započatým vzpourou v Bulharsku, nebo alespoň s povstáním v klíčových regionech tedy Vidinsku a Trnovsku. Pro tuto vzpouru připravoval Rakovski půdu po celý zbytek roku 1858. Ve své kampani přitom neustále vyzvedával zásadní úlohu Ruska při sjednocování slovanského světa. O západních představitelích se však vyjadřoval silně negativně a zdůrazňoval jejich roli při obelhání obyvatelstva Balkánu a posílení jejich indoktrinace do struktur Osmanské říše. Rakovski dokonce kázal proti údajně zhoubné západní propagandě šířené katolickými knězi.⁹⁷

⁹⁷ RAJČEVSKI, Stojan, *Dlg i čest – Georgi Stojkov Rakovski*, Izdatelstvo „Zacharij Stojanov“, Sofija, 2018, str.118-156.

STOJANOV, Ivan, *Istorija na Blgarskoto vzražđane, Borbite na blgarskija narod sreštu osmanskoto vladičestvo prez 50-60-te godini na XIX. vek*, Izdatelstvo „Abagar“, Veliko Tarnovo, 1999.

Zde je nutné blíže nahlédnout do Rakovského činnosti po skončení války. Když v říjnu 1856 opustil své hlavní působiště v Bělehradu a zamířil do Nového Sadu, jeho spolupracovníkem a pobočníkem na cestě byl známý srbský historik a publicista Danilo Medaković, který ve svém politickém listu „Srbski dnevnik“ zastával podobné rusofilské postoje jako Rakovski. V Novém Sadu své myšlenky účinně šířili mezi srbskou veřejnost právě prostřednictvím deníku. Otevřené projevy rusofilství a sounáležitosti pravoslavných věřících však byly pro rakouskou vládu nepřipustné. Ačkoliv byla Rakovského práce na vlastním bulharském deníku „Blgarska dnevnic“ v Rakousku značně zkomplikovaná, podařilo se mu vytvořit první ideologický emigrantský bulharský list. V Novém Sadu Rakovski dokončoval také své historické veledílo „Gorski putnik“, ve kterém se inspiroval prací vladyky Petra II. Petroviće Njegoše „Gorski vjenac“. Zde dal Rakovski průchod svému vlasteneckému citění a panslavistickému zaměření. Pro konflikt s rakouskými úřady byl ale donucen přesunout se pod řeckým pasem do Ruska. V Oděse získal ruské občanství, navázal spolupráci se zdejší početnou bulharskou menšinou a pokračoval v literární činnosti. Počátkem března roku 1860 se pro nemožnost naplnění svých politických vizí znovu přesunul do Bělehradu. Zde bylo postupně vytištěno několik jeho politicky zaměřených děl. Po problémech s řeckými fanarioty ve Valašsku, rakouskými úřady v Novém Sadu a nepochopením v ruské Oděse, měl Rakovski konečně možnost řádně pracovat s podporou srbských úřadů. Od roku 1860 byl navíc podruhé ustanoven knížetem Michal Obrenović, který začal razit silně panslavisticky a protiturecky zaměřenou politiku. Ta se dříve projevila na příkladu podněcování povstání v Bosně a Bulharsku roku 1841. V případě Ruska byl ale Rakovski již více skeptický a aktuální ruskou politiku odsuzoval, coby neprospěšnou pro Bulhary a stále více hledal cestu k osvobození vlastními silami. Jeho rusofilství bylo dále oslabeno nesouhlasem ruských představitelů s autonomií bulharské církve. Pro Rakovského měla církevní otázka význam při vydělování bulharské církve od ruské, což mělo pomoci přilákat z „rusofobní“ Evropy nové spojence pro bulharskou věc. Podle vzorů Řeků a Srbů však primárně prosazoval organizaci ozbrojeného boje, který by rovněž přilákal sympatie Evropanů. Své názory takto sděloval v dopisech příteli Dajnelovovi.⁹⁸

⁹⁸ KONSTANTINOV, Georgi, preveo MANEVIĆ, Todor, *Vodži Bugarskog Narodnog pokreta: Rakovski – Karavelov – Levski*, Izdanje Balkanološkog instituta, Beograd, 1939, str. 47-82.

DOJNOV, Stefan, *Blgarite v Ukrajna i Moldova prez Vzraždaneto (1751-1878)*, Akademično izdatelstvo „Marin Drino“, Sofija, 2005, str. 231-252.

Po návratu do Bělehradu se Rakovski dostal pod ochranu srbského knížete Michala Obrenoviće a mezi bulharskými studenty v Bělehradu si rychle získal sympatie pro své panslavistické myšlenky o spojení všech Jihoslovanů do jednoho carství. V tomto směru se ztotožňoval také s plánem knížete Michala na vypuzení tureckých posádek z Bělehradu, Smedereva, Šabace a dalších srbských měst. Rakovski se v Bělehradu dostal také ke svému vytouženému cíli obnovení bulharského ozbrojeného odboje z období krymské války a samotným knížetem byl pověřen sestavit legii o síle 1000 mužů, kteří by spolupracovali s řádným srbským vojskem. Dobrovolníky nacházel Rakovski převážně mezi bulharskými emigranty nejenom v Srbsku, ale také v Rusku, Valašsku a přímo v Osmanské říši. Nejdůležitějšími členy se pak stali Vasil Levski, Ilija Markov Popgeorgiev, Stefan Karadža, Panajot Chitov nebo Chadži-Stavre, který byl mimo jiné kapitánem bulharských dobrovolníků z krymské války. Vypracování plánu na materiální a organizační přípravy legie převzal Rakovski ještě před pochodem na Veliko Tarnovo a začátkem celonárodního povstání. S vědomím srbské vlády začali revolucionáři Raško Petrov, Pavlov, Ivanov, Kasabov a Grudov s Rakovskim v čele organizovat prozatímní bulharskou vládu v Bělehradu. Legie byla disciplinovaným vojenským útvarem, dokonce s vlastními uniformami a řádným velitelem Rakovskim. Přes dřívější neshody razil v legii Rakovski nadále silně rusofilské myšlenky a napsal také knížeti Gorčakovovi. Pro chystané povstání totiž počítal s vojenskou pomocí Srbska i Ruska. Legionáři se poté zúčastnili nečekaných vojenských akcí srbské armády proti tureckým posádkám v srbských městech včetně Bělehradu, který Turci ostřelovali z pevnosti. Ve dvouměsíčních bojích se do těchto bojů legionáři zapojují pod vedením Rakovského a Ilji vojvody. V bojích o Bělehrad se vyznamenal především Vasil Levski. Rakovski v reakci na tyto události šířil mezi Bulhary svůj plán na osvobození za spoluúčasti spřátelených Černohorců a Bosňáků. Kromě spojenců ze slovanského světa však psal proklamace i západním mocnostem. Vojenskému představení bulharských oddílů však předcházela komplikovaný vývoj srbské a ruské zahraniční politiky, který nakonec realizaci Rakovského plánu na povstání slovanských národů Osmanské říše na Balkáně znemožnil.⁹⁹

⁹⁹ KONSTANTINOV, Georgi, preveo MANEVIĆ, Todor, *Vodži Bugarskog Narodnog pokreta: Rakovski – Karavelov – Levski*, Izdanje Balkanološkog instituta, Beograd, 1939, str. 83-87.

STOJANOV, Ivan, *Istorija na Blgarskoto vrazhdane, Borbite na blgarskija narod sreštu osmanskoto vladičestvo prez 50-60-te godini na XIX. vek*, Izdatelstvo „Abagar“, Veliko Tarnovo, 1999.

Ještě během působení v Bělehradě na přelomu 50. a 60. let hlásal pod vlivem Ruska heslo „Balkán balkánským národům“. Během pohybu v Bělehradu uvedl v život oficiální bulharský revoluční věstník „Dunavski lebed“ a celkově posiloval celoevropsky populární myšlenku národních demokratických hnutí. Svou roli sehrál také krach ruského carského feudálního systému v krymské válce, který Rakovski dříve tolik podporoval. Pociťoval vzrůstání nacionalistických hnutí v Rusku a Rakousku, což se odráželo i na národním protitureckém vzepětí balkánských národů včetně Bulharů. V tomto směřování ho ovlivňovala díla ruského revolučního demokratického myslitele Alexandra Gercena, se kterým se seznámil v Oděse. Ve druhé polovině roku 1861 Rakovski řešil možnost celonárodního povstání se srbskou pomocí, přičemž probulharský postoj srbské vlády a knížete Michala Obrenoviće potvrzoval i Ivan Kasabov. Při přípravě půdy pro povstání kolem sebe v Srbsku shromažďoval bulharské dobrovolníky, organizované se srbskou pomocí do vojenských oddílů. Rakovski získával informace o nadějných členech těchto jednotek od Stojana Bujnova, který cestoval po celé zemi a zjišťoval stav bojeschopných mužů ve všech městech a oblastech Bulharska. K jejich pátrání přispěla také srbská kancelář v Istanbulu. Kontakty udržovali Rakovski a Bujnov také s krajany v Besarábii, Moldavsku a ve Vídni, jejichž názor na povstání byl zásadní. Teofan Rojnov nám například poskytuje fakta o cestě dobrovolníků z Vídně na setkání v Bělehradu, kde vláda organizovala bulharské dobrovolníky. Po najmutí dostatečného množství lidí pro bulharské legie řešil Rakovski ještě problém financování, v čemž se obrátil na srbskou vládu. Ivan Kasabov dále sehrál roli při zásobování a shánění výbavy pro legie. Vojvoda Rakovski sám dohlížel na výcvik a zásobování svých mužů v Bělehradě a ve svých plánech se zmiňoval o politické a finanční podpoře Srbska, Ruska i bulharské emigrace v Oděse, Braile, Bukurešti a Vídni. Povstání mělo podle plánu vypuknout dne 25. listopadu 1861. Vážnou otázkou byl ale postoj Ruska, se kterým došlo dokonce k incidentu, kdy Rakovského dílo *Dunavski lebed*, dle názoru diplomatických zástupců ruského impéria, útočilo na ruské vládní představitele a Rakovski byl označen za nepřitele. Po cařihradské konferenci v srpnu 1862 se Rakovského plány definitivně zhroutily. Srbské ministerstvo obrany ho nepodpořilo a jednotka byla začleněna do srbských vojenských sil. Rakovski se tak ocitl fakticky bez jednotky a očekával i formální rozpuštění legie.¹⁰⁰

¹⁰⁰ RAJČEVSKI, Stojan, *Dlg i čest – Georgi Stojkov Rakovski*, Izdatelstvo „Zacharij Stojanov“, Sofija, 2018, str.171-225.

DIČEV, Stefan, *Prvata Blgarska legija*, Izdatelstvo na nacionalnija svet na otečestvenija front, Biblioteka Geroična letopis, Sofija, 1960.

Situace se pro vedoucí představitele ozbrojeného hnutí v čele s Rakovským dále komplikovala, když bylo na přelomu léta a podzimu roku 1862, v průběhu jednání na cařihradském předměstí Kanlidži a za přítomnosti zástupců evropských mocností, dojednáno urovnání konfliktu mezi Srbskem a Osmanskou říší. Podmínky jednání stanovovaly, že Srbsko rozpustí všechny dobrovolnické protiturecké jednotky působící na srbském území. Za přispění ruského konzula Vlangaliho a za podpisu všech zúčastněných stran srbská vláda nakonec podmínky přijala. Pro zajištění podpory velmocí při budování vlastní armády se také zavázala propustit ze svých služeb všechny cizí dobrovolnické oddíly. Příslušníci těchto jednotek měli být následně odzbrojeni a vypovězeni ze země. Zbraně, o které dříve požádal Rakovski, měly být rovněž staženy. O tom, jak byla tato událost pro Rakovského zásadní a jak radikálně změnila jeho dosavadní přístup k srbské vládě, se dozvídáme z jeho komunikace s Panaiotem Chitovem. Díky svým kontaktům byl však Rakovski schopen začít se shromažďováním nových prostředků pro budoucí bulharskou jednotky v novém středisku v Bukurešti. Navzdory změně postoje srbské vlády však nebyla jeho důvěra zcela podlomena a nadále aktivně využíval kontakty nejenom v Srbsku, ale také v novém útočišti ve Valašsku. Měl také k dispozici diplomatický pas do Řecka, který mu s jeho jazykovými znalostmi umožnil stát se prostředníkem při sjednocování ideově blízkých národně-osvobozeneckých hnutí balkánských národů v protitureckém zápase. Dle jeho názoru mohla zajistit úspěch pouze jejich vzájemná spolupráce. Z Atén budoval kontakty napříč celým Balkánem, přičemž formálně vystupoval jako stoupenec politiky knížete Michala Obrenoviće a budoucnost své vlasti viděl v těsném provázání se srbským národem. Ve svých redakcích a dílech vyzvedával a vysvětloval nutnost bulharsko-srbského přátelství, bratrství a boje za společné hodnoty. Kníže Obrenović tyto postoje do značné míry sdílel. I přes výkyvy srbské zahraniční politiky Rakovski věřil v sounáležitost srbského a bulharského národa nikdy neztratil. Když byl z politických důvodů nucen opustit Valašsko, uprchl do Ruska, odkud nadále spolupracoval s představiteli centrálního bulharského revolučního komitétu v Bukurešti, kteří shromažďovali zbraně v Srbsku i Bulharsku. Rakovski se však tentokrát dostal do sporu s představiteli TCBK i ctnostné společnosti, se kterými hodlal naplánovat roku 1867 nové ozbrojené hnutí s pomocí horských čet. Téhož roku dne 9. října 1867 však umírá.¹⁰¹

¹⁰¹ TRAJKOV, Veselin, *Georgi Stojkov Rakovski – Biografija*, Izdatelstvo na Blgarskata akademija na naukite, Sofija, 1974, str. 285-351.

Blgarsko vzražđane, Idei – Ličnosti – Sbitija, Obštoblgarski komitet „Vasil Levski“, Sofija, 2002.

3.3 Ivan Seliminski

Nedlouho poté, co se na straně Ruska zapojil do války Georgi Rakovski, se v Bukurešti dne 18. listopadu 1853 představil vrchnímu veliteli ruských vojsk, knížeti Gorčakovovi, také doktor Ivan Seliminski. V jeho biografii, sestavené autorským kolektivem pracovníků historického ústavu Bulharské akademie věd, nepodává profesor doktor Cvetan Kristanov bližší informace o okolnostech, za jakých byl Seliminski knížetem pověřen sestavit „batalion“ až 400 dobrovolníků. Jejich nábor ale Seliminski organizoval v jihovalašských městech Ploiesti, Buziu, Fokšani, Tekuči, Galac, Braile a Calarasi a již 24. prosince 1853 se vrátil do Bukurešti, aby o výsledcích podal zprávu nejvyššímu velení. Centrum pro verbování dobrovolníků bylo poprvé zřízeno v Braile pod dohledem Kostaki Popoviče, bývalého sekretáře anglického konzulátu, který se stal významným členem brailského bulharského knižního společenství. Největší zásluhy při verbování měl však Seliminski, který rekruty osobně vybíral a dohlížel na jejich výcvik a financování. Mezi další klíčové členy brailského výboru pro verbování dobrovolníků v Galaci patřil také Vasil Petrovič, bratranec spisovatele Christa Palauzova. Ve Fokšanech dále působil Chadži Todor a Chadži Kermikčiolu z Tarnova, v Ploiesti Atanas Popovič, ve městech Alexandria a Zimnica Jakov Iliev Cantov a v Buzu Petre Stirbu, rumunizovaný Bulhar. Všichni tito revolucionáři představují nejbližší Seliminského společníky, kteří se podíleli na náborových akcích bulharských dobrovolníků, které probíhaly také v ruském impériu prostřednictvím komitétu v Oděse. Mezi 2 a 3. březnem 1854 sice Rusové obdrželi ultimátum francouzské a britské vlády, ale místo opuštění podunajských knížectví následoval útok armád generál-adjutanta Liderse přes Dunaj v oblasti města Galac a generál-poručíka Ušakova u Ismailu, kteří bez boje obsadili Tulceu, Isaceu a později i Mačin. Nástupní prostor byl pak rozšířen obsazením Silistry. Dne 15. a 16. března poté vyhlásila Velká Británie a Francie Rusku válku. Za případné překročení Staré Planiny hrozilo Rusku válkou i formálně neutrální Prusko a Rakousko. Ze Silistry se Rusové pod tlakem dne 8. dubna nakonec stáhli na levý břeh Dunaje. Seliminski pokračoval v činnosti až do května 1854, ale v důsledku přerušení toku financí dobrovolníkům v březnu téhož roku činnost ukončil. Následně navštívil všechna náborová centra ve Valašsku, vzal všechny dokumenty a začal likvidovat centra a komitétu pro verbování rekrutů.¹⁰²

¹⁰² Akademik prof. D-r, KRISTANOV, Cvetan, d-r MASLEV, Stojan, d-r PENAKOV, Ivan, *D-r Ivan Seliminski kato učitel, lekar i obšttestvenik*, Izdatelstvo na Blgarskata akademija na naukite, Sofija, 1962.

Pokud přihlídneme k ideologickému hledisku při shromažďování dobrovolníků, velitel francouzské eskadrony Manin ve svém raportu francouzské vládě z 10. července 1853 vypovídal o silně proruském postoji desítek tisíc Bulharů. Byl svědkem veřejné podpory ruské armády od obyvatelstva měst Svištov a Veliko Tarnovo na sever od Staré Planiny, přičemž ho znervózňovala nedostatečná aktivita tureckých úřadů při potlačování proruských demonstrací. V téže době dodal vrchní velitel ruské armády, polní maršál Paskevič, caru Mikuláši speciální požadavek na ovládnutí podunajských knížectví, kde mělo být uskladněno kolem 30 000 pušek a zásoby střelného prachu, speciálně pro bulharské dobrovolníky. Jak je již známo, Paskevič k bulharským dobrovolníkům skutečně promlouval a vyzíval je k boji, přičemž car Mikuláš jejich verbování podpořil. S vypuknutím povstání však ruský car počítal až v posledním roce války a na bulharskou otázku se dlouhodobě nezaměřoval. Důležitým impulzem pro vystoupení knížete Paskeviče ve prospěch dobrovolníků, však byly Seliminského úspěchy při provádění jejich náboru. V jejich důsledku, zahájil ministr zahraničí kníže Gorčakov proces organizace rekrutů do prvního dobrovolnického oddílu. Největší nadšení k boji se očekávalo na severozápadě země, kde povstání vypuklo již v letech 1848 až 1850. Tyto naděje vyvrátila zpráva ruského konzula v Bělehradě Miloševiče z 19. ledna 1852 o změně postoje obyvatel Vidinského kraje v reakci na tvrdou odvetu turecké správy. O jejich tvrdém postoji vypověděla v ruském hlavním stanu před generálem Gorčakovem trojice politických emigrantů Živko Georgiev, pop Panto Ivanov a Petr Stojanov z Vidinska, kteří překonali administrativní zábrany k cestování u Turků i Valachů. Po jejich žádosti o pomoc se ruský válečný štáb v Bukurešti stal operačním centrem pro chystané povstání a zásah ve Vidinsku. Proti tomuto plánu se postavili francouzští a britští agenti, kteří s pomocí polského emigranta Čajka Čajkovského neboli Saadika Paši, šířili protiruskou propagandu. Možnosti zapojení bulharského národa do války byli navíc velmi ohraničené. Celkově se podařilo pouze pomoci s agitací Pavla Gramadova a organizací povstání v Belogradišku s pomocí Rakovského, který pak s ruskou pomocí vedl i vlastní nepočetnou četou. Větších úspěchů bylo možno dosáhnout pouze za pomoci Bulharů, žijících v zahraničí. V říjnu a listopadu 1853 byl svět v Oděském věstníku, za pomoci poštmistra v Tiraspolu spisovatele Nikolaje Christoforoviče Palauzova, informován o postavení Bulharů v Osmanské říši. Velkou zásluhu na distribuci a šíření těchto zpráv měla dvojice bratří Christa a Evlogi Georgieva.¹⁰³

¹⁰³ Akademik prof. D-r, KRISTANOV, Cvetan, d-r MASLEV, Stojan, d-r PENAKOV, Ivan, *D-r Ivan Seliminski kato učitel, lekar i obšttestvenik*, Izdatelstvo na Blgarskata akademija na naukite, Sofija, 1962. BONEVA, V., *Živott i deloto na d-r Ivan Seliminski v blgarskata istoričeska knižnina*, Istoričeski pregled, 1991.

Výše zmíněné skutečnosti tedy potvrzovaly silně proruskou orientaci bulharské emigrace, a dokonce i některých měst. Bulharské národní hnutí, podobně jako srbské a řecké, začalo v tomto období hrát v ruských válečných plánech cara Mikuláše vážnou roli. O přípravě Bulharů k boji na straně Ruska podal svědectví i revolucionář Christo Mustakov v dopise pro Seliminského, který na celou akci dohlížel. On sám se důrazně prezentoval jako zakladatel komitétu bulharských emigrantů z Bukurešti. S bulharským národním komitétem v Bukurešti měl mít, podle zprávy člena bulharského národního společenství Mladenoviće, kontakt i vyhnaný srbský kníže Michal Obrenović, který s nimi rozpracovával program rozsáhlé propagandy v Osmanské říši, který měl své kořeny již v roce 1848. Seliminski se ztotožnil se stanovami komitétu ohledně zorganizování povstání v době nástupu ruských vojsk na dunajské frontě. V době válečných akcí měl Seliminski sehrát primární roli při nasazení dobrovolníků za dohledu revolučních komitétů v Braile a Galaci, kde se dobrovolníci shromažďovali. Zajímavostí je, že nezávisle na Rusy kontrolovaném dobrovolnickém oddílu, se Seliminski podílel také na organizaci speciálního jezdeckého oddílu vedeném kapitánem Dimitrem Černju, který měl operovat nezávisle na ruském velení. Podle zkušeností z Řecka se Seliminski při náboru dobrovolníků opíral téměř výhradně o liberálně naladěné revolucionáře. Přesto podle doložených zpráv o průběhu rozhovorů s knížetem Gorčakovem nepřestával Seliminski zohledňovat názor a přístup ruské strany při sestavování oddílů. Po měsíci verbování byl 2. prosince 1853 založen „Ústav pro formování batalionu dobrovolníků“, přičemž generál Salos se stal vedoucím představitelem ruské armády pro formování bulharských dobrovolníků. Jeho podřízeným v této věci byl rumunský kapitán a profesor vojenského učiliště Alexandr Chadži-Ruset, který zprostředkoval jednání mezi ruským velením a bukurešťským komitétem. Pro touhu o osvobození Bulharska ukončil dokonce svou činnost v rumunské armádě. Alexandr Chadži Ruset udržoval pevný kontakt také se Seliminským. Dne 2. ledna 1854 ustanovil Salos zplnomocněncem pro verbování právě Seliminského, který na tomto poli aktivně spolupracoval s generálem Nikolajem Mavrosem.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Akademik prof. D-r, KRISTANOV, Cvetan, d-r MASLEV, Stojan, d-r PENAKOV, Ivan, *D-r Ivan Seliminski kato učitel, lekar i obšttestvenik*, Izdatelstvo na Blgarskata akademija na naukite, Sofija, 1962.

Za půl roku organizace náboru obešel Seliminski do května 1854 mnoho měst ve Valašsku a ve zformovaném oddíle zastal rovněž post hlavního lékaře. Plán vojenského nasazení však opětovně zkrachoval v důsledku ústupu ruské armády z balkánského bojiště ještě roku 1854. Seliminského bukurešťský komitét pro shromažďování dobrovolníků a zajišťování vojenské podpory z Ruska tak ukončil svou činnost a v průběhu roku 1863 se přejmenoval na ctnostnou společnost. Při ústupu ruských vojsk a bulharských dobrovolníků na sever se odpojila i řada utečenců, mezi kterými byl i on sám. Začátkem roku 1855 byl bulharský dobrovolnický oddíl v Kišiněvě rozpuštěn a poslední dva roky války byl již Ivan Seliminski v Besarábii. Po jejím skončení prověřovala vláda podunajských knížectví všechny bývalé členy oddílu, kteří zůstali na jejich území. Seliminski, působící v ruském impériu, popisoval, že prostí dobrovolníci, kteří se vrátili z Ruska, byli valašskými úřady označeni za „bezdomovce“, zatímco dobrovolníci, kteří byli dříve ve státní službě měli být považováni za „podezřelé osoby“. Seliminski však 10. července 1856 státní službu ukončil a přesunul se do Brailly, kde po určitou dobu pracoval jako praktický lékař a organizátor bratrství bulharských emigrantů. Byl také vybrán za zplnomocněnce pro bulharskou emigraci v knížectvích Valašsko a Moldavsko. Jako takový se zúčastnil kampaně za vyhotovení a předložení petice, v osnovách dřívějšího sultánova hatihumajunu, kterým by byl uznán nezávislý bulharský národ, jenž by získal i církevní nezávislost. Z neznámých důvodů ale za tím účelem nepodstoupil cestu do Cařihradu. Jeho přátelé na poli medicíny v podunajských knížectvích, jakož i vysoce postavení Bulhaři u rumunské vlády, jako byli Christo Georgiev, doktor Georgi Atanasovič a Christo Mustakov, se zasloužili o jeho ustanovení okružním lékařem v okruhu Jalomica s hlavním městem Kalarasi nedaleko Silistry, kde pracoval a žil od 22. srpna 1858 do 17. srpna 1860. Zde pracoval Seliminski jako veterinární lékař a podle dochovaných zpráv vedl nudný život. Zároveň se ale začal naplno věnovat knižní činnosti. Koncem roku 1860 se vrátil zpátky do Brailly, kde se zúčastnil bojů silistrijských Bulharů za církevní nezávislost, přičemž dne 18. června 1860 se v novém kostele sv. apoštola Petra a Pavla sloužila bohoslužba v bulharském, místo v řeckém, jazyce. Následující období je po dlouhé pauze v letech 1845-1860 jeho nejplodnějším obdobím, co se týče psaní a vydávání knih.¹⁰⁵

¹⁰⁵ BORISOV, Milko, VOVREK, Aleksandr, KAMIILEVA, Tanka, *Predšestvenici na razprostranienieto i razvitiето na fizičeskite nauki v Blgarija, Po vreme na Krimskata vojna D-r Ivan Seliminski e slaven lekar na Blgarskija dobrovolčeski otrjad, i sled tova prodlžova lecarskata si dejnost v Ruminija*, Državno izdatelstvo „Narodna Prosveta“, Sofija, 1985, str. 87-90.

V další fázi života po roce 1861 poznamenal Seliminského život plán Georgi Rakovského na osvobození Bulharska za pomoci nově zformované první bulharské legie. Podobně, jako v díle Stefana Dičeva, zohledňuje i Rajčevski při tomto procesu velkou roli bulharská emigrace, která byla silná hlavně ve Vídni, Braile a Oděse. Mezi jejich vrcholnými představiteli byl i doktor Seliminski. On sám byl k plánům ozbrojeného hnutí spíše skeptický a usiloval o dosažení pomoci národnímu hnutí od různých zájemců. Seliminski nehodlal s povstáním začínat i pro nepřipravenost Ruska na další válku s Turky. Rakovski ale ve svých plánech počítal s novou válkou Srbska s Osmanskou říší a revolucionáře Chadži Stavri Kojnova jmenoval do čela předpokládaného povstání v oblasti Tarnovska a Gabrovska v průběhu června 1862. Stanovisko srbské vlády měl z vůle bulharské diaspory ve Vídni zjišťovat student medicíny Dimitr Pavlovič. Čelní představitelé srbské vlády Ilja Garašanin a kníže Michal Obrenović přislíbili bulharskému vojsku podporu. Vojenské akce Bulharů v Bělehradě přesvědčili srbskou vládu o možnosti jejich nasazení v povstání. Všechny naděje ukončila cařihradská konference, po které následovalo rozpuštění legie. Účastníci legie byli nuceni opustit zemi, ale někteří se pět let na to opětovně spojili v druhé bulharské legii. Seliminski však již do tohoto procesu nezasáhl. Po rozpuštění bulharské legie a rozchodu s Rakovským se v roce 1863 zúčastnil v Praze oslav prvního tisíciletí od christianizace Slovanů, coby člen delegace bulharského obyvatelstva města Braile. Místní Bulhaři se na velkých slovanských manifestacích stali oficiálními zástupci celého bulharského národa a Seliminski se zúčastnil několika akcí na podporu panslavistických myšlenek a spolupráce slovanských národů. V Braile se Seliminski v letech 1863 až 1864 podílel také na vydávání politicko-kulturního deníku „Blgarska pčela“, kde byla v té době opětovně rozebírána téma bulharské církevní autonomie. Církevní nezávislost Bulharů poté představovala do konce života jednu z klíčových politických a národnostních témat, kterým se Seliminski věnoval. Arnaudov nám ve svém díle podává relativně detailní záběr posledních dní Seliminského života, který opět strávil v rumunských podunajských městech ve stavu psychického a morálního úpadku. Ivan Seliminski zemřel v Galaci dne 21. srpna 1866.¹⁰⁶

¹⁰⁶ RAJČEVSKI, Stojan, *Dlg i čest – Georgi Stojkov Rakovski*, Izdatelstvo „Zacharij Stojanov“, Sofija, 2018, str. 86-97.

ARNAUDOV, M., *Seliminski, život – delo – idei 1799-1867*, Blgarska akademija na naukite, Pridvorna pečatnica, Sofija, 1938.

BONEVA, V., *Ošte za političeskata filosofija na Ivan Seliminski / Obštoto i specifičното v balkanskite kulturi do kraja na XIX vek*, Evropejsko-balkansko-blgarsko, Sofija, 1999.

Závěr

V této práci jsem si vzal za cíl přiblížit čtenáři události krymské války z pohledu příslušníků bulharského odboje, kteří se zapojili do konfliktu na straně ruského impéria v boji proti Osmanské říši a jeho západním spojencům. Prakticky celým textem prostupuje myšlenka spolupráce a vzájemné sounáležitosti bulharských revolucionářů, nejenom s představiteli ruské vlády a vojenského velení, ale také se zástupci Srbska a spojených podunajských knížectví Valašska a Moldavska, kteří sehráli podobně významnou roli při podpoře bulharské revoluční organizace. Práce totiž dává nejenom možnost nahlédnout do nepříliš zkoumané kapitoly balkánské fronty krymského konfliktu, ale také do zákulisních bojů o vliv na celém Balkánském poloostrově. Na válečné akce bulharských dobrovolníků poté navázala bulharská obrozenecká inteligence v srbském, rumunském, ruském či dokonce tureckém exilu. Se svojí prací jsem tak plánoval provést čtenáře prakticky celým vývojem bulharského národního hnutí od počátku krymského konfliktu roku 1853 až do vypuknutí nové rusko-turecké války roku 1877, kterou vyvrcholil bulharský revoluční zápas utvořením samostatného Bulharského knížectví. Práce se tedy opírá o řadu historických publikací i vědeckých článků věnovaných bulharským spojencům ruské vlády v průběhu války, poválečné transformaci bulharské revoluční emigrace a vzniku dvou bulharských legií, jakož i životním osudům tří významných postav bulharského národního odboje, kteří nás v podstatě všemi těmito událostmi prováděli. Jedná se o válečného veterána, velitele první bulharské legie a národního hrdinu Georgi Stojkov Rakovského, dále pak lékaře a vědce doktora Ivana Seliminského a nakonec organizátora vlastního ozbrojeného povstání kapitána Nikolu Filipovského, známého jako „Djado Nikola“. Jsem rád, že jsem pro získání zdrojů ke formování biografí těchto osobností, jakož i pro rekonstrukci událostí spojených s vývojem bulharského ozbrojeného hnutí v letech 1853 až 1877 mohl využít svého zahraničního studijního pobytu v bulharském hlavním městě Sofii. Mé poděkování za poskytnuté zdroje patří přednostně pracovníkům Bulharské národní knihovny Sv. Cyrila a Metoděje a Bulharského národního muzea v Sofii, pobočkám Bulharského národního archivu ve městech Sliven, Silistra, Kotel a Ruse, Knihovně Sv. Klimenta Ochridského na historické fakultě hostující Univerzity Sv. Klimenta Ochridského v Sofii a Městského muzea v Sofii. Pro zdroje věnované ruskému postojí k bulharské otázce a válečným událostem jsem využil primárně pomoci od pracovníků Ruské státní knihovny, Národního archivu Ruské Federace, Archivu Zahraničních vztahů Ruského impéria a Národní knihovny Lomonosovy Moskevské státní univerzity.

Ze srbských památkových a vzdělávacích institucí stojí za zmínku připomenout zásluhy pracovníků Srbského národního muzea, Srbské národní knihovny, Srbského národního archivu a knihovně filozofické fakulty Bělehradské univerzity, které jsem měl v rámci zahraničního studia v Bulharsku rovněž možnost navštívit. K čemu jsme se spolupracovníky z Bulharska, Ruska a Srbska dospěli a jak byly dějiny bulharských legionářů a dalších revolučních činitelů vykládány?

Zajímavostí v průběhu mého výzkumu byla skutečnost, že mimo krátké etapy v životě Georgi Rakovského, nepředstavovala krymská válka příliš frekventované téma vědeckých publikací či novinových článků, jenž by připomínaly zásah bulharských dobrovolníků do válečného konfliktu. Ten však, navzdory neúspěšnému průběhu představoval výrazný nárůst vážnosti bulharského národněosvobozenického hnutí ve světě. Poprvé se totiž na ruské straně před světem Bulhaři představili vlastními dobrovolnickými oddíly, na jejichž tradici později navázali i organizátoři bulharských legií. Nárůst podobných jak materiálních, tak duchovních sil bulharského národa v krymské válce, umožnilo bulharské společnosti aktivně řešit otázky národně-demokratické revoluce, která pak dvacet let po neúspěšném konfliktu přinesla očekávaný výsledek v podobě revize důsledků pařížského mírového kongresu z roku 1856 ruským vítězstvím v další válce z let 1877 až 1878. Nejspíš nejdůležitějšími zdroji při popisu činnosti bulharských dobrovolníků za války byly práce ruské historičky Eleny Vladimirovny Belové, věnované bulharské otázce a národně-osvobozenickému boji dalších balkánských národů v průběhu krymské války a díla taktéž ruských historiků Zolotareva a Barbasova věnovaná rusko-bulharské vojenské spolupráci. Za zpřístupnění většiny informací tedy do značné míry lze vděčit kolegům z Ruské Federace, kteří poukázali nejenom na zásadní přínos bulharských dobrovolníků nejvyššímu ruskému velení na dunajské frontě, ale také na skutečnost, že Bulhaři sehráli důležitou roli v rozsáhlých geopolitických plánech nejvyšších vládních představitelů carského Ruska, včetně polního maršála knížete Paskeviče a cara Mikuláše. Během svého nepříliš dlouhého působení se bulharské jednotky představily ve všech významných střetech na balkánské frontě. Kromě toho, že přispěly k ruskému výpadu přes Dunaj, nám Belová i bulharský historik Stefan Dojnov dokládají diverzní akce bulharských revolucionářů, kteří působili v sestavách osmanské armády. Zvláštní kapitolu pak představuje disertační práce a další díla absolventa Baškirské státní univerzity v Ufě Jevgenije Alexandroviče Lapteva, věnované bulharskému revolucionáři Najdenu Gerovovi. Skrze něj autor sleduje celé období vývoje diplomatických vztahů mezi ruskou vládou a bulharskými revolucionáři, kde znovu potvrzuje stále častěji propagovanou myšlenku panslavismu.

S ústupem ruských vojsk za Dunaj a koncem krymské války se mění nejenom situace bulharské revoluční inteligence v exilu, ale také podoba a dostupnost mých zdrojů. S výjimkou Lapteva jsou už informace o vztahu mezi Bulhary a Rusy v poválečném období ze strany ruských autorů spíše vzácné a primárně se opírám o bulharské autory biografí Ivana Seliminského jako byl Michail Arnaudov, Milko Borisov, doktor Cvetan Kristanov nebo profesorka Vera Boneva. Další bulharští autoři, včetně pracovníků historických ústavů a balkanologických institutů Bulharské akademie věd a Univerzity Klimenta Ochridského Georgi Konstantinova, Stojana Rajčevského nebo Veselina a Nikoly Trajkova nás poté provádějí etapou poválečného vývoje bulharského odboje svými biografiemi Georgi Rakovského. V průběhu práce tedy mohu na základě předložených pramenů potvrdit vedoucí úlohu těchto dvou osobností v průběhu 60. let 19. století, kdy se významně podíleli na poválečné reorganizaci bulharské emigrace v podunajských knížectvích a především v Srbsku, kde došlo ke vzniku obou bulharských legií v roce 1862 a 1867. Třetí blíže sledovaná osobnost mé práce kapitán Nikola Filipovski se jako jediný na poválečném vývoji nepodílel a zahynul již roku 1856 po vlastním neúspěšném povstání na půdě Bulharska, které opustila ruská armáda. Jeho osudy jsou tedy zcela svázané s válkou, přičemž se pro nevelký rozsah zdrojů spojených s jeho osobností stává v rámci mé práce zajímavým fenoménem. V práci bylo možné se s ním seznámit prostřednictvím odborné publikace historiků Dimitrova a Draganovové, vydané ke 110. výročí od vypuknutí Filipovského povstání. Za nejnovější příspěvek lze však vděčit také absolventovi oboru historie na Plovdivské univerzitě Paisije Chilendarského Tichomiru Tanevovi, který sledoval cesty jeho ozbrojené čety roku 1856. Ačkoliv je i Seliminski znám velké části bulharské a světové veřejnosti spíše jako lékař a filozof, jeho působení v 50. a 60. letech, téměř shodně s jeho významným současníkem Rakovskim, nám otevírá prostor k příštím studiu této osobnosti, coby rozhodujícího činitele v bulharském národně-obrozenském procesu. K tomu mě přivedl také bulharský historik naší sofijské univerzity profesor doktor Plamen Dimitrov Mitev, specialista v oboru bulharského národního obrození, který mi v průběhu studia poskytl konzultace. Jeho zásluhou a také zásluhou profesora bělehradské univerzity Danka Leovce jsem měl možnost přiblížit čtenáři blíže vznik a působení bulharských legií, které si v Bulharsku, ale také v Rusku či dalších slovanských zemích vydobýly určitý kult. Stejně je tomu i s dalšími méně známými událostmi spojenými s druhou legií, či pozdějším dubnovým povstáním nebo osudy Georgi Rakovského a jeho spolubojovníků. Věřím, že má práce přinese nový rozhled ve všech zmíněných fenoménech i v naší společnosti a inspiruje českého čtenáře k dalšímu bádání ve fenoménu národně-osvobozovacího hnutí bulharského národa.

Prameny a literatura

Monografie:

ARNAUDOV, Michail, Iz istorijata na Kotel, Izdatelstvo Printer Grafik, 1931.

ARNAUDOV, Michail, Seliminski, život – delo – idej 1799-1867, Blgarska akademija na naukite, Pridvorna pečatnica, Sofija, 1938.

ANTIĆ, Čedomir, Velika Britanija, Srbija i Krimski rat (1853-1856), Neutralnost kao Nezavisimost, Beograd, 2004.

BARBASOV, A. P., ZOLOTAREV, V. A., O prošlom vo imja grjadušego: tradicii rossijsko-bolgarskogo boevogo sodružestva, Mysl, Moskva, 1990

BAUMGART, Winfried, *The Crimean War, 1853-1856*, Arnold and Oxford University Press, Londýn a New York, 1999.

BELOVA, Elena Vladimirovna, Nacionalno-osvoboditelnaja borba balkanskich narodov i Krymskaja vojna, Moskovskij Pedagogičeskij Gosudarstvennyj universitet, Moskva, 2016.

BELOVA, E. V., Bolgarskij vopros v Krymskuju vojnu (1853-1856), Blgarite v Severnoto Pričernomorie, Izsledvanija i materialy, Tom 10, Sofija, 1968.

Blgarsko vzražđane, Idei – Ličnosti – Sbitija, Obštoblgarski komitet „Vasil Levski“, Sofija, 2002.

BOCAN-HARČENKO, Aleksandr Arkad'evič, Spoljna politika Rusije i rusko-srpski odnosi, Ambasada Ruske Federacije u Republici Srbiji, 2020.

BORISOV, Milko, VOVREK, Aleksandr, KAMIILEVA, Tanka, Predšestvenici na razprostranienieto i razvitieto na fizičeskite nauki v Blgarija, Po vreme na Krimskata vojna D-r Ivan Seliminski e slaven lekar na Blgarskija dobrovolčeski otrjad, i sled tova prodlžova lekarskata si dejnost v Ruminija, s. 87, Državno izdatelstvo „Narodna Prosveta“, Sofija, 1985.

CHERMOLINA, Viktorija Maksimovna, Rossijskij diplomat graf Nikolaj Pavlovič Ignatiev, Rossijskaja akademija nauk, Institut po rossijskoj istorii, Naučnyj sovet RAN, „Istorija meždunarodnych otnošenij i vnešnej politiki Rossii“, Izdatelskij centr Instituta rossijskoj istorii, Moskva, 2004.

CHRISTIĆ, Kosta N., Zapisi starog Beogradžanina, str. 33-38, Nolit, Beograd, 1989.

ČURKINA, I. V., Rossija, slavjanofily i zarubežnye slavjane, Indrik, Moskva, 2020.

DIČEV, Stefan, Prvata Blgarska legija, Izdatelstvo na nacionalnija svet na otečestvenija front, Biblioteka Geroična letopis, 1960.

DIMITROV, G., DRAGANOVA, T., 110 godini ot vstanieto na Kapitan Djado Nikola 1856-1966, Veliko Tarnovo, 1966.

DOSTJAN, Irina Stepanovna, Formirovanie nacionalnyh nezavisimych gosudarstv na Balkanach: konec 17-70-e gody 19. veka, Nauka, 1986.

DOJNOV, Stefan, Blgarite i Rusko-turskite vojni 1774-1856, Državno izdatelstvo „Narodna prosveta“, Sofija, 1987.

DOJNOV, Stefan, Blgarite v Ukrajna i Moldova prez Vzraždaneto (1751-1878), Akademično izdatelstvo „Marin Drino“, Sofija, 2005.

DŽAMBAZOVSKI, Kliment, Gradža za Istoriju Bugarskog naroda iz Arhiva Srbije, Knjiga I (1820-1856), Balkanologičeski institut Sanu i Državni arhiv Srbije, Beograd, 1987.

FROLOVA, M. M., K voprosu o dejatelnosti diplomatičeskich predstavitelstv Rossii v bolgarshich zemljach Osmanskoi imperii i ich dejatelnost v period s 1856 po 1866 gg., Kiber Leninka, 2008.

FROLOVA, Bolgarskie otrjadi v rusko-tureckich vojnach, Rossija i Bolgarija: K 125-letiju rusko-tureckoj vojny 1875-1878 gg., Institut Slavjanovedenija Rossijskoj akademii nauk, Moskva, 2006.

GANDEV, Christo, Aprilskoto vstanije 1876 godina, Nauka i izkusstvo, Sofija, 1976.

GENČEV, Nikolaj, prof. Dr. KRISTOV, Christo, Odeskoto-Blgarskoto nastojatelstvo, Kniha III. – Istorija, Filosofsko-Istoričeski fakultet, Sofija, 1972.

GENČEV, Nikolaj, Blgarskoto vzraždane, s. 357, Izdatelska kšta „Ivan Vazov“, Sofija, 1995.

GEROV, Georgi Petrov, Političeska i diplomatičeska istorija na Blgarija, Blgarija sled Krimskata vojna, Izdatelstvo Vanju Nedkov, Sofija, 2008.

GLUŠKOV, Christo, Evlogi i Christo Georgievi: Život i dejnost, Rotari klub „Karlovo“, Karlovo, 2014.

HOPKIRK, Peter, *The Great Game, On secret service in High Asia*, John Murray, London, 2006.

IGNJATOVIĆ, Dasordže, Srbskite drugari na Ljuben Karavelov, Beograd, 1957.

IGNJATOVIĆ, Džordže, Političke veze Ljubena Karavelova sa Srbima, Opisak iz Istorijaskog časopisa XVI – XVII, Istorijski institut u Beogradu, 1970.

ILIEVA, Iliana, *190 godini ot roždenieto na golemija blgarski knižovnik i prosvetitel Najden Gerov*, Duma, 2013.

Istorija na Gabrovo, Izdatelstvo na Otečestvenija front, Biblioteka vv Istoričeski fond., Sofija, 1980.

JAKŠIĆ, Grgur, VUČKOVIĆ, Vojislav, J., Spoljna politika Srbije za vlade kneza Michaila, Prvi balkanski savez, Istorijski institut u Beogradu, 1963.

JOVANOVIĆ, Slobodan, Druga vlada Miloša i Michaila, Izdavačka knjižarnica Geca Kona, 1933, publikováno 2013.

KASATKIN, Konstantin Alexandrovič, Ot Bolgar k Bolgarii: Evoljucija obraza Bolgar v rabotach I. P. Liprandi 1830-1870-ch gg., Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet, Sankt-Peterburg, 2018.

Kolektiv, Blgarskoto vzražđane i Rusija, 100 godini ot osvoboždenieto na Blgarija, Nauka i izkusstvo, Sofija, 1981.

KONSTANTINOV, Georgi, preveo MANEVIĆ, Todor, Vodži Bugarskog Narodnog pokreta: Rakovski – Karavelov – Levski, Izdanje Balkanološkog instituta, Beograd, 1939.

KONSTANTINOVA, Jura, Toteva, Slavjanskije i antislavjanskije idej bolgar i grekov (seredina XIX – načalo XX vv.), Naučnaja statja, 2021.

KOSEV, Dimitr, Rusija, Francija i Blgarskoto osvoboditelno dviženie 1860-1869, Izdatelstvo na Blgarskata akademija na naukite – Institut po istorija, Sofija, 1978.

KOSEV, Konstantin, ŽEČEV, Nikolaj, DOJNOV, Dojno, Istorija na Aprilskoto vstanije 1876, Akademično izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 2006.

KOSIK, Viktor, Ivanovič, Balkany: „Porvalas cel velikaja...“ (seredina XIX. – načalo XXI. vv.) Institut Slavjanovedenija Rossijskoj akademii nauk, Moskva, 2014.

Akademik prof. D-r, KRISTANOV, Cvetan, d-r MASLEV, Stojan, d-r PENAKOV, Ivan, D-r Ivan Seliminski kato učitel, lekar i obšttestvenik, Izdatelstvo na Blgarskata akademija na naukite, Sofija, 1962.

KOZELSKY, Mara, *The Crimean War 1853-1856*, Slavica Publishers, 2012.

KRÁLÍČEK, Václav, *Velký švindl – Krymská válka 1853-1855*, Nakladatelství Epocha, 2015.

LAPTEV, Evgenij Alexandrovič, Najden Gerov i bolgarskoe političeskoe dviženije v gody Krymskoj vojny (1853-1856), Baškirskij gosudarstvennyj universitet, Ufa, 2014.

LAPTEV, Evgenij, Alexandrovič, Najden Gerov – rossijskij diplomat v 50e-70e gody XIX. veka, Dissertacija na soiskanie učennoj stepeni kandidate istoričeskich nauk, Naučnyj rukovoditel, prof. I. G. Akmanov, Baškirskij Gosudarstvennyj universitet, Ufa, 2011.

LEONTIEV, Konstantin Nikolajevič, *Plody nacional'nych dviženij na pravoslavnom vostoke*, Archivní kopie žurnálu Graždanin z 27. ledna 2022 na Wayback Machine, Citizen, 1888-1889.

LEOVAC, Danko, Srbija i Rusija za vreme druge vladavine kneza Michaila (1860-1868), Službeni glasnik, 2015.

MANČEV, Krsto, Istorija na balkanskite narodi, Prvijat balkanski sojuz, Sofija, 2001.

MEENYKOVA, Ljubov, Vladimirovna, Russkaja pravoslavnaja cerkov i vojny Rossijskoj imperii v XIX. veke, Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, 2021.

MURTUZALIEV, S. I., Diplomatičeskaja i administrativnaja dejatel'nost' Rossii v Bolgarii (1850-e–1885 gody) k 130-letiju Osvoboždenija Bolgarii), Rossijskaja akademija nauk, Dagestanskij naučnyj centr RAN, Regional'nyj centr etnopolitičeskich issledovanij, 2009.

NEUMANN, Christoph K., KREISER, Klaus, *Dějiny Turecka*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2010

NIKITIN, S. A., Russkoe obščestvo i voprosy Balkanskoj politiki Rossii 1853-1856 gg., Izdatelstvo Akademiji nauk SSSR, Institut Slavjanovedenija, Moskva, 1938.

NIKITIN, S. A., Slavjane i Rossija: k 110-letiju so dnja roždenija S. A., Nikitina, Tezaurus, 2013.

Obštoblgarski komitet „Vasil Levski“, Blgarsko vzražđane, Idei – Ličnosti – Sbitija, Univerzitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, Sofija, 2004.

Opisanie dokumental'nyh istočnikov po istorii rusko-bolgarskich svjazej za 1850e-1870e gody, Jubilejno izdanie po slučaj 100-godišninata ot osvoboždenieto na Blgarija, V rukopisnyh fondach Gosudarstvennoj publičnoj biblioteki im. „M. E. Saltykova-Ščedrina“, Sofija, 1978.

PEROV, Georgi Petrov, prof., Političeska i diplomatičeska istorija na Blgarija, Blgarija sled Krimskata vojna, Tom III, Vanjo Nedkov, Sofija, 2008.

PETROV, Andrej Nikolajevič, *Vojna Rossii s Turciej, Dunajskaja kampanija, 1853 a 1854*, SPb, Sankt-Petěrburg, 1890.

PINČUK, Sergej, Alexandrovič, Krymskaja vojna i Odisseja Grečeskogo legiona, Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, Izdatelstvo Veče, 2016.

PIRODŽANAC, M., S., Knze Michajlo i zajednička radnja balkanskog naroda, Arhivska štamparija Kraljevine Srbije, Beograd, 1895.

POGLUBKO, Konstantin Aleksandrovič, Očerki istorii bolgaro-rossijskich revoljucionnyh svjazej (60-70-e gg. XIX. veka), s. 311, Akademija nauk Moldavskoj SSR, Institut istorii, Kišinev, 1972.

POPOV, Dimitr, Petrov, Istorija na Blgarija ot drevnostta do naši dni Učebno pomagalo za NUKK, Univerzitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ochridski, Sofija, 1998.

RAJČEVSKI, Stojan, Dlg i čest – Georgi Stojkov Rakovski, Zacharij Stojanov, Sofija, 2018.

RAJIĆ, Suzana, Spoljna politika Srbije izmedžu očekivanja i realnosti 1868-1878, Srpska književna zadruha, Beograd, 2015.

RISTIĆ, Jovan, Spoljašnji odnošaji Srbije, novijega vremena, druga knjiga 1860-1868, Kraljevska štamparija Srbije, Beograd, 1987.

ROYLE, Trevor, *Crimea – The Great Crimean War, 1854-1856*, St. Martin's Press, 2022.

STOJANOV, Aleksandr, Rusko-turskite vojni 1569–1878 g., Ciela, 2018.

STOJANOV, Ivan, Istorija na Blgarskoto vzražđane, Borbite na blgarskija narod sreštu osmanskoto vladičestvo prez 50-60-te godini na XIX. vek, Izdatelstvo „Abagar“, Veliko Tarnovo, 1999.

STRANJAKOVIĆ, Dragoslav, Vlada ustavobranitelja, 1842-1853 (unutrašnja i spoljna politika, Za narodnu štampariju M. Drobac, 1932.

ŠEDIVÝ, Miroslav, *From Hostility to Cooperation? Austria, Russia and the Danubian Principalities 1829–40*, z orig. The Slavonic and East European Review, Vol. 89, No. 4, the Modern Humanities Research Association and University College, School of Slavonic and East European Studies, London, 2011

ŠÍSTEK, František, *Dějiny Černé Hory*, Nakladatelství lidové noviny, Praha, 2017.

TALBERG, Nikolaj, *Imperator Nikolaj I. v svete istoričeskoj pravdy*, Olma-Press, 2000.

TRAJKOV, Nikola, Archiv na G. S. Rakovski, Pisma do Rakovski, 1861, Blgarska Akademija na naukite, Sofija, 1966.

TRAJKOV, Veselin, Georgi Stojkov Rakovski – Biografija, Blgarska Akademija na naukite, Sofija, 1974.

TRAJKOV, Veselin, Georgi Stojkov Rakovski, Dokumentalen letopis 1821-1867, Prvo izdanje, Državno izdatelstvo „Dr. Petr Beron“, Sofija, 1990.

TRAJKOV, Veselin, TOPALOV, Kiril, GJUROVA, Svetla, Georgi Stojkov Rakovski, Sčinenija v četiri toma, Blgarski pisatel, Sofija, 1988.

VAKULOVA, T. V., BELOUSOVA, A. I., Pričiny i posledstvija učastija Bolgar v rusko-tureckich vojnach XIX. veka, Sevastopol'skij gosudarstvennyj universitet, Sevastopol', 2020.

VASILIEV, Boris, Lvovič, Gospoda volonter, Azbuka-Attikus, Sankt-Peterburg, 2018.

WALLERSTEIN, Immanuel, Maurice, *The Modern World System III, The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840s*, San Diego, 1989.

ZAJONČKOVSKIJ, Andrej Medardovič, *Vostočnaja vojna 1853-1856*, Polygon, Sankt-Petěrburg, 2002.

Články v novinách a časopisech:

BELOVA, Elena Vladimirovna, Formirovanie volonterskih otrjadov iz žitelej Balkan i Pridunajskich knjažestv vo vremja Krymskoj vojny, *Novyj Istoričeskij vestnik*, 2007.

BELOVA, Elena Vladimirovna, Nacionalno-osvoboditelnaja borba balkanskich narodov i Krymskaja vojna, *Moskovskij pedagogičeskij gosudarstvennyj universitet*, 2016.

BLGARSKA ARMIJA, Vestnik za nacionalna sigurnost i obrana, Sratnik na Rakovski sbira prva blgarska vojska prez 1856 godina, Major Pavel Gramadov komandva našite dobrovolci v Krimskata vojna, 5.11.1996.

BONEVA, Vera, Živott i deloto na d-r Ivan Seliminski v blgarskata istoričeska knižnina, *Istoričeski pregled*, 1991.

BONEVA, Vera, Evropejsko-balkansko-blgarsko: Ošte za političeskata filosofija na Ivan Seliminski, Obštoto i specifičnoto v balkanskite kulturi do kraja na XIX. vek, Sofija, 1999.

ČOLOV, Petr, Za sstava na Vtorata blgarska legija v Belgrad (1867-1868), *Istoričeski pregled*, Blgarska akademija na naukite, Naučnoteoretično pisanije instituta po istorija pri BAN, 1991.

ČURKINA, Iskra Vasiljevna, K voprosu ob organizacii vosstanija Slavjan vo vremja Krymskoj vojny 1853–1856 gg., *Kiber Leninka*, 2014.

DENČEVA, Detelina, *Za Rakovski – 200 godini po-ksno ili Nie, kato obšestvo sme tova, koeto pomnim i zaštitavame*, Avi-Tochol, Novijat pročit na blgarskata drevnost, Izdanie na Instituta na svobodnite izsledovateli Chistoreon, Knižka 45, 2022.

FROLOVA, Marina Michajlovna, K voprosu o dejatelnosti diplomatičeskich predstavitelstv Rossii v bolgarskich zemljach Osmanskoj imperii i ich dejatelnoš' v period s 1856 po 1866 gg., *Bulgarian Historical Review*, 1994.

FROLOVA, Marina, Michajlovna, Istoriki Rossii i Bolgarii o konstantinopolskoj unii 1860 g. i uniatskom dvizhenii v Zapadnoj Makedonii (1856-1865 gg.), *Kiber Leninka*, 2015.

KASATKIN, Konstantin Alexandrovič, Ot Bolgar k Bolgarii: evolucija obraza Bolgar v rabotach i. p. liprandi 1830-1870-ch gg., Kiber Leninka, 2018.

LAPTEV, Evgenij Alexandrovič, Najden Gerov i bolgarskoe političeskoe dviženie v gody Krymskoj vojny (1853-1856 gg.), Semantic Scholar, 2014.

MAKAROVA, Irina, Feliksovna, Bolgary na puti k osvoboždeniju (is istorii odnoj provokacii), V interview Balkan: jubilejnyj sbornik v čest' Iriny Stepanovny Dostjan, Rossijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenija, Moskva, 2010.

PAVLOVA, Veneta, Legendarnyj revoljucioner Georgi Rakovski, Radio Bulgaria, 2012.

STOJANČEVIĆ, Vladimir, Srbi i Bugari, 1804-1878, Prometej, Novi Sad, 1995.

STRUKOVA, Ksenija, Obšestvenno-političeskoe razvitie Makedonii v 50-70-e gg. XIX. veka, Institut Slavjanovedenija Rossijskoj Akademii nauk, Moskva, 2004.

Prof. ŠOPOV, Jordan, Istorija, 1-6, Naučno-metodičesko spisanie, Izdanie na Ministerstvo na obrazovanieto i naukata, 1992.

TIMM, V. F., BERG, Nikolaj Vasiljevič, *Russkij chudožestvennij listok n. 19*, Sankt-Petěrburg, 1956.

ULUNJAN, A., A., prevod POPOVA, Nina, Ruskijat periodičen pečat po vremeto na Krimskata vojna 1853-1856 g. Za Blgarija i blgarite, s. 22-54, Istoričeski pregled, godina petdeseta i petdeseta i prva, Blgarska Akademija na Naukite, 1994-1995.

VELIKOV, Bogomil, Vtorata blgarska legija i oformianeto na Levski kato profesionalen revoljucioner, 171 godini ot rozhdenieto na Apostola, sedmichnik Az-Buki, Pamet, Broj 29, 2008.

ZABUNOV, I. D., Bolgarskie volonterj v Krymskoj vojne (1853-1856), Issledovanija po istorii stran Jugo-Vostočnoj Evropy v novoe i novejšee vremja, Sbornik statej, Akademija nauk Moldavskoj SSR, Institut istorii im. J. S. Grosula, redkollegija: J. M. Kopanskij, Kišinev, 1983.

ZUEVA, N. V., Ruskite diplomati na Balkanite za položenieto na Osmanskata imperija i rešavaneto na Blgarskija vpros prez 1866–1867 g., s. 449, Blgarskoto vzražđane i Rusija, Sofija, 1981.

Disertační práce:

DIMITROV, Vladimir Peev, Szdavane i političeska dejnost na Dobrodetelnata družina do 1878 g., Avtoreferat na disertacija za prisždane na obrazovatelna i naučna stepen „doktor“, Specializiran Naučen svet po nova i naj-nova istorija pri Visšata atestacionna komisija, Sofija, 2009.

UMANSKAJA, Luisa, Antonovna, Georgi Stojkov Rakovskij i sozdanie revoljucionnoj programy Bolgarii ot osmanskogo iga (40-60 gody XIX. veka), Avtoreferat dissertaciji na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskich nauk – Novaja i novejšaja istorija, Krasnodar, 2009.

ZABUNOV, I. D., Bolgary juga Rossii i nacionalnoe bolgarskoe Vozroždenie v 50-70e gg. XIX. v.: Dissertacija kandidata istoričeskich nauk, Kišinev 1981.

Internetové zdroje:

Bolgarija, Rossija i rusko-bolgarskie svjazi v naučnom tvorčestve A. A. Ulunjana (k 90-letiju so dnja roždenija), CyberLeninka.ru.

CRAMPTON, R. J., A Concise History of Bulgaria, Cambridge University Press, 1997.

Rossija i bolgarskaja obštnost' v Salonikach vo vtoroj polovine XIX. v. (po materialam konsul'skich donesenij), CyberLeninka.ru

ROUSSEV, Ivan, Štrichi km istorijata na Krimskata vojna vv Varna i Dobrudža, Otnošeniето km vojната, čuždата strana i drugija, Ceeol.com

STOJANOV, Zacharij, Preselenie v Rusija ili ruskata ubijstvena politika za blgarite, 1861, Preizdadena prez 1886 ot Zacharij Stojanov s negov predgovor, Goodreads.com

Baza dannyh „Istorija, archeologija, etnologija, 1986-2022“, Institut naučnoj informacii po obšestvennym naukam Rossijskoj akademii nauk, db.inion.ru.

Discovery Service RGB, eds.b.ebscohost.com.

Edinyj elektronnyj katalog Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteki, aleph.rsl.ru.

Elektronen katalog na Sv. Kliment Ochridski biblioteka, libsu.uni-sofia.bg.

Elektronen katalog na Nacionalna biblioteka na Blgarija, bg.cobiss.net.

Elektronen katalog na Blgarski istoričeski archiv, nationallibrary.bg.

Električan katalog Državnog archiva Srbije, arhivsrbiye.rs.

Istinata.bg

Naučnaja elektronnaja biblioteka KiberLeninka, cyberleninka.ru

Naučnaja elektronnaja biblioteka eLibrary, elibrary.ru

Promacedonia.org

Vidin-online.bg

Virtualnata biblioteka „Slovoto“, slovoto.bg

Bulgarianhistory.org

Parvanov.org

Voivodi.eu

Vzdělávací, historické a kulturní instituce:

Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka (Ruská státní knihovna).

Gosudarstvennyj archiv Rossijskoj Federacii (Národní archiv Ruské Federace).

Archiv Meždunarodnych otnošenij Russkoj imperii (Archiv Zahraničních vztahů Ruského impéria).

Nacional'naja biblioteka Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta imeni Lomonosova (Národní knihovna Lomonosovy Moskevské státní univerzity).

Voenno-istoričeskij archiv Rossijskoj Federacii (Vojensko-historický archiv Ruské Federace).

Nacionalni archiv na Blgarija (Bulharský národní archiv) - pobočka Ruse, Silistra, Sliven, Sofie.

Nacionalna biblioteka na Sv. Kiril i Metodij (Bulharská národní knihovna Sv. Cyrila a Metoděje v Sofii).

Državen voenno-istoričeski archiv na Blgarija (Národní vojensko-historický archiv Bulharské republiky)

Nacionalni muzej na Blgarija (Bulharské národní muzeum v Sofii).

Biblioteka na Sv. Kliment Ochridski (Knihovna Sv. Klimenta Ochridského, Historické fakulty Univerzity Sv. Klimenta Ochridského v Sofii).

Stolična biblioteka vv Sofija (Městská knihovna v Sofii).

Biblioteka Beogradskog univerziteta (Knihovna Bělehradské univerzity, Filozofická fakulta).

Državna biblioteka Srbije (Srbská národní knihovna).

Državni archiv Srbije (Srbský národní archiv).

Državni muzej Srbije (Srbské národní muzeum).

Vojni arhiv – Ministarstvo odbrane Republike Srbije (Vojenský archiv ministerstva obrany Srbské republiky).

Národní knihovna České republiky v Praze.

Městská knihovna v Praze.

Další zdroje:

Monument Nikoly Filipovského v Gabrovu.

Památník Povstání Nikoly Filipovského v Gabrovu.

Památník Nikoly Filipovského v Trjavně.

Památník Ivana Seliminského ve městě Sliven.

Památná tabule rodného domu Ivana Seliminského ve Slivenu.

Busta doktora Ivana Seliminského u památníku slivenského obrození ke cti Chadži Dimitara.

Památník Georgi Rakovského v Kotelu.

Památník Georgi Rakovského v Plovdivu.

Památník Georgi Rakovského a Vasila Levského v Bělehradě.

Panteon Georgi Rakovského v Kotelu.

Sochy a busty Georgi Rakovského v Sofii.